

کنڌڙيءَ وارن جو ڪلام

روحل فقير ۽ مراد فقير

مرتب:

لطف الله بدوي

سنڌي ادبي بورڊ

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

روحل فقير ۽ مراد فقير

مرتب:

لطف الله بدوي

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو سنڌ

2006ع

[هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

چاپو پهريون	سال 1964ع	تعداد هڪ هزار
چاپو ٻيو	سال 1983ع	تعداد ٻه هزار
چاپو ٽيون	سال 2006ع	تعداد هڪ هزار

قيمت: سٺ رپيا

[Price Rs. 60 -00]

خريداريءَ لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)

Email Address: sindhiab@yahoo.com

Website: www.sindhiab.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄام شورو ۾ مٿيچر سيد سڪندر علي شاھ ڇپيو ۽ اعجاز احمد منگي سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي پڌرو ڪيو.

چيائيندڙ پاران

هيءُ ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جي ٻن ڪلاسيڪل صوفي شاعرن: مراد فقير ۽ روجل فقير جي ڪلام تي مشتمل آهي. هنن ٻنهي صوفي شاعرن جو ڪلام ٽريل پڪڙيل هو، جيڪو ڪيترن ڪشالن ڪاٺ کان پوءِ پروفيسر لطف الله بدوي هٿ ڪري ترتيب ڏنو، جنهن جو پهريون ڇاپو سنه 1964ع ۾ بورڊ ڇپائي پڌرو ڪيو. اهو ڇاپو ڪافي عرصو مارڪيٽ ۾ دستياب رهيو. سن 1983ع ۾ هن جو ٻيو ڇاپو پڌرو ڪيو ويو. اهو به خيرن سان مارڪيٽ مان ختم ٿي ويو ۽ پڙهندڙ حضرات خاص طور تي تعليمي ادارن جي اصرار کي نظر ۾ رکندي هن ڪتاب جو ٽيون ڇاپو نئين اهتمام سان ڇپي پڌرو ڪيو ويو آهي. اميد ٿي ڪجي، ته هيءُ ڇاپو گذريل ڇاپن وانگر پنهنجي مقبوليت ماڻيندو ۽ خاص طور تي سنڌي ادب جا شاگرد هن ڪتاب مان خاص استفادو حاصل ڪندا.

اعجاز احمد منگي

سيڪريٽري

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو، سنڌ

سومر ۲۶- ذي القعد ۱۴۲۷ھ

بمطابق 18- ڊسمبر 2006ع

فهرست

109	سُر سَهڻي	7	1 - عرض مرتب
112	سُر سسڻي	9	2 - مقدمو
117	سُر مومل راڻو		- روحل فقير
118	سُر عمر مارئي	31	- مراد فقير
119	سُر نوري		رباعيات
120	سُر ليلا - چنيسر	59	3 - ڪلام روحل فقير
121	سُر گهاٽو	61	• سنڌي ڪلام
122	سُر سامونڊي	63	توحيد جا بيت
123	سُر پرياتي	70	متفرقه
125	سُر پورب	71	سُر سَهڻي
128	بيت متفرقه	73	• سرائڪي:
133	سي حرفي		دوهڙا
139	عشقيه	80	سي حرفي (1)
147	• سرائڪي:	85	سي حرفي (2)
	دوهڙا	91	ڪافيون
162	هیر رانجهو	101	4 - ڪلام مراد فقير
164	سي حرفي (جهولڻو)	103	• سنڌي ڪلام
169	ڪافيون	103	معرفت

مَرَمَرڪي ملاحن ۾، نوري نوراني،
جنهن جهوليءَ ۾ ڇنڊ جهلي پيو، سمو سلطاني.

- مراد

مرتب پاران

سنڌي ادبي بورڊ طرفان مون کي ڪنڊڙي (تعلقي روهڙي) جي درويشن جي ڪلام جمع ڪرڻ لاءِ دعوت ڏني ويئي هئي. ڪيتري عرصي کان تمنا هئي ته انهن جي ڪلام کي جلد مرتب ڪري پيش ڪيو وڃي، پر حالات جي ناساز گاريءَ سبب ترتيب ۾ دير پوندي رهي. ان جو وڏو سبب اهو هو ته مٿين بزرگن جو ڪلام هر جاءِ تي منتشر حالات ۾ دستياب ٿيندو رهيو، ان جي ترتيب ڪا آسان ڳالهه نه هئي. ”بياض خادمي“ فقير روحل ۽ فقير مراد جو سنڌي ۽ سرائيڪي ڪلام ڪنهن حد تائين ملي ويو. اهو ساڳيو ڪلام سکر جي هڪ ڪتب فروش، هريسنڱهه به ڇپايو هو (فقير مراد جي سنڌي ڪلام کان سواءِ). ”تذڪره“ جي ترتيب وقت، فقير غلام علي ”مسرور“ وٽ فقير روحل ۽ فقير مراد جو گهڻيءَ حد تائين ڪلام موجود ڏٺو هوم. منهنجي دوست سانوئل، رٿاڻڙو سپروائيزنگ ٽيپڊار ڏهرڪي وٽ فقير صاحب جي مڪمل ڪلام جي موجودگيءَ جو اطلاع ٿي پدم. مگر ان صاحب وٽان به ڪجهه جزوي ڪلام ئي ميسر ٿي سگهيو.

مئي 1956ع ۾، هڪ ڏينهن صبح جي وقت جيئن آءٌ فقير صاحب جي ڪلام جي ترتيب جي مشغول هوس، تيئن اوچتو هڪ غريب شخص، جنهن جي ڪپڙن ۾ ڪيئي پيوند هئا، مون وٽ آيو. سندس وار خاڪ آلود هئا ۽ منهن ۾ ڪيئي جهريون پيل هيس، جن مان سندس عمر جو اندازو آسانيءَ سان لڳي ٿي سگهيو. هن مون کان سوال ڪيو ته ”اوهين ڪنڊڙيءَ جي درويشن جو ڪلام گڏ ڪري رهيا آهيو؟“ منهنجي اثباتي جواب تي هن وعدو ڪيو، ته هو منهنجي خاطر خواه مدد ڪندو. پوءِ هو هليو ويو.

سندس انتظار ڪندي مهينو گذري ويو، پر هو نه موٽيو. مون سندس وعدي کي هڪ اتفاقي حقيقت سمجهيو. هو وسري چڪو هو، جو وري جون جي آخري هفتي ۾ اچي نڪتو. سندس هٿ ۾ هڪ ڪتاب هو، جو مون کي ڏيئي ويو. مان پيٽڻ کي لڳي ويس ۽ ڪافي ڪلام هٿ آيو. پوئين دفعي جڏهن

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

ڪتاب کي واپس وٺڻ آيو. تڏهن پنهنجو اصلي نالو لکائي، فقط ”بيراڳي“ ٻڌايائين. مان ان اجنبيءَ جو، جو ڏسڻ ۾ ته واقعي ”بيراڳي“ هو، بيحد ٿورائتو آهيان، جنهن کان روح فقير جي هڪ ناياب سي حرفي ۽ ڪجهه ڪافيون، ۽ مراد فقير جو عشقي ڪلام ۽ جهولڻو حاصل ٿيا. جيڪڏهن حياتي مستعار رهي ۽ هيءَ ترتيب شايع ٿي ويئي ۽ هو موقعي تي آيو، ته پنهنجو پورهيو ان جي سامهون ضرور پيش ڪندس.

مون کي هن حقيقت جو بيحد افسوس آهي، ته جي به مسودا مليا آهن، انهن ۾ ڪجهه نه ڪجهه غلطيون ضرور موجود هيون. مراد فقير ۽ روح فقير جي سنڌي ڪلام جو ڪجهه حصو مسٽر بولچند ”سنڌو“ رسالي ۾ به ڏنو هو، جنهن جي گڏ ڪرڻ ۾ سندس مدد ڪئي هيم. آخر ۾ مان پنهنجي ڪرم فرما، سيد عبدالحسين شاهه موسويءَ جو بيحد ٿورائتو آهيان، جنهن پڻ هن ڏس ۾ ڪافي مدد ڪئي اٿم.

بهرحال، سنڌ جي هنن ٻن عارفن جي ڪلام کي يڪجا ڪيو اٿم. شايد سندن ڪلام جو ڪو حصو اڃا به مون تائين نه پهتو هجي، جيڪڏهن اهو حاصل ٿي ويو، جنهن جي گهٽ اميد آهي، ته پوءِ ٻئي ايڊيشن ۾ ان کي شامل ڪيو ويندو. سنڌي ۽ سرائيڪي ڪلام جي طباعت کان پوءِ هندي ڪلام کي ترتيب ڏني ويندي. اميد آهي ته منهنجي هيءَ ڪاوش سنڌي زبان جي گهٽگهرن وٽ مقبوليت حاصل ڪندي.

لطف الله بدوي

شڪارپور 14 - آگسٽ 1961ع

مقدمو

سند جي شاعرن مان جن تي حيات جاويد جو نوراني تاج جڳ مڳ
 ڪري رهيو آهي، ڪنڊڙيءَ (تعلقي روهڙي) جي درويش شاعرن جا نالا
 خصوصيت سان وٺڻ جي لائق آهن. هنن عظيم شاعرن جي گروهه جو سرچشمو
 ۽ مقتدا، صوفي فقير ”روحل“ آهي، جنهن جي پُر ڪيف ميخاني جو فيض
 نسلاً بعد نسل جاري رهندو آيو— پيءُ پٽ جو، پيءُ ڀاءُ جو، ڇاڇو ڀائٽي جو،
 سلسليوار خضر بڻيو رهيو. اهڙيءَ ريت هيءُ خاندان قريب قريب ٻن صدين کان
 سنڌي شاعريءَ جي شمع کي روشن رکندو آيو. سند وارن تي هي سندن فراموش
 نه ٿيڻ جهڙو احسان هميشه ڳاڻبو، ۽ ساراهبو رهندو.
 روحل فقير ذات جو زنگيجو هو، جيئن پنهنجي ڪلام ۾ هڪ هنڌ ان
 جو ذڪر ٿو ڪري:

لوڪ اڪي هي ”روحل“ ٻوليندا،
 ڪوئي اڪي هه ذات زنگيجا،
 نهين روحل، نهين ذات زنگيجا،
 اي ڪو سراسر الاهي هه.

فقير صاحب جي والد جو اسر گرامي شاهو فقير هو، جيئن پنهنجيءَ
 تصنيف ”آگر وارتا“ ۾ ان جو ذڪر ڪري ٿو:

سڀل سنگي، ست ساڻي، پر گهٽ آڻهه،
 پورنماس چڪورا آيا، گهر شاهوڪر پاهه.

(حيا ۽ سچ جو ساڻي ظهور ۾ آيو، چوڏهينءَ جي چانڊوڪيءَ ۾ چڪور
 آيو، ۽ شاهو جي گهر ۾ پيدا ٿيو.)

ٻئي هنڌ ساڳيءَ تصنيف ۾ چوي ٿو:

باپ ميرا شاهو ناهين، اُس گهر نهين مات،
 جنني هر جايا نهين، ڪال ورن هر نهين جات.

(منهنجو پيءُ شاھو نہ آھي، نہ وري ان گھر ۾ منهنجي ڪا ماءُ ٿي آھي: مان ڪنھن مان بہ نہ ڄاڻو آھيان، ۽ نہ وري موت جي ھٿن ۾ وڃڻ وارو آھيان.)
بھرحال، جيئن فقير صاحب لکي ٿو، سندس والد بزرگوار جو نالو فقير شاھو ھو.

فقير صاحب جو اصل وطن ٿر ھو. ھو عمرڪوٽ جي ڀرسان ڪنھن ڀٽ جو رھندڙ ھو. ريگستان جي زمين تي ڄائو، گولاڙن ۽ گگرين ۾ پلجي وڏو ٿيو. افسوس جو مون کي سندس ولادت جي پڪي تاريخ دستياب ٿي نہ سگھي آھي، مگر تاريخي واقعات جي ملائڻ سان تخمينو لڳائي سگھجي ٿو. فقير صاحب پنھنجي تصنيف ”آگر وارتا“ جوڌپور جي والي، راجا بجيه سنگ، لاءِ تصنيف ڪئي ھئي. ھيءُ تصنيف سوال ۽ جواب جي صورت ۾ آھي. راجا جي درباري پنڊت، ايسر سنگ، راجا جي سامھون فقير صاحب کان سوال ڪيا ٿي، جن جا جواب فقير صاحب ڏيندو ٿي رھيو.

ھن تصنيف جو جامع لکي ٿو: ”سنڀاد روحل صاحب اور شري راجا بجيه سنگ جي.“ (روحل صاحب ۽ راجا بجيه سنگ جي سامھون.) ڏسڻ ۾ اچي ٿو، تہ فقير صاحب بجيه سنگ جو ھمعصر ھو. راجا بجيه سنگ، ميان نور محمد ڪلھوڙي⁽¹⁾، ميان غلام شاھ، ميان سرفراز ۽ ميان عبدالنبيءَ جو ھمعصر ھو. سنڌ جي ھنن تاجدارن مان، ميان غلام شاھ ٽي سنڌ تي طويل عرصو حڪومت ڪئي. ميان سرفراز ۽ ميان عبدالنبيءَ جي حڪومت جو دور ڪنھني جو چڻڪو ھو. راجا بجيه سنگ جي ابتدائي دور ۾ ميان نور محمد فوت ٿي ويو. سنڌ جي تاريخ مان جيئن معلوم ٿئي ٿو، ھن ئي راجا، مير بجار جي شھادت لاءِ پنھنجا ماڻھو سنبرائي موڪليا ھئا. ھالاڻيءَ جي جنگ (1783ع) وقت، جا مير فتح علي ۽ ميان عبدالنبيءَ جي وچ ۾ لڳي ھئي، بجيه سنگ جوڌپور جو حاڪم ھو. کيس ٽي سنڌ جي ناڪام حاڪم ميان عبدالنبيءَ، عمرڪوٽ جو قلعو ۽ ان جي ڀر وارو ملڪ ڏيئي ڇڏيو ھو. ھن سڄي تفصيل ڏيڻ منجھان مراد آھي تہ معلوم ٿئي تہ فقير روحل ڪھڙي وقت، راجا بجيه سنگ سان ملاقات ڪئي ھئي. جيئن ھيٺ ھلي تفصيل مان معلوم ٿيندو تہ

⁽¹⁾ جيمس ٽاڊ: ”اٽالس ائنڊ آئنيڪٽر آف راجسٿان“، ص 253

فقير صاحب ميان سرفراز جي حڪومت جي دور ۾ ترڪ دنيا ڪري، سير ۽ سفر تي نڪري پيو هو. ان وقت ۾ هو ڪافي عمر جو ٿي چڪو هو. قياسيٰ جيڪڏهن ان وقت سندس عمر 40 ورهيه شمار ڪئي وڃي، ته سندس ولادت جو سال 1733ع يا 1734ع⁽¹⁾ ٿي سگهي ٿو. هن بحث ۾ قياس کان ٿي ڪم ورتو ويو آهي. ممڪن آهي ته هن اندازي ۾ ٿورو تفاوت هجي، پر ان کي ڪا ايڏي اهميت نه آهي. واللہ اعلم بالصواب.

شاهو فقير کي ٽي پٽ هئا. وڏي جو نالو سلطان، ۽ ننڍي پٽ جو نالو ميو هو. روحل فقير وچون هو. روحل فقير جو ننڍپڻ ڪيئن گذريو ۽ هن ڪهڙي تعليم حاصل ڪئي، سي حالات تاريخي ۽ ۾ آهن. پر ان ۾ ڪوشڪ نه آهي، ته سندس تعليم سٺي نموني ۾ ٿي. سندس ڪلام جي پختگي ۽ ۾ رواني ۽ کي ڏسي، يقين سان چئي سگهجي ٿو، ته کيس سنڌي ۽ سان گڏ، فارسي ۽ عربيءَ جي به چڱي لياقت هئي. جيئن ته ٿر جي حصي جو رخ جوڌپور ۽ جيسلمير رياستن ڏي آهي. جتي هنديءَ جو زياده رواج هو، فقير صاحب هنديءَ کي به حاصل ڪري ورتو هو. هنديءَ تي کيس ڪافي عبور حاصل هو، جيئن اسان کي سندس هندي تصنيفات مان نظر اچي ٿو.

تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ، جڏهن فقير صاحب جوانيءَ جي سن کي پهتو، تڏهن اُن وقت ڪلهوڙن جي دربار ۾ سندس رسائي ٿي. جيئن سندس خانداني روايتن مان معلوم ٿئي ٿو، هو راڄو ليکيءَ جو ماسات هو، جو نورمحمد ڪلهوڙي جي دور ۾، سرڪاري ملازمت ۾ گهڙيو هو ۽ ميان غلام شاه جي حڪومت جي دور ۾، ترقي ڪري، وزير جي عهدي تي وڃي پهتو هو. غلام شاه جي حڪومت جي دور ۾ ٻن شخصيتن وڏي حيثيت حاصل ڪئي هئي — هڪ مير بهرام، ۽ ٻيو راڄو ليکي. ليکي وڏو دوراندیش شخص هو. حڪومت ۾ پنهنجي اقتدار کي قائم رکڻ لاءِ، هن پنهنجي عزيزن ۽ قريبن مان گهڻن کي سرڪاري ملازمت ۾ آندو. جيئن زباني روايتون آهن، راڄو ليکيءَ جي مدد سان، روحل فقير به سرڪاري ملازمت ۾ داخل ٿيو.

ميان غلام شاه، فقير صاحب جي خصلتن کان پوريءَ ريت واقف هو — سانتيڪو مزاج، نهڻي طبيعت، هوس ۽ حرص کان دور. ميان صاحب سندس

(1) ميان سرفراز خان سن 1773ع ۾ تخت تي ويٺو.

سر پرست بڻجي پيو. هوريان هوريان، ترقي ڪري، روحل فقير توشاخاني جو ناظر مقرر ٿيو. هيءُ عهدو ڪا ٿوري شيءِ نه هئي، مگر هو ان رتبي تي پهچڻ کان پوءِ به اڳي وانگر نهڻو ۽ سادگيءَ جي صورت بڻيو رهيو. ان زماني ۾ به هو ”دست به ڪار ۽ دل به يار“ جو نمونو ٿي رهيو.

فيضان الاهي جڏهن ڪنهن دل کي پنهنجي لاءِ انتخاب ڪندو آهي، ته ان ۾ انساني شرف جون سڀئي سعادتون اڳ ۾ ئي موجود ٿي وينديون آهن. روحل فقير جي به پاڪيزه دل اهڙيءَ ريت انوارِ الاهيءَ جي جلوي لاءِ پئي تيار ٿي. اوچتو ئي اوچتو سن 1722ع ڌاري، سنڌ جو ڪريم النفس حاڪم ميان غلام شاهه گذاري ويو ۽ سندس فرزند ميان سرفراز حڪومت جون واڳون ورتيون. جواني ۽ الهڙ پڻ، سياست کان ناواقفيءَ — اهي اهڙيون شيون هيون، جي نوجوان تاجدار کي بي احتياطيءَ جي طرف وٺي ويون. هو راڄو ليکيءَ جي هٿن ۾ ڪيڏي رهيو هو، جنهن جو نتيجو اهو نڪتو جو هو پنهنجي قديم خانداني محسن، مير بهرام کان ڪشيده ٿي ويو. فقير صاحب اگرچ راڄو ليکيءَ جو طرفدار هو ۽ سندس ئي ماڻهو ٿي سمجهيو ويو، مگر حق ۽ صداقت کيس متاثر ڪيو. مير بهرام جي خلاف منصوبن کي ڏسي هو لرزي اٿيو. سندس دل ته هن ست رنگيءَ دنيا کان اڳ ئي بيزار هئي. خالي نالي ۽ نمود کان هو گهڻو پري هو، پر هاڻي سندس علمي مطالعو به وسيع ٿي ويو. هن ڄاتو ٿي ته هنن منصوبن جو نتيجو ڇا نڪرندو. هن دنيا جي شان شوڪت، مال ۽ دولت جي بي جٽاءُ ڪڪر جي ڇانو کي قريب ٿي ڏٺو. هٿ ۾ استعيفا جو ڪاغذ کڻي، ميان سرفراز جي درٻار ۾ پهتو. ميان جي طبيعت ۾ ته هو تبديلي ۽ اصلاح آڻي نٿي سگهيو، ان ڪري سندس ترڪ ملازمت جو پختو عزم هو. هو هڪ قديمي ملازم هو، جو پنهنجي تجربيڪاريءَ ۽ ديانتداريءَ کان مشهور هو. تنهنڪري ميان سرفراز سندس استعيفا کي منظور ڪرڻ ۾ تامل کان ڪم ورتو ۽ پاڻ وٽ رهڻ لاءِ مٿس زور ڪيائين. مگر فقير صاحب جو فيصلو اٽل هو. ميان صاحب آخر رنج ۽ مجبور ٿي، کيس پاڻ کان ڌار ڪيو.

ڪيڏي نه خوش نصيب زندگي آهي انهن آزاد انسانن جي، جي دنيا جي باطل هوس کان بچي، ان جي ڦٽن ۽ ڦيرن مان نڪري، انسانيت جي صحيح

شاهراه تي قدم رکن ٿا، ۽ پوءِ ”لاخوف عليهم ولا يحزنون“ جي مرتبي تي
 پهچن ٿا. فقير صاحب دنيا کان پيڙاريءَ جو منظر هيئن ٿو ڏيکاري:
 دنيا ڍونڍ تي طالب ڪتي پيٺا مل عمر ٽاڻي،
 هڏي آتون هوڏ تنهان دي وڙهندے عمر و هاڻي،
 انڌيان عشق الله دا چوڙيا، پئسے ول وڙن پهاڻي،
 ”روحل“ راه ربانيءَ ٻاجهون ٻي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.
 خواجہ حافظ پنهنجي غير فاني ڪلام ۾ مٿينءَ حقيقت جو نقش هيئن
 ٿو ڪڍي:

غلام همت آنر ڪ زير چرخ ڪبود،
 ز هرچه رنگ تعلق پز برد آزاد است.
 (مان اُن شخص جي مردانه صحت جو بندو آهيان، جو هن آسمان
 جي هيٺان رهي، هر هڪ اهڙيءَ ڳالهه کان، جنهن کان ڪنهن لڳ
 لاڳاپي جو رنگ دل تي چڙهي ٿو، آزاد آهي.)
 هيءُ ڪو آسان ڪم نه آهي. ڪنهن جي دل چاهيندي ته هو دنيا جي
 شان ۽ شوڪت کان علحده ٿي، دولت جي راحت ۽ دنياڻي عيش جي اسباب کي
 پٺ ڏئي! اهڙي سبب آهي، جو انساني حيات جي مفڪرن، نفس جي جهاد کي
 جهاد اڪبر سڏيو آهي.
 فقير صاحب هن جهاد اڪبر ۾ سوڀ لهي، سڀ کي ترڪ ڏيئي
 صراط المستقيم جي طرف قدم وڌايو. هو پنهنجي وطن مالوف ٿر ۾ پهتو ۽
 عمرڪوٽ جي ڀرسان پدمات جي پٽ تي وڃي گوشي نشين ٿيو.
 زباني روايتن مان هڪ روايت سندس ترڪ ملازمت جي لاءِ هيءَ به ٻڌي
 وڃي ٿي، ته هڪ پيري جو ذڪر آهي ته کي عربستان جا سوداگر ميان غلام
 شاه جي درٻار ۾ آيا. هنن ڪيتروئي اسباب ميان کي ڏيکاريو، ميان انهن
 مان ڪيتروئي پسند ڪري، خريد ڪيو. جڏهن خريد جو معاملو گذري چڪو،
 تڏهن سوداگرن ميان کي هڪ ڪپڙي جي جوڙي سوکڙيءَ طور ڏني، جنهن تي
 سارو قرآن شريف، وڏيءَ ڪاريگريءَ سان اُڻيو ويو هو. ميان اها جوڙي ادب
 سان وٺي، روحل فقير کي هيئن چئي سنڀاري لاءِ ڏني، ته ”هن کي توشاخاني ۾
 حفاظت سان رکڻ، جڏهن مان مران ته مون کي انهيءَ چادر ۾ رکيو وڃي.“

”جڏهن ميان غلام شاه وفات ڪئي ۽ سندس وڏو پٽ سرفراز خان سنڌ جو والي ٿيو. تڏهن روحل فقير مٿين جوڙي ميان سرفراز خان کي آڻي ڏني ۽ کيس سندس والد جي وصيت ٻڌايائين. ميان سرفراز هيءَ ڳالهه ٻڌي- اٿڻدي ڪري ڇڏي، ۽ اها جوڙي روحل فقير کي موتائي ڏنائين ته ”وڃي توشاخاني ۾ رڪ، ڇاڪاڻ ته مان ان جوڙيءَ مان پنهنجو ڪفن ڪندس.“ هن واقعي روحل جي دل کي وڏي چوٽ رسائي، ۽ هن توشاخاني جون ڪنجيون ميان سرفراز کي سنڀاري ڏنيون.“

جيتريقدر هن حقيقت جو تعلق آهي، مون کي هن جي قبول ڪرڻ ۾ تامل آهي. هن روايت جي اندر ڪابه صداقت نظر نٿي اچي. ميان سرفراز جي سياسي ناعاقبت انديشي پنهنجيءَ جاءِ تي آهي، پر هي سندس اخلاق ۽ وضع تي وڏو حملو آهي، جنهن کي بهتان چئجي، ته به بجا آهي. اڄ ڏينهن تائين ڪنهن به مورخ سندس اخلاق تي ڪو رقيق يا ناپسند حملو نه ڪيو آهي. هو هڪ صالح نوجوان هو. اُن وقت جي بزرگن مان مخدوم محمد هاشم نٿوري ۽ حضرت فقير الله صاحب علويءَ سان سندس بيحد تعلقات هئا. حضرت فقير الله جي مڪتوبات ۾ ميان سرفراز جا لکيل خط موجود آهن، جن مان سندس غير معمولي خصوصيتن جو اظهار ٿئي ٿو. هو پاڻ به وڏو عالم ۽ شاعر هو. اهڙو ماڻهو اهڙي ناشائسته حرڪت ڪري، ڪڏهن به اعتبار ۾ اچي نٿو سگهي. هڪ بادشاهه وٽ اهڙيون جوڙيون ميسر ٿي پئي سگهيون. نادر الوجود شيءَ ئي ڇو نه هجي، پر جڏهن هڪ ڪاريگر ان کي تيار ڪري پئي سگهيو، ته ان ايجاد کي وري وجود ۾ آڻڻ لاءِ ڪابه ٻي شيءِ مانع ٿي نٿي سگهي. جا شيءِ دستياب ٿي سگهي ٿي، ان ۾ پٽ، پيءُ لاءِ بخل ڪري، پٽ به اهو جو صالح ۽ عالم، پيءُ اهو جو لائق بادشاهه ۽ عالم، ڪڏهن به اعتبار ۾ اچي نٿو سگهي.

جيئن مختلف روايتون موجود آهن، پدمات جي پٽ تي ٿوري وقت جي گوشي نشينيءَ کان پوءِ فقير صاحب جهوڪ ميرانپور روانو ٿي ويو ۽ اتي شاه عنايت الله صوفي شهيد جي مزار تي معتڪف ٿي رهيو. اعتڪاف کان پوءِ اتان جي سجاده نشين شاه عزت الله جي معتقدين ۾ شامل ٿي ويو. شاه عزت الله شاه شهيد جو فرزند ارجمند، ان وقت جي بزرگن ۾ بلند درجو رکندڙ هو، جيئن علي شير ”قانع“ لکي ٿو⁽¹⁾:

”جو ڪجهه سندس زبان مان نڪري ٿو، اهو تقدير سان موافقت

رکي ٿو. سواليءَ جي سوال کان اڳ ۾ ئي، سندس ڪرامت

پريءَ زبان تي ڳالهيون اچي ٿيون وڃن. منهنجو ناقص قلم، هن خاندان جي بزرگيءَ جون ڪهڙيون ڳالهيون لکي.

جهوڪ ميرانپور مان پنهنجي تشنگي مٽائي، هو پنهنجي وطن موٽيو. ان زماني جي ڳالهه آهي ته ڪن منصوبي بازن، ميان سرفراز جا ڪن وڃي پريا ته روحل فقير توشاخاني جو سمورو سامان سنڀاري نه ڏيئي ويو آهي. هن بي بنياد تهمت کي سندس مخالفن اهڙي رنگ ۾ ميان صاحب کي ٻڌايو، جو هن حڪم ڏنو، ته سپاهين کي موڪليو وڃي ته هو فقير صاحب کي گرفتار ڪري اچن. شاهي حڪم موجب سپاهي پدمات جي پٽ تي وڃي پهتا، جتي روحل فقير جو هاڻي آستانو هو. فقير صاحب کي گرفتاريءَ جي حڪم کان آگاهه ڪيائون، جنهن تسليم لاءِ ڪنڌ جهڪائي جواب ڏنو ته ”بابا سپاڻي هلنداسون.“ مگر اتفاق اهڙو ٿيو جو ٻئي ڏينهن صبح جو هيءَ خبر اڏرندي پهتي ته مير بهرام جي شهادت کان پوءِ ميان سرفراز تخت تان دست بردار ٿي چڪو آهي. سرڪاري ماڻهن کي جڏهن هيءَ خبر پيئي، ته هو فقير صاحب کي پنهنجي حال تي ڇڏي، پوئتي موٽيا.

فقير صاحب جي مرشد بابت هڪ روايت مطابق چيو وڃي ٿو، ته فقير صاحب پنهنجي مرشد جي نالي کي ئي مخفي رکي ڇڏيو هو، جنهنڪري سندس نالو اڄ تائين ڪنهن کي به معلوم ٿي نه سگهيو آهي. جيستائين مسلمان صوفين جي مشرب جو واسطو آهي، سڀئي تذڪرا هن حقيقت سان معمور آهن ته هر صوفي پنهنجي رهبر ۽ رهنما جي نسبت جو خصوصيت سان ذڪر ڪيو آهي، جنهن کي خير ۽ برڪت ڄاتو ٿي ويو. روحل فقير هڪ مسلمان صوفي هو، ان ڪري اهڙي لا علمي حقيقت تي اعتبار ئي نٿو ڪري سگهجي.

هن ئي سلسلي جي ٻي روايت آهي ته هو هڪ هندو فقير ڏونگرسي مهراج جو فيض يافته هو، جو ٿرپارڪر جي طرف چڱو ساڌ سنگت وارو ساڌو ٿي گذريو آهي. عين ممڪن آهي، ته فقير صاحب ساڻس صحبت ڪئي هجي. اڪثر مسلمان صوفين، هندو ساڌن سان صحبت ڪئي آهي ۽ هندو ساڌن مسلمان درويشن سان روح اٽڪايو آهي. ڏونگرسي هندي زبان جو ڪوي ٿي

گذريو آهي، ٿي سگهي ٿو ته فقير صاحب سندس ڪيوتا مان استفاده ڪيو هجي. ڏونگرسي مهراج جو هڪ شبد مثال طور ڏيان ٿو:

پڇن ويچارو موري پائيو	من موهيلا
پنورا من پرمائيو	من موهيلا
پهلي ڪمائي جانري پرڪيو	پيڇهي ڪيسا پيڇائيو
مول گنوايو انهان مولان	جنم چوراسي منهن جائيو
	من موهيلا
	چرنين منهن لگائيو
من اپنا هات رک لو	جسر ڪُٻڌ نه لي جائيو
"ڏونگر" پوري ٻوليا	من موهيلا

روحل فقير پنهنجي حياتيءَ جو وڏو حصو سير ۽ سياحت ۾ گذاريو. جوڌپور ۽ بيڪانير جي حصن جو هن خوب سير ڪيو. جنهن جاءِ تي پهتو ٿي، اتي سندس روحاني فيض کان سوين ماڻهو پئي سيراب ٿيا. پنهنجي مريدن کي اڪثر جوڳ جي پاڪر ڏيندو هو. اُن ڪري جوڳي فقير سندس ارادتمندن ۾ داخل آهن. هن سير ۽ سفر جي سلسلي ۾، سندس ملاقات جوڌپور جي راجا بجيه سنگ سان به ٿي، جنهن جو مٿي ذڪر ڪيو اٿم. فقير صاحب ڪجهه وقت جوڌپور ۾ رهي، راجا کي صوفيانه مسلڪ کان واقف ڪرڻ لاءِ، پنهنجي تصنيف "آگر وارتا" رچي، جنهن جي پڙهڻ مان معلوم ٿئي ٿو ته هو هندو ڌرم ۽ ويدانت جي هر نڪتي کي پوريءَ ريت ڄاڻندو هو. سندس هن روحاني ڪمال کي ڏسي، راجا سندس معتقدن ۾ شامل ٿي ويو. هن مٿس زور ڀريو ته اتي ئي رهي پوي، مگر هن مستقل سڪونت اختيار ڪرڻ اڃا پسند نٿي ڪئي.

هاڻي سندس زندگيءَ جي شام اچي ٿي هئي. سنڌ ۾ ڪلهوڙن جي حڪومت جو خاتمو ٿي چڪو هو. مير فتح علي خان سن 1783ع ۾ هالاڻيءَ جي جنگ فتح ڪري، سنڌ جو حاڪم بڻيو. ٻئي سال ميرن ۾ ملڪ جو ورهاڱو ٿيو. خيرپور وارو حصو مير سهراب خان کي مليو. مير سهراب خان کي خبر هئي ته فقير صاحب ڪهڙيءَ ريت مير بهرام جو پاسو ڪڍي، حق ۽ صداقت جي سر پرستيءَ ۾ پنهنجي ملازمت کي ترڪ ڪيو هو. ان کان سواءِ هو هاڻي سندس روحاني عظمت جو به قائل ٿي چڪو هو. هن کيس لکي موڪليو ته

سندس ملڪ ۾ جتي به هو پنهنجي رهائش لاءِ جاءِ انتخاب ڪري، اها کيس جاگير طور ڏني ويندي. مير سهراب خان جي هن محبت پريءَ دعوت جو فقير صاحب تي وڏو اثر پيو. جاگير جي وٺڻ کان ته فقير صاحب انڪار ڪيو، پر سندس ملڪ ۾ رهڻ قبول ڪيائين. سندس ساٿي، فقير مراد، ميرن جي لاءِ هيئن دعا ڪئي:

باري پروردگار، ڪيا وڻ ڪامل ڪڪاڙين جا،
تاريون تالپرن جون، تـيـڙيون باغ بهار،
سي مرڪن شال ”مراد“ چڻي، سنڌ صوبي سردار،
جن ڏنو ڏيهه ڏاتار، مرڪائن خان خوشيءَ سان.

مير صاحب جي هن دعوت کي قبول ڪندي، فقير صاحب خود به چاهيو ٿي ته هاڻي ڪٿي گوشتي نشين ٿي، باقي حياتي ياد الاهيءَ ۾ گذاري. چنانچه هو هنگامي دنيا کان ڪناره ڪش ٿي، پنهنجي سڄي اهل ۽ اطفال سميت ڪوٽ ڏيجيءَ جي ڀرسان ڪوٽلي جي ننڍيءَ بستي ۾ وڃي رهيو.

ڪوٽلي ۾ رهائش اختيار ڪرڻ کان پوءِ، سندس معتقدان بستيءَ ۾ ايندا ويندا ٿي رهيا. اتان جي زميندار کي هيءَ ڳالهه پسند نه آئي. دولت ۽ فقير جو تصادم ٿي پيو. فقير جو صلح ڪل ٿئي ٿو، سو هن وير ۽ وروڌ کي ڪٿي ٿو برداشت ڪري سگهي. روجل فقير نقل مڪاني ضروري سمجهي. مير سهراب سندس بيحد دلجوئي ڪئي، مگر فقير صاحب جو فيصلو اٽل هو. هو پنهنجي سڄي اهل ۽ عيال کي وٺي، خدا تي توڪل ڪري، بنا ڪنهن مقام ۽ منزل جي اڳتي وڌيو. چون ٿا ته جڏهن هو موجوده ڪنڊڙيءَ وٽ آيو، جو ان وقت جهنگ ۽ غير آباد پٽ هو، تڏهن سندس چادر جو پلو هڪ ننڍڙيءَ ڪنڊيءَ جي وٺ ۾ اٽڪي پيو. فقير صاحب هن معمولي روڪ کي، خدائي امر سمجهي، پنهنجي لڏي لاهڻ جو حڪم ڏنو. جلدئي جهنگ کي صاف ڪري، ساديون جهوپڙيون اڏي، هڪ ننڍڙيءَ بستيءَ کي آباد ڪيو ويو، جنهن جو نالو ”ڪنڊڙي“ رکيو ويو، جو نالو فقير صاحب جي رهائش جي واقعي کي ياد ڏياريندو رهي ٿو. درياءَ جي ڀر تي هي آجو گذران، فقير صاحب جي دلي راحت جو سبب بڻيو. روجل فقير هن ننڍڙيءَ بستيءَ جو وڏيءَ حب ۽ پيار سان ذڪر ڪيو آهي:

ڪنڊڙيءَ ۾ ڪلتار ڏٺوسي رانجهو رمزن وارو يار
 في اَنفُسڪُم اَفْلا تَبْصُرُون مخفسي هي اسرار
 رمز رندن جي ڪوڪو پرڪي برهه جو باري بار
 وحدت واري واٽ وٺج تون وٽسي نه آڻج وار
 ”روحل“ رهجان رمز انهيءَ ۾ ٻي سڀ ڪوڙي ڪار.

ڪائن جون جهوپڙيون ۽ ڪڪن جون چنئون، هاڻي حق جي طالبن جون
 زيارتگاه بڻجي پيون. ملڪ جي هر حصي کان ارادتمند فقير، پنهنجي روحاني
 تشنگيءَ کي مٽائڻ لاءِ اچي ٿي گڏ ٿيا. صبح ۽ شام وحدت جو وڻجار ٿي هليو
 ۽ معرفت جي هٿيءَ جو هوڪو ٿي ٻڌو. بنا ڪنهن مت ۽ پيد جي هندو ۽
 مسلمان هڪ هنڌ پئي جمع ٿيا. هڪ طالب ڌرمون مل ”انور“ پنهنجي سترگر جي
 ساراه هيئن ٿو ڪري:

ڪنڊڙي ڪنڊڙي ناهه، تحقيق آهي ڪاسي
 روحل رام وسي آگاهين، جنهن لائي سماءُ ايناسي
 آهي وڃي ٿيا واسي، ”انور“ آمر ٻڌ نرڀاڻ ۾.

مسلمان ارادتمند فقير در محمد پنهنجي مرشد جو ذڪر هيئن ٿو ڪري:

ڪنڊڙيءَ جا پير پرور سير وهي تنهنجي سڀ کان سر
 اچن سوالي وڃن نه خالي روحل تنهنجي در
 ڏجان ڏاڏ خوشيءَ مان وهلو وير تون ور
 ”در محمد“ مسڪين چئي نظر نمائي تي ڌر.

جيئن ته دنيا فاني سراءِ آهي ۽ هن مسافرخاني ۾ جو آباد ٿيو، ان کي
 هتان هڪ ڏينهن ڪڍج ڪڍج ڪڍڻو آهي. فقير صاحب جي عمر جو ماڻ به پرچي آيو.
 معمولي بيماريءَ کان پوءِ، سنڌ جو هي آزاد صوفي، پنهنجي خالق جي حضور ۾
 وڃي حاضر ٿيو. راويت آهي ته هن سن 1804ع ڌاري، هن دنيا کان موڪلايو.

روحل فقير به شاديون ڪيون. سندس پوئين گهر واري مراد فقير جي
 نياڻي هئي. پهرئين گهر مان کيس ٻه پٽ ٿيا، هڪ شاهو فقير ۽ ٻيو غلام
 علي فقير. پوئين گهر مان کيس ٻه فرزند ٿيا، دريا خان فقير ۽ خدا بخش فقير.
 روحل فقير پنهنجي دؤر جو هڪ وڏو صوفي ٿي گذريو آهي. سندس
 تصنيفات ۾ چار هندي رسالا، من پر ٻوڏ، ادب گرنٽ، سرپ گيان ۽ آگر
 وارتا مشهور آهن. انهن کان سواءِ ٿورا ٻين پڻ چيا اٿس.

فقير صاحب جو ڪلام سنڌي ۽ سرائڪي ۾ به موجود آهي، جو ٿورو آهي، پر نهايت مدلل. زبان سادي پر فصيح آهي. هو ان دور ۾ ٿي رهيو، جنهن کي سنڌي ادب ۽ متقدمين جو دور ٿو چئجي. سنڌ جي عظيم شاعر شاه عبداللطيف جي دور سان سندس قريبي تعلق آهي.⁽¹⁾ ان دور جي ساهه بياني ۽ شگفتگي ضرب المثل آهي. اهوئي سبب آهي، جو فقير صاحب جي ڪلام ۾ به پنهنجي همعصر بزرگن واري سادگي موجود آهي. سندس ڪلام ۾ تصوف جي باريڪ نگاهي موجود آهي ۽ اهو ٻاهرئين رنگ ڪرنگ کان آزاد ۽ پاڪ آهي. هو رهبر اعظم جي مبارڪ قول ”الاهم اعوذ بك من علم لا ينفع“ (خدایا مان توکان ان علم کان پناه گهران ٿو، جنهن کان ڪو نفعو نه پهچي) جو پورو پورو تابع نظر ٿو اچي — جيئن پاڻ فرمائي ٿو:

ڪهڙي تان هر ڪو ڪهي، پر رهڻي اوکي بات،
پتري ٿيندي ذات، رهڻي مان ”روحل“ چوي.

جيئن مٿي لکيو اٿم، فقير صاحب جي ڪلام ۾، اڪثريت ان فڪر ۽ اجتهد جي آهي، جنهن ۾ هن صوفيءَ جي مسلڪ کي نمايان طور پيش ڪيو آهي. هن توحيد جي اهم مسئلي کي وڏي اهميت ڏني آهي، جو سندس ڪلام جو جوهر چئجي ته به روا آهي. توحيد جي معنيٰ آهي ”هڪڙائي“، يعني، خلقتهار جي هڪڙائيءَ جي قبوليت. صوفي جيئن ته پنهنجي ذات جو تعلق فقط، خداوند تعاليٰ سان ڳنڍيل رکي ٿو، ان ڪري هو توحيد جو دنيا ۾ وڏو علمبردار آهي. امام غزالي رحمته الله عليه، پنهنجي تصنيف ”المنقذ من الضلال“ ۾ ”القول في طريقة الصوفية“ جي عنوان هيٺ فرمائي ٿو:

”جڏهن مان علوم کان فارغ ٿي، صوفيءَ جي طريقي جي طرف متوجه ٿيس، تڏهن مون کي معلوم ٿيو، ته سندن طريقو علم ۽ عمل سان تڪميل تي پهچي ٿو. سندن علم جو نتيجو نفس جي متابعت کي قطع ڪرڻ، بُرن اخلاقن ۽ خبيث صفتن کان پاڪ ٿيڻ آهي، تان جو ان جي ذريعي، قلب کي غير الله کان صاف ڪيو وڃي ۽ ان کي ذڪر الاهيءَ کان معمور ڪيو وڃي.“

(1) شاه پٺاڻيءَ جي تتبع ۾ فرمايو اٿس:

”بيت نه پائجو ماڻها، هي وحدت جو واپار.“

فارسي زبان جو مشهور صوفي شاعر، مولانا نورالدين جامي، پنهنجي تصنيف ”لوائح“ ۾ هن نڪتي کي سادگيءَ سان هيئن ٿو پيش ڪري:

اے دل طلب ڪمال در مدرسه چند تڪميل اصول و حڪمت و هندسه چند
هر فکر که جز ذکر خدا وسوسه هست شریع ز خدا بدار این وسوسه چند
(اي دل مدرسي ۾ ويهي، ڪماليت جي ڳولا ڪرڻ کيستائين؟
اصول، فلسفي ۽ حسابن جي هيءَ تڪميل کيستائين؟ اهو فڪر جو
خدا جي ذڪر کان سواءِ هجي، سڄو وسوسو آهي. خدا کان ڊچ هي
وسوسو کيستائين؟)

حضرت جنيد بغدادی، جنهن کي صوفي پنهنجو سردار ڪري مڃين ٿا، فرمائي ٿو ته: ”صوفي پاڻ کان فاني ٿي وڃي ٿو، ۽ خدا سان باقي رهي ٿو.“
رومي فرمائي ٿو:

زندگي مقصود بهر بندگي ست زندگي بے بندگي شرمندگي ست
جز خضوع و بندگي و اضطرار اندرین حضرت ندارد اعتبار
هر که اندر عشق یابد زندگي کفر باشد پیش او جز بندگي.
(زندگيءَ جو مقصد فقط خدا جي بندگي آهي. بندگيءَ کان سواءِ
زندگي شرمندگي آهي. نیاز، بندگي ۽ دلي بيٺابيءَ کان سواءِ، ٻيءَ
ڪنهن به شيءِ کي، ان جي حضور ۾ دخل نه آهي. جو خدا جي
محبت جي اندر زندگي لهي ٿو، ان وٽ سندس بندگيءَ کان سواءِ ٻيو
سڀ ڪفر آهي.)

روحل فقير به ان قول صادق جي هيئن شهادت ٿو ڏئي:
چشما آب حياتي دا، دل اندر حوض حضوري،
سر دي سودي پيندي عاشق، پریت جنهان دي پوري،
سي جينديان موتوا تي ڪر بيني، پايا سک صبوري،
”روحل“ رنگ هڪ دي رتي، سي نور، ملي وچ نوري.
فقير صاحب جنهن ٻيءَ حقيقت کي وضاحت سان بيان ڪيو آهي، اها
آهي ”پاڻ سڃاڻڻ“ جي قوت آگاهي. فرمائي ٿو:

جي تون صحيح سڃاڻي پاڻ، اٿئي قيمت سندو قطرو،
ڪوري ڪي قلوب مان، مدائيءَ جو ماڻ،
پري نهارڻ پر ڪي، سندو چئن چاڻ،

نت سائين توهي ساڻ، راتيان ڏينهان ”روحل“ چوي.

هاڻي ڏسون ته پاڻ سڃاڻن ڇا آهي؟ رومي فرمائي ٿو:

از خود آگه چون نيء اے بي شعور،

پس نبايد برچنين علمت غرور.

(جيئن ته تون پاڻ کان واقف نه آهين، ان ڪري توکي پنهنجي ڄاڻ تي

ايڏو هٿ ڪرڻ نه گهرجي.)

صوفين پاڻ سڃاڻن منجهان مطلب ٻانهي ۽ خالق جي توسل کي ورتو

آهي. رومي ٻئي هنڌ فرمائي ٿو:

چون بداني تو ڪماهي خویش را علم عالم حاصل آيد مرتوا

گرهي خواهي که باشي حق شناس خویش را بشناس نه از راه قياس

بل ز راه کشف و تحقیق و یقین عارف خود شو که حق داني ست اين.

(جڏهن پنهنجي هستيءَ کي سڃاڻيندين، ته توکي سڄي جهان جو

علم حاصل ٿي ويندو. جيڪڏهن تون گهرين ٿو ته خدا کي

سڃاڻين، ته پاڻ کي سڃاڻ. پيو قياس نه وٺ. کشف، تحقيق ۽

يقين جي راهه کي وٺي، پاڻ سڃاڻن جو عارف بڻجي وڃ، ڇو ته

اهائي حق داني آهي.)

شيخ محي الدين ابن العربي هن حقيقت جي وضاحت هيئن ٿو فرمائي:

الْعَبْدُ عَبْدُ وَأَنْ تَرْقِي وَالرَّبُّ رَبُّ وَأَنْ تَنْزِلَ

(ٻانهون، ٻانهون آهي، پوءِ هو ڪيتري به ترقي ڪري، رب رب

آهي، اگريچ هو ڪيترو نزول ڇو نه ڪري.)

مٿئين حقيقت مان صاف ظاهر ٿيندو، ته انسان جڏهن پاڻ کي صحيح

صورت ۾ عبد تصور ڪري ٿو، تڏهن ئي سندس مقام ۽ منزل جي ترقي ٿئي

ٿي. علامه اقبال ”عبد“ جي تشريح هيئن ٿو ڪري:

عبد آ جانفزا ۽ جانستان عبده شيشو به سنگ گران عبده دنيا آ دنيا عبده

ترجمو:

رنگ سڀ آهيون ۽ هو بي رنگ وٺو عبده کي ابتدا بي انتها عبده کي صبح

شام آهي نه ڪا

”عبدہ“ جي فھر ۽ ادارڪ جي اعليٰ مقام کي علامہ اقبال خوديءَ سان
تعبير ٿو ڪري. سنڌ جو صوفي اڳيئي ان کان پوريءَ ريت واقف آهي. روجل
فقير فرمائي ٿو:

وڻج وهائڻ ڪاڻ، چو وڃين پئي هسَ؟
توڪي پٽ پٽيهه پانهنجو، اتي وڻج مڙوئي وٽ!
جنهن ۾ نشوونينهن جو، ساڪا ڪوئي پٽ!
علامہ اقبال انهيءَ قبيل ۾ فرمائي ٿو:

آدمي وٽ ئي نه پهتين، ڪئن خدا ڳولين پيو!
پاڻ کان پر تي وڃي ۽ آشنا ڳولين پيو!
پوءِ وڃي ڪنهن شاخ گل ۾، آبِ نر سان ڪر گذر،
رنگ بگڙي لئي وري باد صبا ڳولين پيو!

(ترجمو)

صوفيءَ جو خوديءَ بابت ڪهڙو نظريو هئڻ گهرجي، ان لاءِ ”روجل“ فقير
هيئن ٿو فرمائي:

ڄاڻ خودي تان خود ڪون پهچين، نال خودي خود پائين،
بنا كيف لطيف نه ليدا، سڻ تان سچ آڪائين،
”روجل“ رانجهن دل وڃ وسدا، ڍونڍ نه سڃيان جائين.

جيئن ته صوفين جي پَر ”صلح ڪُل“ ٿئي ٿي، ۽ هو دنيا کي محبت ۽
پيار جو پيغام ڏيندڙ آهن. روجل فقير جي ڪلام ۾ به اسان کي ان حقيقت جو
اظهار ملي ٿو:

ڪفر ۽ اسلام ۾ ٿا پين ابتا پير،
هڪ هندو پيا مسلمان، ٿيون وڃ وڌائون وير،
آئڏن اوندهه نه لهي، تن کي سچ چونڊو ڪير!
پر ”روجل“ راه پرين جي، جان گهڙي ڏنوسي گهير،
ته رب مڙني ۾ هيڪڙو، جنهن ۾ ڦند نه ڦير،
سا ڪاڏي ڪندي پير، جا ستي ڪعبه الله ۾!

هڪ فارسي شعر هن قبيل ۾ روميءَ چيو آهي:
 كفر است در طريقت ماڪينه داشتن،
 آئين ما است سينه چون آئينه داشتن.
 سچ، روجل فقير هن اڪسير جو پنڌار آهي:
 سڀ صورت صاحب دي ڄاڻن، دوئي دل نه لائن،
 ”روجل“ رنگ هڪي دي رتي، سي سڀ ڪنهن سيس نماون.
 روجل فقير جي ڪلام ۾ صوفيءَ جي لاءِ هڪ مفصل پروگرام موجود آهي. سندس ڪلام ۾ ڪوبه مبالغو يا اهڙي ڳالهه موجود ڪانه آهي، جنهن کي صوفي شطحيات سڏين ٿا. شطحيات منجهان مقصد آهي، اهي ڳالهيون، جي شرع سان تضاد ۾ اچن. جيڪڏهن ڪٿي ڪو اهڙو نڪتو بيان به ڪيو اٿس، ته نهايت احتياط سان. فرمائي ٿو ته:

تپي ڏيئي پاڻ ۾، پسان جان پيهي،
 نڪي ملڪ نڪي خلق، نڪي اسيئي،
 اسين به ڳوليون جن کي، سي پڻ اسيئي،
 هي وائي ويئي، ”روجل“ هو ننگ پرين جي هڪڙي.
 هڪ سنجهيده صوفي آهي، جو پنهنجي مواعظ حسنه سان، دلين کي ڌٻاريندو رهي ٿو.

روجل فقير جو ڪلام، جيئن مٿي ٻڌايو اٿم، ڪو زياده نه آهي. مگر هنديءَ ۾ سندس ڪوتاهه ڇڳي انداز ۾ آهي. سندس هندي تصنيفات جو مٿي ذڪر ڪيو اٿم، انهن کان سواءِ ٻين به اٿس، جن جو رنگ هيٺينءَ ريت آهي:

(1)

- اپنا روپ پڇان، سمجهه من درس پيهي.
 1- جڻسي شنگهه اجاسنگ ڏولي آپ نه چيني، پر مي پولي
 جانت هو آجان.
 2- ڪستوري وسي مرگهه ڪي مانهين. بن نَن ڏونلي سونگهي تانهين
 هو رهيا حيران.
 3- جن تمڪو نشي ڪر جانيا، رمتارام سڪل گهٽ مانيا،
 سو ساڌو پروان.

4- ٽين لوڪ مين تمرا واسا، ڪاهي ڦرت هوءَ آداسا!

جان سڪي ڪو جان!

5- جت ميري پريت صاحب سنگ لاڳي ”روحل“ پيت پرم ڪي پاڳي،

آتر مين غلطان.

(پنهنجيءَ صورت کي سڃاڻ اي دل، سمجهه جو اهوئي سچو ديدار آهي.

جهڙيءَ ريت شينهن ٻڪريءَ جي صحبت ۾ ڦاسي، پاڻ ڇري نٿو،

پر عجيب وهر ۾ مبتلا آهي. ڄاڻندي به اڃاڻ بڻجي ويو آهي:

مشڪ هرڻ جي اندر موجود آهي، مگر هو ان خوشبو کي رڻ پٽن ۾

ڳوليندو ٿو رهي. اهڙي ريت حيران ۽ پريشان آهي.

(پر) جن توکي يقين سان ڄاتو ۽ سڃاتو ته اهو سڀ جاءِ تي وسندڙ

رام پنهنجي اندر آهي. اهوئي صادق صوفي آهي.

تن لوڪن⁽¹⁾ جي اندر تون وسندو رهين ٿو، پوءِ ڇا جي لاءِ آداس ٿو

گذارين! ڪو ڄاڻڻ وارو هن حقيقت کي ڄاڻي سگهي. جڏهن

منهنجي محبت ان مرشد سان لڳي، وهر ۽ سنسي جي پت مون

کان ڀڄي پئي. (تڏهن) مان روحاني دنيا ۾ گر ٿي ويس.)

هن شيد يا ڀڄن جي اندر، فقير صاحب، پاڻ سڃاڻڻ جي تلقين ڪئي

آهي، جنهن نظريي بابت مٿي بحث ڪيو ويو آهي ته اهوئي صوفيءَ جي زندگيءَ

جو وڏو مقصد آهي. ڪوي ڪبير فرمائي ٿو:

ڪاهي ڪو پرمٽ بانوري اوه تو تيري پاس هي،

وه وياپڪ تيري مانهين، پهوئون مين جئسي پاس هي،

باهر ڪو دوڙي هاٿ نه آوي، مرگه ترشنا ڪهيل،

الڪ امورٽ، امر ابناسي، تو مانهين پرڪاش هي.

(اي بيوقوف تون ڇالاءِ وهر ۾ وڪوڙيل آهين، اهو ته تو وٽ آهي!

اهو هر شيءِ تي بسيط، تنهنجي اندر اهڙيءَ ريت آهي، جيئن گلن

جي اندر خوشبوءِ ٿئي ٿي. تون باهر ڍڪندو رهين ٿو، پر هو توکي

(1) هندو عقيدتي موجب ٽي لوڪ شمار ڪيا ويندا آهن: 1- سرگ لوڪ (بهشت) پاتال لوڪ (دوزخ)، ماتريون (زمين). ڪي پنڊت هنن جي تفسير هيٺينءَ ريت ڪن ٿا: پور لوڪ (زمين)، سرگ لوڪ (بهشت) پورور لوڪ (خلا) صوفين جو عقيدو وري هيٺينءَ ريت آهي: مائر لوڪ، پراڻي لوڪ پرلوڪ.

هت نه ايندو، هيء ته مرگه ترشنا جو ڪيل (رج ۾ هرڻ جو ڊوڙڻ)
 آهي، اهو الڪ، جنهن کي ڪابه صورت نه آهي، هميشه جيئن
 وارو، ۽ فنا نه ٿيڻ وارو، تنهنجي اندر ئي جلوه گر آهي.)
 شيخ فريد الدين عطار فرمائي ٿو:

چشم بکشا ڪه جلوه ديدار تجلي است از در و ديوار،
 کل شيء محيط مي دانم چونکه مي بينمش نقش و نگار،
 ثم وجه الله ايدت بنظر وهو معکم نمايدت ديدار،
 اين تماشا چه بنگري گوئي ليس في الدار غيره بشمار.
 (اک کول، جو دوست جو جلوو هر در ۽ ديوار مان نظر اچي رهيو
 آهي. هو هر ڪنهن شيء جي مٿان محيط (وياپڪ) ڄاڻ، سڀ ان
 جوئي نقش و نگار ڏسون ٿا. سڀ ڪنهن طرف توکي الله نظر
 ايندو، اهو توسان گڏ آهي، ۽ ائين توکي ديدار (درس، ڏيکاريندو
 رهي ٿو. اهو تماشو ڇا جي لاءِ ٿو ڏسين؟ چو ته تنهنجي اندر انهيءَ
 کان سواءِ ٻيو ڪوبه نه آهي!)

بهرحال، هن ساڳيءَ حقيقت کي ٻئي شيد يا ڀڄن ۾ هيئن ٿو فرمائي:

(2)

ڪاهي ڦرو بنواس؟

- 1- شيد کي ڪر سمرنا، وڃن ڪا ڪر پاس،
 پو ساگر پار ترن ڪو، ڇپ ساسون ساس.
- 2- ڪي ڦرن مڪي کي مانهين، ڪن ڪون گنگا کي پياس،
 شنگه بـوڪا جي ڦـرے، ڦر مول نه ڪاوے گھاس.
- 3- تيرا صاحب تجهه هي مانهين، تـم تجـو اور آس،
 سر دئي صاحب ملي، اچـرج، اچـبا هاس.
- 4- گر ته "روح" هر ڪون مليا، ڪاتي جر ڪي ڦاس،
 دن رين مجھڪو بيهي هي، تيري چرنون ڪي پياس.

(اچا جي لاءِ ويرانين ۾ ڦرندو رهين ٿو؟ رات ڏينهن خدا جو ذڪر ڪر ۽

اهو ٻول جو ڪري آيو آهين، ان جو خيال ڪر، هن دنيا جي وڏي سمنڊ

ڪي ڀار ڪرڻ لاءِ، هر دم سان ذڪر الاهي ڳنڍيو رهي. ڪي مڪي شريف ۾ ڦرندا رهن ٿا، ته ڪن کي گنگا جي تيرت جي سڪ آهي، شينهن توڙي بکيو ڇو نه هجي، پر هو ڪڏهن به گاهه نه کائيندو. تنهنجو مالڪ تنهنجي اندر آهي ۽ تون ٻي اميد ڇڏي ڏي، سر ڏي ته توکي مالڪ ملي، هن تي عجب ۽ حيرت ڇو ٿو ڪرين. ”روحل“ اسان کي مرشد مليو آهي ۽ اسان موت جي بند کان آزاد ٿي چڪا آهيون، رات ڏينهن مون کي تنهنجي قدمن ۾ رهڻ جي آس آهي.)

مرشد جي آمد جو ذڪر، ڪيڏيءَ نه خوشيءَ سان ٿو ڪري، جنهن جي هر هڪ لفظ مان صداقت ۽ عقيدت جو اظهار ٿو ٿئي:

(3)

آڇ موري سنت پڌاريا، سنت پڌاريا، هري جن پيارا!

بل بل جائون پلهارا!

- 1- آڇ ميري انگنان مين پئي واڏائي، ورتيا منگل چارا،
 - 2- ياؤ پڳت ڪي ڪرون رسوئي، آند ڪرون آهرا،
 - 3- سيل سنتوڪ ڪي سيج بچائون، پاڻون موڪ دوارا،
 - 4- ڪهتا ”روحل“ سنت هي آيا، پاڻون درسن ديدارا.
- (اڇ مون وٽ مرشد آيو آهي، مرشد آيو آهي، جو خدا جو پيارو آهي، جنهن تان مان هر هر صدقي ٿيان! اڇ منهنجي اڱڻ ۾ خوشي آئي ۽ خوشي منائجي رهي آهي. سندس طعام سندس وعظ ۽ نصيحت بڻايان ۽ خوشي سندس چادر ٺاهيان. صبر ۽ شڪر جي سيج وڇايان ۽ ان جي رستي چوٽڪارو حاصل ڪريان. ”روحل“ چوي ٿو ته مرشد آيو آهي، شال سندس درسن ۽ ديدار حاصل ڪريان.)

پڳت ڪبير جي عظمت جو فقير صاحب هيئن ٿو اعتراف ڪري:

(4)

مون مين سڪل سڪل سون نيارا

مين داس ڪبير ڪهايا.

هماري ديس نهين ماتر پومي نهين آڪاشا،

-1

نهين هي ڌنڌڪارا،

- 2- هماري ديس نهين هي چندر نهين هي سورج،
نهين هي نولڪ تارا.
- 3- هماري ديس نهين هي برهما نهين وشنو،
نهين شو شڪتي سارا.
- 4- كهت "روحل" هر روحل بهي ناهين،
ڪبير روپ همارا.
(مان سيڪجهه آهيان، جنهن کي ڪابه شڪل نه آهي، مان ڪبير جو پاڻ کي ٻانهو چوايان ٿو. منهنجي ديس ۾ نه زمين آهي نه آسمان، نه وري اونداهي آهي، منهنجي ديس ۾ نه چنڊ آهي نه سج، نه وري اڻ ڳڻيا تارا ٿي آهن، منهنجي ديس ۾ نه برهما آهي نه وشنو، نه وري طاقت وارو شو آهي. "روحل" چوي ٿو مان به نه آهيان، اسان جي صورت ڪبير جي صورت آهي.)
روحل فقير جي هڪ مريد، ٿانورداس شڪارپوريءَ، پنهنجي بياض ۾ لکيو آهي، ته هڪ پيري، سندس فرزند شاهو فقير، کيس سوال ڪيو ته گوري پوري ڪو ڪر جانيان ڪُهت پُري پڇان "شاهو" اب عرض ڪري ديئو سرب گيان گيان بنا گر ڪم پڙي، جب ستگر ڪهه سمجهاءُ "شاهو" پر ديا ڪرو، ديئو تررت ڏڪاءُ.
(مرشد جي شهر (موقف) کي گهٽ ٿو ڄاڻان، ان جي سڃاڻپ ڪٿان ڪريان! "شاهو" عرض ڪري ٿو ته کيس سڄو ئي علم عطا ڪريو. انهيءَ علم (سمجهه) بنا خبر ڪانه ٿي پوي، جيڪو مرشد ئي ٻڌائي ۽ سمجهائي ٿو. شاهو تي رحم ڪريو ۽ اهو موقف اُن کي جلدي ڏيکاريو.)
روحل فقير سندس جواب مختصر مگر جامع ٿو ڏئي:
ستگر پُري پُرس هي سدا بيپرواهه
"روحل" اُو راجا پَڪي، راجن کي پتِشاه
اننگ اڪثر نه ملي نين نين پريپور
"روحل" وچن ٻولي، ڪوچگي هنسا سور

نر ڪامي، نر ڪروڙي، نر لويي، نر موھ
 ”روحل“ آشنا، ترشنا وانڪي نھين دغا باز نھين دروھ.

(مرشد جي شهر (موقف) وارو مرد، سدا بي پرواھ آھي. ”روحل“
 اھو راجا آھي، راجائن جو بہ راجا آھي. ڪامديو جي اکر سان ھن
 جو واسطو نہ آھي، سندس اکيون سڄيءَ محبت سان ڀرپور آھن،
 ”روحل“ ڳالھ جو اھو موتي ٿو ڏئي، جنھن کي ڪو ھنس ئي چڱي
 سگھي ٿو. اتي نہ ڪاوڙ آھي نہ شھوت، نہ لوپ نہ موھ، نہ وري
 ڪا آس جي رڃ آھي ۽ نہ دغا نہ ڊوھ آھي.)

روحل جي ”ستگر پوري“ بہ اھا آھي، جا مخدوم عبدالرحيم گروھڙي
 جي ”لقاپور“ آھي. قلب جي صفائي، اخلاق جي عظمت ۽ محبت جي فراواني،
 صوفين جا بين الاقوامي اصول آھن.

فقير صاحب جي ھڪ شبد ڏيڻ کان پوءِ، مان سندس ھندي شاعريءَ جو
 ذڪر ختم ڪندس⁽¹⁾، جنھن جي ھر نڪتي مان سندس روحاني ڪمال جو اظھار
 ٿئي ٿو:

اگر پنٿ ڪي مھما باري ڪبھي نہ اُتري پريم ڄماري

1- گيان نھين ڌيان جوڳ نھين ساڌن

سمجھن ڪي مت چيئن ھاري

ساڪي نہ شبد، اونگ نھين سوھنگ

بيد ڪتيب سڪل سون نياري

2- ھندو نہ ترڪ، جوڳي نہ سنياسي

رھت آڏول نھين بيڪ ڌاري

سورا سوئي، جوئي سنڪ جھولي

پيت گنوا ڪي گيرو ڌاري

3- انمول پرش مليو گھٽ مانھين

جانڪي پريت لاڳي اُت پياري

⁽¹⁾ سنڌي ادبي بورڊ جي ڪوشش سان ڪنڊڙيءَ وارن جي ھندي ڪلام کي جدا شايع ڪيو ويندو.

انتر جامي انتر کوليا

من کي ممتا سهج سون ماري

4- دنيا ايهه کچ ناهين، ناهي کچ پايا

ستگور صاحب تون پلهاري

”روحل“ رين گئي دن آيو

ارس پرس سنگ مليو مراري⁽¹⁾

(جتي عقل گر ٿيو وڃي تڏو، ان طريقي جي عظمت جي ڪهاڻي

گهڻي مٿي آهي، ڪڏهن به محبت جو خمار لهي نٿو سگهي.

الاهي علم نه ڌيان سان ملي ٿو نه جوڳي ٿيڻ سان ملي ٿو. هن

نصيحت کي ڪي سمجهه وارا سمجهن ٿا. ان جو شاهد” نه آواز

آهي نه نند نه جاڳ، ويد ۽ ڪتاب کان روحاني دنيا نياري آهي. نه

هندو نه مسلمان، نه جوڳي نه سنڀاسيءَ تي مدار آهي، محڪم رهن

لباس ۽ صورت تي نه آهي. بهادر اهو آهي، جو انهن سڀني جي

سامهون ميدان ماري، سڀ پيدا وڃائي، گيڙو جي لباس ۾ ڍڪجي

وڃي. مون کي پنهنجي اندر اهو مليو، جنهن جي قيمت ڪٿي نٿي

سگهجي. ان جي محبت سڀ کان بيحد پياري بڻجي ويئي آهي.

منهنجي اندر رهڻ واري منهنجي اندر کي کوليو، دل جي دوئي،

پنهنجي ذوق سان ماري ڇڏيائين. دنيا ڪا به شيءِ نه آهي، نه وري

ان مان ڪجهه هٿ آيو، مان مرشد تان صدقن وڃان! ”روحل“ رات

ويئي، ڏينهن آيو، ان وصال واري مرد جي ذريعي، دوئي کي مارڻ

واري جي سنگت حاصل ٿي.

روحل جي هندي ڪلام ۾ جو رس ۽ ڪمال آهي، ان کي ڏسي تعجب ٿو

ٿئي ته سنڌ جي اندر ڪهڙا نه صاحب ذوق ۽ صاحب دل عالمن ٿي گذريا آهن.

روحل سائينءَ جو سرائڪي ڪلام به بيحد سنجيده ۽ متين آهي.

روحل جي ڪلام ۾ جو سوز و گداز، رس ۽ ڪمال آهي، ان کي ڏسي

⁽¹⁾ هندن جي اوتار سري ڪرشن لاءِ چيو ويندو آهي ته هن مرنالي هڪ ديوتا کي ماريو هو. جو سندس

محبت جو رقيب هو. ان ڪري مٿس مراري لقب پيو.

تعجب ٿو ٿئي ته سنڌ جي اندر ڪهڙا ڪهڙا نه صاحبِ ذوق ۽ صاحبِ دل
رهيا ٿي گذريا آهن، ۽ اڄ:

”ويا او وينجهار، هيرو لعل ونڌين جي.“

مون مٿي روحل صوفيءَ جي اولاد جو ذڪر ڪيو آهي، سندس هڪ
ارادتمند ڀائي جيوڻ لعل، شڪارپوريءَ، سندس گادي سرن جو ذڪر نهايت شردا

سان ڪيو آهي، جنهن ۾ ان خاندان جي سڀني شاعرن جو ذڪر اچي ٿو:

روحل رام اوتار، ڪنڊڙي آهي پريم منڊلي،

1- شاهو سائين پيد بتايو، غلام علي گلزار.

دُرس درياءَ خان دولهه آهي نظر علي نروار.

2- روحل ڀيو رمزن وارو محمد حسن موچار.

غلام علي ڀينو بهگڻ ڀالڪ صورتونند سردار.

3- سائين فيض علي فيض وارو آهي صاحب دستار.

خاص خليفو سائين سپاڳو، جنهن کي ذات ڏني ذاتار.

4- جهڙي ڪاشي تهڙي ڪنڊڙي، وٽ نه پانيان وار.

”جيوڻ“ آڪي آهيان بندو، ستگر تو آڌار.

مراد فقير

ڪلام جي عظمت کان، مراد فقير جو شمار، سنڌ جي مشهور شاعرن ۾ ٿئي ٿو. مراد فقير، روحل فقير جي قريبي صحبتين مان آهي. هن قريبي رشتي جي خبر اسان کي هن مان پوي ٿي، ته مراد فقير، روحل فقير سان سفر ۽ حضر ۾ گڏ ٿي رهيو. کيس خلافت جو منصب حاصل هجي، ته ڪهڙو شڪ آهي. مراد فقير جي والد جو اسم گرامي، منهنجي محترم دوست پروفيسر عطا محمد حاميءَ، شامو فقير ورتو آهي، جو غلط آهي. جيئن اسان مٿي ڏيکاريو آهي، روحل فقير جي والد ج

و نالو شاهو فقير هو. ڪنڊڙيءَ جي ڪيترن فقيرن کان معلوم ڪيو اٿم، جن ٻڌايو آهي ته فقير مراد جي والد جو نالو محمد حيات هو، جو روحل فقير جي سوڻن مان هو. فقير صاحب به زنگيجو بلوچ هو. مراد فقير ۽ روحل فقير جي عمرين ۾ تقريباً ڏهن سالن کن جو تفاوت هو. جيڪڏهن زباني روايت تي اعتبار ڪجي، ته مراد فقير سن 1742ع يا 1743ع ۾ تولد ٿيو هو.

ننڍي هوندي فقير صاحب جي تعليم چڱيءَ ريت ٿي. هو هندي، فارسي، سرائڪي ۽ سنڌي زبانن جو پوريءَ ريت ڄاڻو هو. سندس جوانيءَ جو عرصو ڪيئن گذريو ۽ ڪهڙي شغل ۾ گذريو، انهن بابت ڪا به معلومات نٿي ملي. فقط هيتر خبر ملي ٿي، ته فقير صاحب، ننڍي ئي هوندي روحل فقير جي صحبت ۾ وڃي پهتو. ان وقت جڏهن هو پدمات جي پٽ تي وڃي گوشي نشين ٿيو هو، تڏهن مراد فقير به ساڻس گڏ هو. جيئن فرمائي ٿو:

وَر پسي پدمات جي، ٻن هڻي هالار،

جي هوون هيڪاندا يار، ته ڏکيا ڏينهن نه ساريان.

ان کان پوءِ هو فقير صاحب سان، سندس سير ۽ سفر ۾ شريڪ رهيو. مون کي هن روايت جي مڃڻ ۾ به تامل آهي، ته هو روحل فقير جو پير پائي هو. جيتريقدر زباني روايتن جي ڇنڊڇاڻ ڪئي ويئي، انهن مان معلوم ٿو ٿئي

تہ هو روجل فقير جي صحبت ۾ اچڻ کان پوءِ ڪانئس هڪ دم بہ ڌار نہ ٿيو آهي. جيڪڏهن سندس ارادتمندي ڪنهن ٻئي صاحب سان هجي ها تہ هو ڪڏهن بہ روجل فقير جي صحبت کي پنهنجي لاءِ اڪسير نہ سمجهي ها. هن کي روحاني مقام، جو حاصل ٿيو، سو سڄو ئي روجل فقير جي فيض جو اثر هو. هيڏيءَ کليل وضاحت کان پوءِ، هن ۾ شڪ ۽ گمان اٿڻ جو ڪو سبب ئي پيدا نٿو ٿئي.

ڪلهوڙن جي زوال پذير، پر آشوب زماني ۾، روجل فقير وانگر مراد فقير بہ ٽالپرن جو طرفدار هو. ان زماني ۾ جڏهن عبدالنبي، افغانستان جي نامور حاڪم تيمور شاھ کان مدد طلب ڪئي هئي ۽ مدد خان سنڌ ۾ اچي هاڃا پئي هنيا، تڏهن ان کان مراد فقير متاثر ٿي چيو هو:

ماري ”مدد“ ڪو دور ڪرو، چوڙ وڃي يهودي يزد ميدان.

يهودي ۽ يزد جا لفظ، فقير صاحب، انتهائي نفرت سان مدد خان لاءِ لکيا آهن. انهيءَ ۾ ڪو شڪ نہ آهي، تہ هن خونريز انسان جا مظالم بہ حد کان وڌيل هئا. ميدان عبدالنبيءَ جي اخراج کان پوءِ، جڏهن ٽالپرن حڪومت جون واڳون پنهنجي هٿ ۾ ورتيون، تڏهن مراد فقير کين هيئن دعا ڪئي تہ:

ٽاريون ٽالپرن جون پرور پوکايون،

دائر نئين دعا جو اسين پاڻي ٿا پايون،

سي سدائين سايون، جن جي مدد ”محمد مراد“ چئي.

ڪلهوڙن جي پر آشوب دؤر گذرڻ کان پوءِ، جڏهن ملڪ ۾ سڪون اچي ويو، تڏهن پنهنجي رهنما سان گڏجي هو ڪوٽ ڏيجيءَ جي ڀرسان ڪوٽلي ۾ اچي رهيو. جتي هن روجل فقير کي پنهنجي نياڻيءَ جو سڱ ڏنو، جنهن مان خدا بخش ۽ فقير دريا خان تولد ٿيا.

ان وقت ڌاري ڪوٽلي جي لڳ هڪ سيد شڪر شاھ نالي رهندو هو. هنن خدا وارن فقيرن ڏانهن عام ماڻهن جي رجوع کي ڏسي، هو فقيرن جي رنجائڻ جي پويان اچي پيو. مگر فقيرن طرفان صبر ۽ شڪر کان سواءِ ٻيو ڪوبه جواب نہ هو. کيس پيو تہ ڪوبه وجه نہ ملي سگهيو. آخر هن فقير صاحب جي زمين تي قبضو ڪرڻ گهريو. روجل فقير تہ هن معاملي ۾ خاموش رهيو، پر مراد فقير کي هيءَ ڳالهه نہ وڻي. هن چاهيو تہ شڪر شاھ کي ان جو

بدلو ڏئي. روحل فقير کي ان جي کڻڪ پئجي ويئي، جنهن مراد فقير کي پاڻ وٽ گهرائي، جوابي قدم کڻڻ کان روڪيو ۽ کيس هدايت ڪيائين ته ”فاني شين جي لاءِ وڙهڻ ڇا جو؟ مرد اهو آهي، جنهن پنهنجي نفس سان وڙهي، ان کي زير ڪيو.“ فقير صاحب جي هدايت جي مراد فقير پوري پوري تعميل ڪئي، پر ان واقعي جو ايڏو گهرو اثر مٿس پيو، جو هن واقعي کان ٿورا ڏينهن پوءِ بيمار ٿي پيو ۽ ان بيماريءَ ۾ وصال ڪري ويو. هي واقعو سن 1796ع ڌاري ٿيو. کيس ڪوٽلي ۾ دفن ڪيو ويو. فقير صاحب جي وفات کان پوءِ، روحل فقير به ڪوٽلي کي ڇڏي، وڃي ڪنڊڙيءَ ۾ رهيو.

فقير صاحب پنهنجي دور جو وڏو شاعر ٿي گذريو آهي. هن نه فقط سنڌيءَ ۾ شعر چيو آهي، پر فارسي، هندي ۽ سرائڪيءَ ۾ به سندس ڪلام موجود آهي. فارسيءَ ۾ سندس هڪ ننڍڙو ديوان آهي. هنديءَ ۾ سندس تصنيف جو نالو ”پرير گيان“ آهي.

سنڌي شعر ۾ هو پنهنجي پيشرو شاعرن، شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ ۽ سيد عنايت شاه رضويءَ جي نقش قدم جو تابع نظر اچي ٿو. سندس ڪلام جو گهڻو حصو سنڌ جي قدير قصن ۽ ڪهاڻين تي ٻڌل ٿو نظر اچي. سندس سنڌي ڪلام جو ذخيرو ڪو ايڏو وڏو نه آهي، مگر روحل فقير جي ڀيٽ ۾ ڪي قدر زياده نظر اچي ٿو. سندس ڪلام ۾ پختگي ۽ رواني آهي. سندس عشقيه شاعري آتاهه درد سان ڀريل آهي. پتنگن جي پر جو ذڪر ڪندي، شاه عبداللطيف ڀٽائي، سر يمن ڪلياڻ ۾، فرمايو آهي:

پڇ پتنگن ڪي، سنديون ڪامڻ خبرون،
آڻيو وجهن آڱ ۾، جيءُ پنهنجو جي،
جير جي جي، لڳا نيزا نيهن جا.

مراد فقير فرمائي ٿو:

سا مَن سِڪ ”مراد“ چئي، جا پَر پتنگن،
اچن اجل سامهان، سِر جو سانگ نه ڪن،
جن کي موت مشاهدو، سي رتي ڪين رهن،
ساعت سين نه سهن، پاڻ برابر پَر جي.

صوفين شمع ۽ پتنگ جي، حالت کي حيرت جو مقام سڏيو آهي، جتي حق جي طالب کي پنهنجي هستيءَ جي ڪا به هوجاهه نٿي پوي. فريدالدين عطار پرواني ۽ شمع جو بيان هيئن ٿو ڪري:

يڪ شبي پروانگان جمع آمدند

در مضيئي طلبِ شمع آمدند

جملگي گفتند مِي بايد يڪي

ڪو خبر آرد ز مطلوب اندڪي

شد يڪي پروانه تا قصري ز دور

در فضاءِ قصر يافت از شمع نور

باز گشت و دفتر خود باز ڪرد

وصف او بر قدر فھر آغاز ڪرد

ناقلي ڪو داشت در مجمع مهِي

گفت او را نيست از شمع آگهي

(هڪ رات پروانا اچي گڏ ٿيا، ۽ مجلس ۾ شمع جا ڳولائو ٿيا.

سڀني چيو ته اسان مان هڪ کي وڃي، مطلوب جي خبر آڻڻ

ڪڍي. انهن مان هڪڙي، محلات ۾ پري کان شمع جي روشنيءَ

کي ڏٺو. هو موٽي ويو ۽ پنهنجي سمجهه موجب ان حقيقت کي

بيان ڪيائين. انهن ۾ هڪ نڪتچين به هو، جو سندن سردار به

هو. هن چيو ته هن کي شمع جي ڪهڙي خبر!)

شد يڪي ديگر گذشت از نور در

خويش را بر شمع زد از دور در

دست درڪش ڪرد با آتش بهر

خويش را گر ڪرد با او خوش بهر

چون گرفت آتش ز سرتا پايِ او

سرخ شد آتشي اعضائي او

ناقد ايشان چو ديد او را ز دور

شمع با خود ڪرده همرنگش ز نور

گفت اين پروانه درڪار است بس

ڪس نه داند او خبردار ست بس

(اُنهن مان هڪ ٻيو اُن روشنيءَ جي در کان گذريو ۽ در کان اندر ويندي ئي پاڻ کي شمع تي ڦٽو ڪيائين. هو باهه ۾ وڪوڙجي ويو ۽ پاڻ کي وڏيءَ خوشيءَ سان ان ۾ گر ڪري ڇڏيائين. جڏهن باهه ان کي ورتو، تڏهن سندس عضوا باهه ۾ پڇي ڳاڙها ٿي ويا. نڪتچين ان کي پري کان ڏسي چيو ته ”شمع پنهنجي نور سان هن کي هم رنگ ڪري ڇڏيو،“ چيائين ته اهڙي پتنگي جي گهرج آهي، جنهن جي لاءِ هي معلوم ٿي نه سگهي ته هو با خبر آهي.)

آنڪه شد هر بيخبر هر بي اثر از ميانِ جملہ دا رد او خبر
تانگردي بيخبر از جسر و جان کي خبر يا بي ز جانان يک زمان
(اُهو، جو بيخبر ۽ بي اثر بڻيو، ۽ سڀني ۾ اهو ئي خبردار آهي. جيستائين پنهنجي جسر ۽ جان کان بيخبر نه ٿيو آهين، تيستائين توکي دوست جي خبر ئي ملڻ محال آهي.)

پٽائي هن حقيقت جو اظهار هيئن ٿو فرمائي:

پتنگن پھ ڪيو، مَرُئا مٿي مَڇ،
پسي لَھس نہ لَچئا، سَڙيا مٿي سَڇ،
سندا ڳچين ڳچ، ويچارن وڃاڻيا.

مراد فقير، ان نظاري جو ذڪر هيئن ٿو ڪري:

جي ٻارين تان ٻار، اندر باهه برهه جي،
مٿي مڇ ”مراد“ چئي، ڪئي پتنگن پچار“
ته جيئري جانب نه مڙي، توڙي حيل ڪرين هزار“
دوسائي درٻار، ٿا مئا ڪن مشاهدو.

مراد فقير جو بيت، فريدالدين عطار جي ڊگهي نظم جو گوريا اختصار آهي، جنهن ۾ هن حقيقت جي راز کي پُر تاثير لفظن ۾ آڻي جمع ڪيو آهي. هن حقيقت کي ٻيءَ تشبيهه سان هيئن ٿو پيش ڪري:

محبت جي ميدان ۾، ڏيڻ سر ثواب،
جو آڏو عجيبن ڪي، آهي هي حجاب“

مَرُتہ ٿين، ”مراد“ چئي، محبوبن جو باب،

جيئن سو گُل گلاب، ٿي پيش چڪايو پاتشاه.

هن مان مطلب آهي ته جهڙيءَ ريت گلاب جي گلن کي چڪائڻ کان پوءِ
عطر کي قرب سلطاني حاصل ٿئي ٿو، اهڙيءَ ريت هڪ ارادتمند کي پنهنجي
سر کان به گذرڻو پوي ٿو ۽ پوءِ ئي حقيقي وصال سان مالا مال ٿئي ٿو. حق ۽
صداقت جي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيڏيون نه قربانيون ڏيڻيون پون ٿيون. جيڪڏهن
اسان صوفي حضرات جي تصنيف شيخ فريدالدين عطار جي تصنيف ”تذڪرة
الاوليا“ ۽ مولانا جامي جي تصنيف ”نفحات الاتس“ کي پڙهي ڏسنداسون، ته
اسان کي خبر پوندي ته صوفين جي زندگيءَ جو شغل ۽ ماحصل ڇا هو؟ اهڙيءَ
ریت مراد فقير جي ڪلام ۾ اسان کي راست رويءَ جو اهو سچو پروگرام
حاصل ٿئي ٿو، جو صوفين جي لاءِ طرہ امتياز آهي. وحدت الوجود جو سادو
مثال هيئن ٿو ڏئي:

تون آهين تنن پرينءَ سان، جئن پاڻي ۾ ماک،

ڦوڙائو فراق، توتي ڪونهي مَور ”مراد“ چئي.

فارسي شاعرن، محمود شبستري، مغربي يا بيدل دهلويءَ وانگر،
پرشڪوه لفظن جو انبار نظر نٿو اچي، مگر سادي تشبيهه آهي، جنهن کي
ٿوريءَ سمجھه وارو ماڻهو به پوريءَ ريت سمجھي سگھي ٿو. جيڪڏهن فصاحت
مضمون جي باريڪيءَ کي آسانيءَ سان بيان ڪرڻ آهي، ته مراد فقير جي ڪلام
جي فصاحت جو اسان کي ڦاٿل ٿيڻو پوي ٿو. هم اوست جي خيال کي به ان ئي
سادگيءَ سان ادا ڪري ٿو:

تن پرين، من پرين، چت پرين، دل يار،

اندر ٻاهر سپرين، وٽ نه آهي وار،

اڪين منجهه ”مراد“ چوي، پيو ڪونه قريبن ڌار،

جاڏي ڪريان نهاري، تاڏي سچڻ پسان سامهان.

گريا شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو رنگ نظر اچي رهيو آهي:

ڪاڏي ڪاهيان ڪرھو، جوڏس چٽاڻو،

منجهي ڪاڪ ڪڪوري، مَنجهي لُڊاڻو

راڻو ئي راڻو، ريءَ راڻي ناهه ڪو.

اهڙيءَ ريت، اسان کي مراد فقير جي ڪلام ۾ سنڌي شاعريءَ جي ضرب المثل سادگي نظر اچي ٿي. ان سادگيءَ جي نقش جي وضاحت هيٺين بيت مان ظاهر ظهور نظر اچي ٿي:

چاڪي چٽ "مراد" ڪري، گهاٽو من گهماءِ،
 ساري سُرَت نِرت جا، ڏينھڪ ڏاند وهاءِ"
 تھ تاري ڪڍ من مون، سرنھ صاف پيڙاءِ"
 تھان پوءِ تون لاءِ، لڳين تيل لقاءِ جو.

عبادت الاهيءَ جي لاءِ، من جي گهاٽي کي رات ڏينھن گهمائڻو آهي. جهڙيءَ ريت چاڪيءَ جي گهاٽي لاءِ ٻن ڏانڊن جي ضرورت آهي، اهڙيءَ ريت، هڪ مريد کي رياضت ۽ مجاهدي لاءِ سُرَت ۽ نرت جي ضرورت آهي، جن سان دوئي ۽ شرڪ دور ٿي وڃي ٿو، ۽ دوئيءَ ۽ شرڪ جي وچ سان خالص محبت الاهي ٿي وڃي بچي ٿي. هڪ سادي ملڪي تشبيهه ڪڍي نه معنيٰ خيز بڻجي پئي آهي. سندس آرزوءَ پري دعا به ايندي ئي سادي آهي:

هادي هدايت جو، ڪو پيالو مون پيار،
 مستي جا محبت جي، سا مون ذات ڏيار،
 وسرُ ڪيم، "مراد" چئي، مَ ڪي مون وسار،
 سا ڪا نظر نهار، جنھن سان تنهنجي رنگ رچي رهان.

سندس ڪلام جي اوصاف جو جيڪڏهن تفصيل سان بيان ڪبو، ته اهو سندس هر بيت جي تشريح ٿي پوندو. ان ڪري، هن تفصيل کي ڇڏي، مان سندس "سي حرفيءَ" جو ٿورو بيان ڪندس، جا پنهنجي حسنِ بيان ۽ زبان جي شستگيءَ سببان سنڌي زبان جو هڪ شاهڪار آهي. سي حرفيءَ جي ابتدا حمد سان ڪري ٿو. حمد به سادگيءَ ۽ پريل، جنهن ۾ حقيقت جو اظهار آهي:

الف- الله العَلَمِين، سارھيان سُبْحان،
 جنھن قادر "ڪُن فَيَكُون" سان، جوڙين سڀ جهان،
 خلافت خلق جي، ڪيائين آدم تي احسان،
 تنھن روح وڌو رحمان، من روجي "مراد" چئي.

هن بيت ۾ انسان جي عظمت جو اقرار آهي، "ڪُن" سان دنيا جي آفرينش ٿيڻ کان پوءِ، ابن آدم کي زمين تي خلافت جو اعزاز عطا ٿيو. ان جي

ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

اندر جو روح رکيو ويو، سو ”روح ڪل“ جو هڪ جزو هو. ان ڪري انسان اشرف المخلوقات جو دعويٰ دار بڻجي پيو. هن شرف جي حاصل ٿيڻ کان پوءِ، فقير مراد ”انسان ڪامل“ جو نقش اسان جي سامهون هيئن ٿو پيش ڪري:

ت-توبهه ڪر تَن ڪون، ڏينس ترڪ تمام،

پردو ڪڍ پرين ڪون، ننگ ناموس ۽ نام،

”مَن عَرَفَ نَفْسَهُ“، پيو ڪڇج ڪونه ڪلام،

جو آهي هي اسلام، محمدي ”مراد“ چئي.

تن آرائيءَ کان دور ٿي، اهو حجاب دور ڪڙو آهي، جو ننگ ناموس ۽ نام جي پيچ ۽ خمر ۾ اٽڪيل آهي. پاڻ کي اهڙيءَ ريت سڃاڻڻ کان پوءِ، خلقتهار جي سڃاڻپ پيدا ٿي پوي ٿي. هيءَ حقيقت اسلام آهي ۽ هيءَ ئي حقيقت محمدي جو مقام آهي، جنهن بابت صوفين جو پختو عقيدو آهي، ته هن عالم جي ايجاد جو سبب حضور جي ذات مبارڪ آهي. ڇاڪاڻ ته ان خلافت جو شرف، جو آدم کي عطا ٿيو هو، ان جي تڪميل حضور جي ذات بابرڪات ۾ ئي ٿي آهي. حضرت خواجہ محمد زمان سلطان الاوليا فرمائي ٿو:

عجب جھڙي آ، حقيقت حبيب جي

نڪي چڱو سو ڏٺي، نڪي مخلوقا

شفق جي ساڃاءَ، جامع ليل نهار کي.

جهڙيءَ ريت، شفق ڏينهن جو نور ۽ رات جي ظلمات جي وچ ۾ آهي، اهڙيءَ ريت حضور ﷺ ڪفر ۽ اسلام جي وچ ۾ ثالث جو مرتبو رکي ٿو. جيڪڏهن جهان جي تخليق جو باعث انسان جي شرف جو اظهار آهي، ته توحيد جو اقرار انسانيت جو معراج آهي ۽ انڪار تخت الثري. ان حالت ۾، مراد فقير جيڪڏهن ”حقيقت محمدي“ کي سلامت رهڻ جو سڀني سمجهي ٿو ته ان ۾ حق بجانب آهي. هن محبت جي ڪيف جي جنهن چس چڪي آهي، ان جي بابت فقير صاحب جو ارشاد آهي:

خ-خمر مون عشق جي، جنين چڪي چَسُ،

ويا سڀيئي وسري، روح تنين جي رَسُ،

منايا ”مراد“ چئي، محمودي مجلس،

عام لنگهيائون لَسَ، وڃي مَحُو ٿيا محبوب ۾.

حقيقت صاف آهي، جنهن جي تشريح جي ڪابه ضرورت نه آهي. اهڙي ريت هيءَ سڄي سي حرفي محبت الاهيءَ جو هڪ غير فاني موقعو آهي، جنهن جي توحيد جو نقش هميشه اڃاگر رهندو.

مون پنهنجيءَ تصنيف ”تذڪري“ ۾، حمل فقير جي ڪلام مان انهن بيتن جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن ۾ سسئيءَ ۽ سندس ساهيڙين جي گفتگو ڏني اٿر. مراد فقير، پنهنجي ڪلام ۾ ”سوال - جواب سسئيءَ“ جو جدا عنوان رکيو آهي، جنهن ۾ هڪ وڻندڙ حقيقت موجود آهي.

حمل فرمائي ٿو:

آٿڻ ڇڏي اُڄ، اٿڻ اولائي نڪرو
موڪلائي مون ڪنان، روئي ڪريو رُڄُ
هي هِي هوت وني ويا، ڪانڌ مئيءَ جو ڪُڄُ
هاڻي هت ”حمل“ چئي، ڌار ٽڪڻ ٿيو لُڄُ
تنهن منهن ڇائي ڇُڄُ، جا وريءَ ويس ڪري گهمي.

ساهيڙيون جواب ڏينس ٿيون:

تڏهن ساهيڙين سڏڪي چيس، ڳوڙها ڳل ڳاڙي
هي هِي وڄُ مَ هيڪلي، سسئي تون ساڙي
هاڻي تڪ، ”حمل“ چوي، پَهَرُ ڪو پاڙي
تہ سسئي سڀاڙي، توسان هلون هوت ڏي.

سسئي جواب ٿي ڏي:

چئي صبح تائين سرتيون، ڪهڙي جوش جهلي
سسئيءَ ڪي ساٿ ويو، سورن ساڻ سلي
جا هلڻي آه هلي، مون سان هينئر ئي هوت ڏي.

”حمل“ هن سوال ۽ جواب جي سلسلي ۾ سسئيءَ جي بيقراريءَ جو نقش جنهن ريت ويهي ڪڍيو آهي، ان مان سندس درد ۽ دل آسائي واضع طور نظر ٿي اچي. مگر مراد فقير جي سوال ۽ جواب جو رنگ ٿي پيو آهي. ناصح ۽ سسئيءَ جو سوال ۽ جواب آهي. فرمائي ٿو:

تڙ تڙ تڪ مَ تور، ڪيچ ڪڇاڙي ڪي وڃين
نڪي هاڙهي هوت ويو، نڪي حب، هنگور

موتِي وڃ "مراد" چئي، پوري منجهه ڀنڀور
 ناحق ڏيهه مَ ڏور، اُتي دل ۾ ديرو دوست جو.
 سسئي جواب ٿي ڏئي:

عاشقن ائين، ڪين سري ريءَ سڄڻين
 موتڻ جا "مراد" تون، ڪيئن ٿو ڏس ڏئين
 پيالو پريت جو، جي هٿون هوت پئين
 تان جان ڪو ڏينهن جيئن، تان ڪوڪون
 ڪرين قاف ۾.

فقير "مراد" جو مذاق ئي پنهنجو آهي. سندس سخن جو رخ هڪ پيغام
 جي حيثيت رکي ٿو. هن سوال ۽ جواب ۾ به هن حقيقت تان پردي ڪڍڻ جي
 ڪوشش ڪئي آهي، جا سندس ڪامياب فڪر جو نشان آهي.
 سندس سرائڪي ڪلام به، سنڌي ڪلام وانگر رَس پريو ۽ فيض جو
 پندار آهي، اهوئي قلبي واردات جو جوش ۽ جذبو آهي. محبت جي سودي جي
 قيمت، سندس نظر ۾، عاشق جي جان جي قرباني آهي. جنهن جو اظهار هن
 جابجا ڪيو آهي، فرمائي ٿو:

سر ڏيڻ تان ڪهڙا سانگا، صوفي سوپ نه ٿيو،
 وڃ ميدان محبت دي، نت "موتوا" موت مريو،
 سر سراهه سڄن تون صدقي، تن من گهول گهتيو،
 يار "مراد" ماڻيسي سو، جو جنديان مر ڪر جيوي.
 ٻئي هنڌ فرمائي ٿو ته:

جي تو طلب ملڻ دي سڄڻان، تان سرڪون نال نه چائين،
 اول غلڻئون ڪرين جدائي، پير پيچي تون پائين،
 چوڙي خيال خام خودي دي، مين ڪون مار منائين،
 جو جينديان سنڌي جاءِ نهن، بن مويان "مراد" اٿائين.

صوفين جي نفِيءَ ۽ اُثاب جي گت کان علحده، هن ڳالهه جو اعتراف
 ڪرڻو پوي ٿو، ته محبت بجاءِ خود هڪ عجيب حقيقت آهي. پتنگ شمع تي
 جلڻ لاءِ جيڪر ڪڏهن به تيار نه ٿئي، مگر ان جي اندر شمع جي آڱ کان زياده
 روشنيءَ جي لاءِ جلڻ موجود آهي، جنهن جي مقابلي ۾ آڱ ۾ ٽپي پوڻ وڌيڪ

آسان بڻجي پوي ٿو. هيءَ هڪ اهڙو جذبو آهي، جنهن جي قدر ۽ قيمت جي خبر ان کي آهي، جو پنهنجي زندگيءَ کان ان جذبي کي زياده اهميت ڏئي ٿو. شاه پيٺائيءَ ۽ نوحوان جت جو واقعو ان جذبي جو هڪ مثال آهي. عرب جي حسن ۽ عشق جي داستانن ۾ اهڙا واقعا اسان کي ڪيترائي ملي سگهن ٿا. ”اصمعي“ جو خليفي هارون رشيد جي درباري عالمن ۽ شاعرن مان هڪ هو، هڪ اهڙيءَ اکين ڏنيءَ ڪهاڻيءَ جو ذڪر ٿو ڪري. هو لکي ٿو ته:

”هڪ ڏينهن مان سير لاءِ گهر کان ٻاهر نڪتس، هڪ پٿر تي لکيل

ڏنر:

آ يَا مَعْشَرَ الْعِشَاقِ بِاللَّهِ خَسِبُوا
 إِذَا حُلَّ عِشْقٌ بِالْفَتَى كَيْفَ يَصْنَعُ
 (اي عشاقن جا گروھ، خدا جي واسطي مون کي ٻڌايو ته جيڪڏهن ڪو
 ڪنهن تي عاشق ٿي پوي، ته ڪهڙي تدبير ڪري؟)
 ”اصمعي“ چوي ٿو ته مون ان جي جواب ۾ لکيو:
 يُّدَارِي هَوَاهُ ثَرَّ يَكْتُمُ سِرَّهُ
 وَيَخْشَعُ فِي كُلِّ الْأُمُورِ وَيَخْضَعُ
 (پنهنجي خواهش ۾ نرمي آڻجي، پوءِ گججهه کي لڪائجي، سڀ ڪنهن
 ڳالهه ۾ نياز ۽ ادب کي ڪم آڻجي.)
 ”اصمعي“ چوي ٿو ته جڏهن مان ٻئي ڏينهن ويس، تڏهن ڏنر ته ان شعر
 جي هيٺان ٻيو شعر لکيل هو:

فَكَيْفَ يُدَارِي وَالْهَوَى قَاتِلُ الْفَتَى
 وَفِي كُلِّ يَوْمٍ قَلْبُهُ يَتَقَطَّعُ
 (ڪهڙيءَ ريت هو پاڻ کي چيائي، ڇو ته عشق جوانن کي قتل ڪرڻ
 وارو آهي، هر روز ان جي دل ٽڪرا ٽڪرا ٿي رهي آهي.)
 ”اصمعي“ چوي ٿو ته مون ان جي جواب ۾ لکيو:
 إِذَا لَمْ يَجِدْ صَبْرًا لِكُتْمَانِ سِرِّهِ
 فَلَيْسَ لَهُ شَيْءٌ سِوَى الْمَوْتِ يَنْفَعُ
 (پوءِ جيڪڏهن هن گججهه کي چيائيندي صابر ٿي نه سگهي، ته
 موت کان سواءِ ٻي ڪابه شيءِ فائدي واري ٿي نٿي سگهي.)

”اصمعي“ لکي ٿو ته ٻئي ڏينهن مون وڃي ڏٺو، ته هڪ جوان مٿو پيو هو! مون کي ڏسي بيحد افسوس ٿيو. منهنجي جواب ۾ هيٺان ٻه شعر اتي لکيل نظر آيا:

”ٻڌم ۽ مون ان جي تابعداري ڪئي، ۽ مري ويس.... منهنجا سلام ان شخص کي ڏجو، جنهن مون کي وصال کان محروم رکيو آهي! نعمتن وارن کي نعمتون مبارڪ ٿين، ۽ ويچاري محبت واري کي زهر جو ڍڪ (صبر)!“
هي ته مجازي محبت جي حالت آهي، پر حقيقي محبت جي جوش ۽ خروش جو ڪو اندازو ٿئي نٿو لڳائي سگهجي:

خدا رحمت ڪند اين عاشقانِ پاڪِ طنيتِ را.
محبتِ الاهي جي جوش کي ”مراد“ مجازي محبت سان پيڻيندي، سڌرين کي هيئن ٿو خطاب ڪري:

لاف مريندي لڄ نهيئن آوندي، عاشقِ نانءُ سڏيندا،
همت هندو دي زن جتلي، تون ڪاهر نهيئن ڪريندا:
او مَر پوندي مردي اُتي، تون دل دلبر نهيئن ڏيندا،
پر يار ”مراد“ مريسي سوئي، جو جيندي مر ڪر جيندا.
فارسي شاعريءَ جو شهباز، امير خسرو پڻ اسان کي ساڳيو مثال ڏئي ٿو:
خسروا، در عشقبازي ڪم ز هندو زن مباحش
او برائي مرده سو زد، زنده جانِه خويش را.
(خسرو، محبت جي راند ۾ هندو زال کان گهٽ نه پئءُ: هوءَ ته

مردي جي لاءِ پاڻ کي جيئري ڇڏي ٿي!)
سٽي لکڙيءَ جو رواج اگرچ انسانيت سوز ۽ مضموم طريقو آهي، مگر هندو عورت جي مستعديءَ کي وساري نٿو سگهجي. هوءَ ته هڪ لاش جي مٿان پاڻ کي آڱ ۾ اڇلائيندي ٿي رهي، جنهن جو مقصد اڏنا آهي. مگر عشق الاهي، جو هڪ بامقصد فريزو آهي، ان کان پنهنجي اکين کي ٻوٽڻ ڪڏهن به محبت جي راهه ۾ معاف ٿي نٿو سگهي. ان لاءِ ته اعليٰ عزم جي ضرورت آهي. ”مراد“ ان جي تلقين هيئن ٿو فرمائي:

اول فرض نماز جنازه، عاشق ادا ڪريندي،
ڏيندي ترڪ تعلق سڀ ڪون، مر تڪبير مريندي،

چشمي عشق حقيقي دي وچ، سر ڏي وضو سريندي،

سي مشتاق "مراد" پيچي وٽ، ڪيھي قرض ڀريندي.

"مراد" اسان جي سامهون الاهي محبت جي تصوير "منصور" ۽ "سرمد" جي رنگ ۾ پيش ڪري رهيو آهي، جو هڪ ايڏو عظيم نقش آهي، جنهن جي متابعت ۽ تقليد ته پري رهي، رڳو ڏسندي به بدن تي لرزو طاري ٿي وڃي ٿو. جيڪڏهن "مراد" انهيءَ منزل جو آشنا هو، ته يقيناً هو پنهنجي دور جي ڪاملن ۾ شمار ٿي سگهي ٿو. هو محبت الاهي جو سادو پروگرام هيئن ٿو پيش ڪري:

جي ڪرين رياضت رب دي، تان تون صورت سمجھ صفاتي
اول مال زڪوات ڏيوين، سر ڪرھٽ "لا" دي ڪاتي
روزا رکين غير ڪنون، تان عين ٿيون اثباتي
جو حج حضور شريف آتاهين، دل وچ پائين جهاتي
پڙهين نماز "مراد" مدامي، رھين ذڪر وچ ذاتي،
تان ملڪ الموت ڪنون جند چٽي، حاصل ٿيوي حياتي.

اسلام جي چئن رڪنن کي طريقت اندر ڪهڙيءَ نه خوبيءَ سان "مراد" سمايو آهي. نماز، روزي، زڪوات ۽ حج کان سواءِ، هو جهاد اڪبر کان به واقف آهي، جو آهي "ذڪر ذاتي". جيڪڏهن اهي شيون محبت الاهي جي طالب کي حاصل ٿي وڃن ته هو واقعي ابدي حيات جو وارث آهي. اهڙيءَ ريت سندس سرائڪي ڪلام سڄوئي سوز ۽ ساز آهي. محبت جي پيچيده راهن کان دور، هو صراط المستقيم جي صاف سطح تي پنهنجي ڪلام سان وٺي وڃي رهيو آهي. هو قرآن حڪيم جي ارشاد عالي، "لِرَ تَقُولُون مَالَا تَفْعَلُون" (اهو چو ٿا چئو، جيڪو نٿا ڪريو) کي پوريءَ ريت ڄاڻي ٿو. دنيا جيڪڏهن ابن العربيءَ ۽ امام غزاليءَ جي تصوف جي باريڪين جي مداح آهي، ته "روحل" ۽ "مراد" به انهيءَ ئي راه تي گامزن آهن. ليڪن مٿين بزرگن کي سمجھڻ وارا حاصل ٿي نه سگهيا، پر هنن جي ڪلام جي مٿان بيقدريءَ جو ايترو ته لست چڙهي چڪو آهي، جنهن جي لاهڻ لاءِ هڪ مضبوط صيقل جي ضرورت آهي. ڪاش، اهو صيقل ميسر ٿي سگهي!

مراد فقير جو هندي شاعريءَ ۾ وڏو درجو آهي. هن ان زبان ۾ ٿورا شبد، ۽ ”پرير گيان“ نالي گرنت لکيو آهي، جنهن ۾ عشق الاهي جي ذڪر کي نهايت عمدي پراي ۾ ڏنو آهي. ”پرير گيان“ متعلق دلپت صوفي⁽¹⁾ جي راءِ آهي ته:

”پرير گيان، ساڪيات هيرن جي ڪاڻ آهي. منجهس هن پرير جي مهمما اهڙي ته ڪئي آهي، جنهن جي ساراه ٿي نٿي سگهي. هو بهو سڪمنيءَ صاحب⁽²⁾ جي سڪ پيئي لهي.“

هيءَ هڪ ان درويش صوفيءَ جي راءِ آهي، جو سنڌي زبان جو قادر الڪلام شاعر ٿي گذريو آهي. هن حقيقت کان به انڪار ڪري نٿو سگهجي، ته ”پرير گيان“ تصوف جو هڪ بهترين رسالو آهي، جنهن ۾ پرير جي جوت کي شروع ۾ سترگر جي نگاه سان جاڳايو ويو آهي. فرمائي ٿو:

گرو ڪرپا تي اُڀجي گيان،

تـانـتي پـائـئي پـد نـرپـان.

گـرو ڪـرپـا تـي ڪـال نـ ڪـاءِ،

جـنـم، مـرن ڪـا سـنـسـا جـاءِ.

(گروءَ جي مهربانيءَ سان سمجهه حاصل ٿئي ٿي، ان کان پوءِ ئي

نجات جو درجو حاصل ٿئي ٿو. جيڪڏهن گرو جي ڪرپا حاصل

ٿئي ته موت ڇاجو؟ ڄمڻ ۽ مرڻ جو خيال ئي هليو وڃي.)

ڄڻ ڪبير⁽³⁾ جو ارشاد ٿي رهيو آهي.

برهه جلنتي ديك ڪر، سائين ڪرپا ڪر آئي،

پرير بوند سي ڇڙڪ ڪر، جلتي لسي بجهائي.

(محبت جي آڱ کي جلندو ڏسي، سترگر مهرباني ڪري آيو:

محبت جي قطرن کي ڇڙڪي، برندڙ آڱ کي وسائي ڇڏيائين.)

مراد، محبت جي وصف هيئن ٿو ڏئي:

پرير بنا جگ ميت نه ڪوئي، پرير بنا من پاو نه هوئي.

پرير بنا آڱيائي انڌا، پرير بنا سڀ جوڻا ڌنڌا.

پرير پرڪاش ”مراد“ جو هو، سڪ اُڀجي دڪ رهي نه ڪو.

(1) صوفي دلپت رام، حيدرآباد جو مشهور سنت ٿي گذريو آهي. هو به ميرن جي آخري دور ۾ ٿي رهيو.

(2) گرو نانڪ جي هڪ گرنت جو نالو ”سڪمني“ آهي.

(3) ڪبير، افغانن - لوڌين جي حڪومت جي دور ۾ بنارس ۾ ٿي رهيو. هندي زبان جو وڏو شاعر شمار ٿئي ٿو.

(محبت بنا جڳ ۾ ڪورڊ عزيز ٿي نٿو سگهي "محبت کان سواءِ دل جي ورونهن ٿي نٿي سگهي. محبت بنا جاهل ٿي ويندي آهي، محبت کان سواءِ ڪو ڪار ۽ ڪم ڪوڙ آهي. محبت جو جلوه جيڪڏهن "مراد" تي پوي، ته سڪ ملي ۽ ڊڪ جو نالو ئي نه رهي.)

پريم جي حاصل ٿيڻ کان پوءِ مراد جي نظر ۾ طالب جي هيءَ حالت بڻجي پوي ٿي:

سائنس ڇٽ، پريم آئندو سڀ گهٽ ديکي اپنا روپ.
 (دل کي سڪون ۽ محبت خوشيءَ جي صورت بڻجي پوي ٿي، ۽ پوءِ هو جاءِ تي کيس پنهنجي ئي صورت نظر اچي ٿي.)
 هيءَ آهي "پريم گيان" جي اختصار ڀريل وياڪيائ. هنديءَ ۾ سندس چيل شبد به ميناچ ۽ رس جو مثال پاڻ آهن. انهن مان ڪي هيٺ ڏجن ٿا:

(1)

سنتوبي ڪي آڪٽ ڪهاڻي،

ڪنهن هڪ ڄاڻڻ هاري ڄاڻي.

- 1- نير بنا هڪ نهجهر جهرت بن مک پيوڻا پاڻي،
 پيوڻا آڻيا، پريم سڪ پايا بن رسنا رس ماڻي.
 - 2- ڪر بن ڪرڻي آسن بن ڌرڻي بن پڳ پڊ نرپاڻي،
 بن سروڻ ڏن سمجهيئي سنيئي اکر آڳوڻر واڻي.
 - 3- امورت مين هڪ مورت پر گهڻي بن نيوڻا درسائي،
 سيس بنا نت تانڪو نوڻي شيوا سا پرماڻي.
 - 4- ڪهڻيا سنيا ڪوئي پار نه پايا اچرج هي حيراني،
 ڪهت "مراد" مٽي جب ممتا جوت ۾ جوت سماڻي.
- (اي درويشو، دوست جي ڪهاڻي ڪٿي نٿي سگهجي. اهوئي ان کي ڄاڻي سگهي ٿو، جو ان جو واقف آهي.)
- پاڻي بنا هڪ نهري آهي، جا وهي رهي آهي، ۽ وات کان سواءِ پاڻي پيئڻو آهي. جنهن ان کي پيئڻو، ان کي محبت جو سڪ حاصل ٿي ويو، بن زبان جي هن اُن ميناچ کي ورتو.

جتي هٿن کان سواءِ ڪم ڪرڻو آهي، نه نشست آهي، نه زمين، بنا پيرن جي نجات جو درجو حاصل ڪرڻو آهي، بنا ڪن جي اُن خوشيءَ جي آواز کي ٻڌڻو آهي، جا ناممڪن ۽ اڻڌنل حقيقت آهي.

جنهن جي ڪابه صورت نه آهي، ان مان هڪ صورت ظاهر ٿي، جنهن جو ڪوبه مڪمل روپ نظر نٿو اچي. پنهنجو سر وڃائي ڪو اتي جهڪي، اهائي خدمت اتي درڪار آهي.

جنهن ٻڌايو ۽ ٻڌو، ان کي ان جو ڪوبه سُراغ ملي نه سگهيو. ڪيڏي نه هيءَ عجب جهڙي حقيقت آهي ”مراد“، جڏهن دوئيءَ جو هيءُ انديشو گذري ٿو وڃي، تڏهن روشني، روشنيءَ ۾ سمائجي ٿي وڃي.

مراد فقير هن نظر يا گيت ۾ تصوف جي هڪ نڪتي کي دقيق فلسفيانه رنگ ۾ پيش ڪيو آهي دوست جي وصال جي ڪهاڻيءَ کي اهڙي رنگ ۾ پيش ڪيو اٿس، جنهن کي ”ايمان بالغيب“ جو مشاهدو چئي سگهجي ٿو. پاڻيءَ بنا نهر، وات کان سواءِ پاڻي پيئڻ ۽ زبان کان سواءِ ميناڄ حاصل ڪرڻ، هي سڀ ناممڪنات ۾ داخل آهن. اهڙيءَ ناممڪن شيءِ کي حاصل ڪرڻ ۾ ڪيڏي نه ڏکيائيءَ جو سامهون ڪرڻو پوندو. اهڙي سبب هو، جو انهيءَ کي حاصل ڪرڻ ۾ شوق وارن سر جي قرباني ڏني.

(2)

آپ مون درسن پايا ري ساڌو، آپ مون درسن پايا؛

هنيرو آمول هـي، تاسون لهر لڳايا.

- 1- چنچل چٽ نهچل پيو ميرو، لعل آمر پئي ڪاينا.
- 2- پئي ڪرپا تب ٻنڌن ٿوئي، ستگور الڪ لڪايا.
- 3- آشا ترشنا مٽ ڳئي من ڪي، ملي منگل مايا.
- 4- ڪهت ”مراد“ مٽي جب ممتا، سهجي سهج سمايا.

(اي درويش. مان ”پاڻ“ مان ئي دوست کي ڏنو آهي.)

هيءُ اهو قيمتي هيرو آهي، جنهن سان ”مان“ محبت لڳائي آهي. منهنجو بي آرام روح وڃي سڪون جي اندر پيو آهي، ۽ هي خوش خوش جسم غير فاني بڻجي ويو آهي.

جڏهن ان جي مهرباني ٿي، تڏهن هي بندشون (دنيا واريون) ٽٽي پيون. سڄي مرشد آلڪ ڏيکاري ڇڏيو.

اميد جي پياس دل کان مٽجي ويئي، ۽ خوشيءَ جي دولت حاصل ٿي ويئي. ”مراد“ چوي ٿو ته جڏهن هيءَ ڏوئيءَ جو خيال مٽيو، تڏهن خوشيءَ ۾ خوشي سمائيندي رهي.

هن کان اڳ واري گيت يا شبد ۾ فراق جي تصوير کي چٽيو اٿس، ۽ هن گيت ۾ وري وصال جي خوشيءَ کي بيان ڪيو اٿس. مشهور صوفي شاعر، مغربي عليه الرحمة سچ فرمايو آهي:

گویند ک کنه ذات او نتوان یافت،
ما یافتہ ایمر، کنهش مائیر.

(چون ٿا ته ذات جو گنجھ معلوم ٿي نٿو سگهي، اسان ان کي لڌو آهي، ۽ اسين ئي ان جو راز آهيون.)

صوفي حضرات وڏيءَ جستجو کان پوءِ ان منزل تي پهچن ٿا، جو انهن جو وصال آهي، ۽ اهائي ڪائنات جي خالق جي ڪامل صفت آهي. حقيقت ۾ هيءَ وحدت الوجود جو آخري درجو آهي، پر ”مراد“ جي قول موجب، اهوئي هن منزل تي پهچي ٿو، جيڪو ڏوئيءَ جي فڪر کي مٽائي ٿو. جيڪڏهن هو ائين نه ڪري سگهيو آهي، ته پوءِ محمود شبستري، ”گلشن راز“ جي مصنف، جي راءِ آهي:

ترا گر نیست احوال و مواحیدم شو کافر بنادانی ز تقلید
(تو کي جيڪڏهن اها حالت ۽ هيڪڙائي ميسر ٿي نه سگهي، ته ڪنهن جي اجائي تقليد ڪرڻ سان پاڻ کي بيوقوف بڻجي ڪافر نه بڻاءِ.)

سچ، محبت جي راه ڪا آسان شيءِ نه آهي. ڪنهن جي مجال آهي، جو بنا ڪنهن حقيقت جي، سراپا جلال سان وصال جي دعوا رکي سگهي؟

(3)

ایسا سستگور گیان بتایا،
ممتا پیاہگی، دوب تراپا.

- 1- ڪام، ڪروءِ، اهنڪار مٽايا سيل سنتوک گهر آيا،
- ”مين“ ڪا جب مول گنوايا رام نام رنگ لايا.
- 2- پوساگر پار اُتاريا گور پوري پڪڙ چڙهايا.

نريو هويا پوءِ نهين ويابي انحد ناد بجايا.

3- ستگر شبد گگن ڏن لاڳي سوين ڌار درسايا،

حد بي حد نا رهي ڪائي اَو گت الڪ لڪايا.

4- رنگ نه روپ نه صورت مورت بن نينا ورسايا،

ڪهت "مراد" سَنو پائي ساڌو گهت مين هي او گهت پايا.

(سچي مرشد مون کي اهڙي سمجه عطا ڪئي، جو دوئي پڳي ۽ ٻڌندڙ کي تاري ڇڏيائين.

شهوت، ڪاوڙ ۽ وڏائي متجي ويئي، صبر ۽ قرار گهر ۾ آيو. جڏهن هڻڻ جي هستي پڇي پئي، تڏهن ذڪر الاهيءَ پنهنجو رنگ لاتو آهي.

سچي مرشد وڏي سمند کان پار ڪري، هٿ وٺي، محبت جي شهر ۾ پهچائي ڇڏيو. ڪوبه خوف نه رهيو، نه وري ڪو خوف پيدا ٿيندو، هن وحدت جي ناد کي وڃايو آهي.

سچي مرشد جو اُچار آسماني آواز بڻجي ويو آهي، ۽ ڏهين دروازي (ترڪوتي) ۾ ان جو نظارو آهي. حد ۽ لاحد متجي ويئي، ۽ هر حال ۾ الڪ ئي الڪ ٿو نظر اچي.

نه رنگ آهي نه بوءِ، نه صورت آهي، نه مورت، اکين کان سواءِ هن اها نعمت بخشي. "مراد" چوي ٿو ته اي درويشو، ٻُڌو، مون پنهنجي اندر ۾ ئي ان حقيقت کي پاتو آهي.)

مٿئين نظر ۾، مراد فقير مرشد جي ضرورت تي پنهنجي خصوصي رنگ ۾ بيان ڪيو آهي. عارف رومي فرمائي ٿو:

قال را بگذار مردِ حال شو پيش مرديِ کاملِ پامال شو،

صد کتاب و صد ورق در نازڪن خفته دل را يک دمي بيدارڪن.

(ڳالهين ڪرڻ کي ڇڏ ۽ عمل جو مرد بڻجي وڃ. ڪنهن ڪامل مرد جي وڃي خدمت ڪر. سو ڪتاب ۽ سو ورق جلائي ڇڏ، ننڊ ۾ پيل دل کي هڪڙيءَ گهڙيءَ لاءِ سجاڳ ڪر.)

طريقت جي مرحلي ۾ شيخ طريقت جو رتبو، قطب تاري وانگر آهي، جو رات جو اونڌاهيءَ ۾ پتڪيل مسافر کي راه جي طرف رهنمائي ڪري ٿو. هيءَ حقيقت خود پنهنجو اعتراف پاڻ ٿي ڪري. جيڪڏهن شريعت جي علوم جي

تربيت لاءِ هڪ ڪامل استاد جي ضرورت آهي، ته طريقت جي راهه لاءِ به هڪ اهڙي ڪامل جي ضرورت آهي، جو ان راهه جو پوريءَ ريت واقف هجي. معرفت ۽ حقيقت جي منزلن تي پاڻ تي اعتبار ڪرڻ، مقصد کي گم ڪرڻو آهي. حافظ فرمائي ٿو:

قطع اين مرحله بي همري خضر مڪن،
ظلمات است و بترس از خطر گمراهي.

(ڪنهن خضر جي همراهيءَ کان سواءِ هن منزل تان نه گذر، ڇو ته ظلمات (بيخبري) جو پنڌ آهي ۽ وات کان ڪوٽ وڃڻ جي خوف کان ڊڄندو ره.)
شيخ طريقت، سلف صالحين جي نگاهه ۾ ”اولي الامر آهي، ۽ ”اولي الامر“ ڪڏهن به بي راهه رويءَ جي طرف وٺي نه ويندو.

(4)

موري پيا ڪو سنيهو چا ڪهي،
ڪيون نهين آوت، ڪاهي ڪو بيٺ رهيو.

ڪاري نه ڪرنا ميري،	1- مين تو تمري چيري
سڌ ڪيون نه لهيو.	بالر بديس جاڪي ڦيري
موهن ملادو موهي،	2- وينتي ڪرت تو هي
آڪي مڪ دڪيو.	بل بل جائون تو پي
من ڪي مراد پائون،	3- هس هس گرھ لگائون
سندر ڪنئيو.	جب ملي دڪ پنجن

بهرحال، مٿي مراد فقير جي هندي ڪلام جو انتخاب ڏنو ويو آهي، تنهن مان خبر پوي ٿي ته هو هندي زبان جو قادرالڪلام شاعر هو. هو فارسي زبان جو به وڏو ڄاڻو هو، ۽ مرحوم حاجي امام بخش ”خادم“ جي پياض ۾ سندس فارسي شعر جو انتخاب موجود آهي، جنهن جو ڪجهه حصو مون ”تذڪري“ ۾ ڏنو آهي. هت ان مان وڌيڪ چيزون ڏيان ٿو، ته جيئن ان انتخاب جي بدولت اسين سندس فارسي ڪلام جي نوعيت کان چڱيءَ ريت واقف ٿي سگهون.

غزل

ڪم بر آرد همه حجاب مرا	ساقيا ده شراب ناب مرا
نيست ازين صواب مرا	گرچه ام الخباثت مي خوانند

بطبيب عشق درد خود گفتم مي خور گفت در جواب مرا
 در ره عشق به سبک ساري بار سر کرده اضطراب مرا
 گر رود سر "مراد" رفتن ده
 نیست پروا چنين حساب مرا.
 ترجمو:

- 1- ساقی، مون کي شراب ڏي، جيئن اهو سڀني پردن کي کڻي وٺي.
- 2- جيتوڻيڪ اُن کي "خراپين جي ماءُ" چيو وڃي ٿو، پر اُن سان منهنجو ڪوبه واسطو نه آهي.
- 3- عشق جي طبيب کي مون پنهنجو درد ٻڌايو، هن جواب ڏنو ته خوب شراب پي.
- 4- عشق جي واٽ ۾، باوجود تيزيءَ جي، اسان جي مٿان اُن بار پريشاني پيدا ڪري ڇڏي آهي.
- 5- "مراد"، جيڪڏهن سر وڃي ٿو ته وڃڻ ڏينس، مون کي ڪنهن به ريت اُن جي پرواهه نه آهي.

غزل

دل درياست به پايان ندارد هيچ ساحلها،
 منم غواص گوهر جان ز صد دُرْدانه افضلها.
 نه اين دريائي از آب است، نه آن دُرْها صف دارد،
 ولي دل مخزن آن گنجی بدست آرند اڪملها.
 ندارد همسري خورشيد تابان باتجلی او،
 که در هر مه بدر آيد نمی بينند احوْلها.
 اگر باور نمی داري "وَقِي أَنْفُسَ" بيا بنگر،
 که آن سالار دين فرمود در قرآن محفلها.
 توثي خودبين اے نادان ز بعدش مانده محروم،
 وگر نه در هم حال آن، بتو ياورو شاملها.
 چگويم وصف مظهر او برون از حد اوصاف ست،
 چه شد گر تو نمی بيني "مَرَّاهُ" ان اذيد در دلها.

ترجمو:

- 1- منهنجي دل اُن اونهي درياء وانگر آهي، جنهن کي کي به ڪنارا نه آهن. مان روح جي موتيءَ جو ٿوبو آهيان، جو سَوَن قيمتي موتين کان به مهانگو آهي.
- 2- هيءَ درياءَ پاڻيءَ وارو نه آهي، نه وري انهن موتين کي سڀون آهن، بلڪ دل اُن خزاني جي کاڌ آهي، جنهن کي کي ڪامل ئي هٿ آئي سگهن ٿا.
- 3- انهن جي تجليءَ سان، چمڪندڙ سج به مقابلو نٿو ڪري سگهي. هر مهيني چنڊ ته اچي ٿو، پر ان کي ٿيڏا ڏسي نٿا سگهن.
- 4- جيڪڏهن توکي مون تي اعتبار نٿو اچي، ته پنهنجي اندر ۾ ان کي نهار (وَفِي اَنفُسُڪَر اَفَلَا تُبْصِرُون)، جو دين جي سردار قرآن شريف جي مجلسن ۾ ائين ٻڌايو آهي.
- 5- تون خود پسند آهين، ان ڪري ڪانئس پري رهجي ويو آهين، نه ته هو هر حال ۾ توسان مددگار ۽ شامل آهي.
- 6- مان سندس اظهار جي ڪهڙي ساراه ڪريان. سندس وصفن جي حد ۽ شمار نه آهي. ”مراد“، جيڪڏهن تون ان کي دل جي اندر نٿو ڏسين ته ڇا ٿي پيو.

غزل

بدل اگر عاشق شوي، مردانه شو، مردانه شو،
 شب روز در جولانگي، مردانه شو، مردانه شو.
 از جاه جبر همت طلب، مفتون مشو آبِ عنب،
 تاجند باشي تشنه لب، مردانه شو، مردانه شو.
 دنيا عروسي پُر غدر، زين زن بود خوف و خطر،
 اي ده طلاقش زود تر، مردانه شو، مردانه شو.
 پيراهن تن را بدر، دروي نشان يوسف نگر،
 جان، ديده دل کن بهره ور، مردانه شو، مردانه شو.
 طوفان عشق انگيختن، کشتي بدر يا مي زدن،
 بانوح همزانو شدن، مردانه شو، مردانه شو.
 از عالمي بيگانه شو، بايار خود همخانه شو،
 از خود ”مراد“ افسانه شو، مردانه شو، مردانه شو.

ترجمو:

- 1- اي دل، جيڪڏهن تون عاشق ٿيڻ گهرين ته همت ڌار. رات ڏينهن ڊڪ ڊوڙ ۾ آهين، ڪجهه همت ڌار.
- 2- جمشيد جي پيالي کان همت وٺ، انگور جي پاڻيءَ (شراب) جو شوقين نه ٿي. ڪيستائين پياسو رهندين، ڪجهه همت ڌار.
- 3- دنيا فريب ڀريل ڪنوار آهي، انهيءَ عورت مان خطرو ٿي آهي. جيترو جلد ٿي سگهي، کيس طلاق ڏي، ڪجهه همت ڌار.
- 4- جسم جي ڪپڙي کي ڦاڙي ڇڏ، اُن ۾ يوسف (دوست) جي نشان کي ڏس. روح، اک ۽ دل کي اُن سان ڀرپور ڪر، ڪجهه همت ڌار.
- 5- عشق جي طوفان کي اُٿارڻ جو مقصد آهي، پيڙيءَ کي درياءَ ۾ ڦٽو ڪرڻ. حضرت نوح سان گڏ ٿي، ڪجهه همت ڌار.
- 6- جهان کان بيگانو ٿي، دوست سان گڏ ره. "مراد" پنهنجو پاڻ افسانو ٿي، ڪجهه همت ڌار.

غزل

به نيروئي قدرت ۾ صنعت گري	ڪه ڪس را نباشد بتو همسري
قلم قدرت نقش بسته بر آب	تو بے مثل صورت جهان آفري
ز پشت اوري نطفه در شڪر	تو آن نطفه را در شڪر پروري
ڪه پيش از تولد شدن آن پسر	ز خونه به پستان تو شير آوري
چو پرورده شد بچه با عزو و ناز	نهی در دلش نور دانشوري
يلطف تو چون در بلاغت رسيد	بروي زمينش دهی سروري

چو از خود دهد رزق رازق "مراد"

تو از بهر روزي چرا غم خوري.

ترجمو:

- 1- قدرت جي طاقت جي ڪيڏي نه ڪاريگري آهي، جو ڪنهن کي به طاقت نه آهي، جو تنهنجو مقابلو ڪري سگهي.
- 2- تنهنجي قدرت جي قلم، پاڻيءَ تي نقش کي ڇڻيو آهي. تنهنجي صورت بيمثال آهي، ۽ جهان کي پيدا ڪندڙ آهي.

- 3- پُٺَ کان نطفي کي پيٽ ۾ آئين ٿو، ۽ اُن نطفي کي وري پيٽ ۾ پالين ٿو.
- 4- اُن ٻار جي پيدا ٿيڻ کان اڳ ۾، ٽنن ۾ رت مان کير پيدا ڪرڻ ٿو.
- 5- جڏهن ٻار تمام عزت ۽ ناز سان پلجي وڏو ٿئي ٿو، تڏهن اُن جي دل ۾ عقل جي نور کي روشن ڪرڻ ٿو.
- 6- جڏهن هو تنهنجيءَ مهربانيءَ سان بلاغت کي پهچي ٿو، تڏهن زمين جي مٿان اُن کي سرداري بخشين ٿو.
- 7- ”مراد“، جڏهن ته رازق پاڻ ئي رزق پهچائي ٿو. تڏهن تون پنهنجي روزيءَ لاءِ ڇو پيو غم کائين!

غزل

قدر خود را چـرا نمـي دانـي،
 ذات قدسـي، کـمال انـسانـي.
 خود پرستي مکن که خود بيني،
 کار کفر است در مسلماني.
 اهر من نفس را مقید کن،
 که توئی آصفِ سلیماني.
 عیب خود را اگر شناس شوري،
 خود بخود در زني ”زمن راني.“
 در یقینت چو شد خودا ثابت،
 ”لِمن المُلک“ خود همي خواني.
 از خضر آب زندگي مَطلب،
 که تو سرچشم آب حیوانـي.
 کُنـج عزلت گزین که خواهی یافت،
 در گدائي ”مراد“ سلطاني.

ترجمو:

- 1- پنهنجو قدر ڇو نٿو ڄاڻين؟ تون پاڪ ذات آهين ۽ انسانيت جو ڪمال آهين.
- 2- پاڻ تي غرور نه ڪر، جو اها وڏائي اسلام جي اندر ڪفر شمار ٿئي ٿي.

- 3- نفس جي ديو کي قيد ڪر، جو تون حضرت سليمان (نبي) جو آصف (وزير) آهين.
- 4- پنهنجي گهٽتائيءَ کان جيڪڏهن واقف ٿئين، ته خودبخود ”مان ڏنو“ جو نعرو هڻين.
- 5- تنهنجي يقين ۾ جڏهن خدا ثابت ٿي ويو، تڏهن ”ڪير آهي بادشاهه“ خودبخود پڙهين.
- 6- حضرت خضر کان پاڻي نه گهر، جو تون پاڻ آب حيات جو چشمو آهين.
- 7- ”مراد“، گوشي نشينيءَ کي اختيار ڪر، ته فقيريءَ ۾ توکي بادشاهي ملي ويندي.
-

رباعيات

(1)

آب و آتش، باد و خاک از ڪه زاد
در طبع آن اختلاف چون افتاد
جوهر اندر جسر آمد از ڪه سود
باز گشتن او ڪه بد حاصل "مراد".
(باه، پاڻي، مٽي، ڪنهن مان پيدا ٿيا آهن؟ انهن جي طبيعت ۾ ڪو
اختلاف آهي؟ جسر جي اندر جيڪڏهن جوهر (روح) آيو ته ڪهڙو
فائدو، وري ان جي موٽي وڃڻ جو ڪهڙو مطلب؟)

(2)

از ڪعبه عشقبازان رخسار يار به
محراب پاڪبازان آبرو نگار به
احرام عارفان هم بستند گرد دل
گشتن "مراد" گر دل از حج هزار به.
(عشق وارن لاءِ ڪعبي کان دوست جو ڳل وڌيڪ آهي. پاڪبازن جي
محراب کان، حسين انسان جو ڀروڻ وڌيڪ آهي. عارفن دل جي چوڌاري
احرام پڌو آهي، ۽ "مراد" دل جو طواف هزار حجن کان بهتر آهي.)

(3)

ڏلا! پيرهن تن ڇاڪ ڇاڪ بايد ڪرد
بر سر ايام خاڪ خاڪ بايد ڪرد
آندم آمد ڪه همي خواستمر از روز وصل
"مراد" ديده جانان پاڪ پاڪ بايد ڪرد.
(اي دل، بدن جي قميص کي ڦاڙڻ گهرجي. هن زماني جي مٿان ڌوڙ
وڃهڻ گهرجي. مان هميشه دوست جو وصال گهرندو رهندو آهيان، مون
کي دوست جي وصال لاءِ اڪيون پاڪ ڪرڻ کپن.)

(4)

عشق در دل چو چشم آب حیات
 میخورد خضر وقت در ظلمات
 عشق عیسیٰ دم است روح الامین
 بل "مراد" عشق قاضي الحاجات
 (دل جي اندر عشق ائين آهي، جيئن آب حیات جو چشمو، جنهن مان
 خضر ظلمات ۾ ڪجهه پیتو هو. عشق عیسیٰ جو اثر رکندڙ ۽ جبرئیل
 آهي، بلڪ "مراد" آهي قاضي الحاجات آهي.)

(5)

کجا شد سکندر، سلیمان و جمر
 و آئین، انگشتری، جام جمر
 ازان جمله خشمت نشانی نماید
 "مراد" گلے چین، مخور خار غمر
 (سکندر، سلیمان ۽ جمشید کٽي آهن؟ انهن جي آرسی، منڊي ۽
 پیالو کٽي آهن؟ سندن دهبدي جو ڪوبه نشان نه رهيو. "مراد" گل
 چونڊ، ڪنڊن جو غمر ڇو ٿو کائين.)

مٿيون انتخاب آهي، جو سندس فارسي ڪلام مان ڏٺو اثر. سندس
 ڪلام جي هن حصي ۾ به اهوئي بيخوديءَ جو جوش ۽ خروش، ۽ اهوئي حقانيت
 جو ساز ۽ سوز آهي. انسان جي پيدائش، فطرت جي صنعت جو ڏو ڪمال آهي.
 گوشت ۽ هڏن جو بيجوڙ مجموعو، پلجي، عقل ۽ حڪمت جي نور سان مالا مال
 ٿئي ٿو، ۽ زمين تي سروري حاصل ڪري ٿو. هڪ باڪمال صنعتگر جو هن کان
 وڌيڪ واضع مثال ٻيو ٿي نٿو سگهي، "مراد" سچ ٻڌائي ٿو:

چو پرووده شد بجز باعز و ناز
 نهی در دلش نور دانشوری
 بلطف تو چون در بلاغت رسید
 بروئی زمینش دهی سروری
 "مراد" هت به ان "سروري" جو ذڪر ٿو ڪري، جنهن لاءِ ٻئي هنڌ فرمائي ٿو:
 قدر خود را چرا نمی دئی، ذات قدسی کمال انسانی.

ڪمال انسان ئي سندس عظيم هئڻ جو دليل آهي، جنهن کان متاثر ٿي. سندس رتبو اڪثر مبصر هئڻ ٿا ٻڌائين:

در يقينت چو شد خدا ثابت، "لمن الملك" خود همي خواني.

فقير "مراد" جي فارسي شاعريءَ جو تخیل سندس همعصر بزرگ سرمست سچل سان گهڻي قدر قريب آهي. سرمست هن جي باري ۾ فرمائي ٿو:

دلا! بنيني جمال يار جاني، نمودار ست رخ در هر مكاني.

بيامد يا رما در صد مظاهر، ز دريا موجها شد بیکراني،
گهي در عشق گفتا "رب آرنی"، گهي خود باز گفتا "لن تراني".

(اي دل! دوست جي جمال کي نهار، جو سندس چهرو هر جاءِ تي موجود آهي.

اسان جو دوست سون نظارن ۾ موجود آهي، درياءَ مان ڇڻ ته آگاهه موجون اُٿي رهيو آهن.

ڪڏهن ته عشق ۾ چوي ٿو ته "رب پاڻ ڏيکار"، ڪڏهن ته چوي ته "مان توکي ڪيئن ڏسي سگهان ٿو".

"ديوان مراد" ۽ "ديوان آشکار" مان اسان کي خبر پوي ٿي ته ارڙهين صدي عيسويءَ ۾ سنڌ ۾ جا صوفيانا لهر اُٿي، ان جي رهنمائي ۾ ڪيڏي نه يڪسانيت موجود هئي. هيءُ منهنجي موضوع کان گهڻو پري آهي، جو مان ان تي پنهنجي تحقيق هنن ورقن ۾ پيش ڪريان. پر هن حقيقت کان انڪار ٿي نٿو سگهي ته هڪ شمع مان، ٻي شمع روشن ٿيندي رهي آهي، جنهن جي روشنيءَ سنڌ ۾ هميشه اخلاق ۽ ڪردار جي بلنديءَ کي نمايان پئي ڪيو آهي. "حافظ" سچ فرمايو آهي:

ز انقلاب زمانه عجب مدار، ڪه چرخ،

ازين فسانه هزاران هزار دارد ياد.

(زمانی جي انقلاب کان عجب نه ڪاءُ، جو هيءُ آسمان اهڙن افسانن مان هزارين افسانا پاڻ وٽ ياد ٿو رکي.)

ليڪن اڄ اهي حق جون صدائون، ۽ تربيتون ۽ محفلون ڪٿي؟
"تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ" — اهو وقت آهي، جو ماڻهن ۾ ڦيرائيندا رهون ٿا. زماني جي هيءُ نايڪسانيت، هر دم حيات حاڪم جي لا زوال حڪومت جو غير فاني دليل آهي.

ڪلام جي ترتيب لاءِ هيٺيان نسخا ڪم آندا ويا آهن

الف دستخط:

- 1- مخدومي حاجي، امام بخش "خادم" (خ)
 - 2- ماستر تانور داس سرڳواسي (ت)
 - 3- بيراڳي فقير (ب)
 - 4- غلام علي "مسرور" (غ)
- (سندس نامڪمل بياض تان نقل ڪيل)
- (ب) ڇپيل:

- 1- مسٽر بولچند راجپال (سندو رسالو)
- 2- هريسنگ، بڪ سيلن، سکر.

فقير روحل صوفي

سنتي ڪلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توحيد جا بيت

(1)

جي تون صحيح سڃاڻين پاڻ، اٿي قيمت سندنو قطرو،
ڪوري ڪڍي ڪلوب مان، مدائيءَ جو ماڻ،
پري نهارڻ⁽¹⁾ پَرَ ڪي، سندنو چئن ڄاڻ،
نت سائين توهي ساڻ، راتيان ڏينهن⁽²⁾ ”روحل“ چوي.

(2)

صحيح سڃاڻج سڄ، مَرَج مَلامت ڪوڻ،
گهڙي پنهنجي گهٽ ۾، پرواني جيان پڄ،
ماري ڪڍج من مان، ڪوڙائيءَ جو ڪڇ،
رنگ پريان جي رڄ، رات ڏينهان ”روحل“ چوي.

(3)

جي لڳو اٿي تان لاءِ، هينئڙو جيبين سين،
پاڻي پيچ پريت جا، سڀريان ڏي ساھ،
وحدت ۾ ٿي واھ، ”روحل“ رتي روح جي.

(4)

جي لڳو آھين تان لڳ، پريان سندي پيچري،
من موئن محبوبن جو، صحيح سڃاڻج سڳ⁽³⁾،
چڏي جوڻو جڳ، وڃي ”روحل“ رڄج⁽⁴⁾ رنگ ۾.

⁽¹⁾ نهار نہ (ج).

⁽²⁾ رات ڏينهان (ب).

⁽³⁾ پڳ (ب).

⁽⁴⁾ رتج (خ).

(5)

پڙهيا بيد ڪتيب⁽¹⁾ جا، ٿا ڏين ڏورانهان ڏس،
 سي سچ سچاڻن ڪينڪي، موها پَنَسِي مَس،
 راتيان ڏينهان ”روحل“ چوي، رڙهي تنهن کي رَس،
 پير پريان جو پَس، نائي ڪنڌ ڦلڻ ۾.

(6)

پڙهڻ پُرجهڻ پاڻ ۾، وڏو فرق ڦير،
 ڪاڏي منهن محبوب جو، ڪاڏي اڪراير،
 ساڻ سَهائي سچ⁽²⁾ جي، ڇا موافق ٿيندو مير،
 جن صحي سچاڻو پير، ”روحل“ رات نه تن کي.

(7)

پڙهي پُڙو جن، سي عاقل عقل جا ڌڻي،
 سي ”مُوتُوا“ تي محبت ۾، پلپل پرين پَسَن،
 تن تسليون تمام ڪيون، محب جن جي من،
 ”روحل“ مٿان تن، لڻا حرف حساب جا.

(8)

ڪاتب ڪاني ڪانهن جي⁽³⁾ ڪاغذ تي مَ ڪاهه،
 اُڪر جي اڌارڪ جا، تَهَن ۾ لکين لاهه،
 ڦلڻ جو ڦلڻ جو، مڙي وحدت واهه،
 سپرين ڏي ساهه، ”روحل“ رَتِي روح جي.

(9)

ڪفر ۽ اسلام ۾، ٿا پَڪَرَن اُبتا پير،
 هڪ هندو ٻيا مسلمان، ٿيون وڃ وڌائون وير،
 انڌن اوندهه نه لهي⁽⁴⁾، تن کي سچ چوندو ڪير؟

(1) ڪتاب (خ).

(2) سچ (غ)، سجد (ب).

(3) جيان (ب).

(4) لڏي (خ) (ب).

پر ”روحل“ راه ڀرين جو. جان گهڙي ڏٺوسي⁽¹⁾ گهيس،
تہ رب مڙني ۾ هيڪڙو، جنهن ۾ ڦٽند نہ ڦيس،
سا کاڌي ڪندي پيس، جا سٽي ڪعبه الله ۾!
(10)

نہ مون سٽ نہ سار، اڇي عشق اُٿاريو اوچتو،
”روحل“ چوي روح ۾، تن ڀرين جي پڇار،
سي اکين⁽²⁾ آيا سپرين، ياد ڪريندي يار،
نريا نيٺن نار، پَسِي منهن محبوب جو.
(11)

نہ مون جن نہ ڪن، اڇي عشق اُٿاريو اوچتو،
”روحل“ چوي روح ۾، محبت محبوبن،
سي ئي سڄڻ آيا، تات جنين جي تن،
جيءَ جڙ لڳي جن، سي سائينءَ ميڙيا سپرين.
(12)

جي نہ ڄاتم ڄاڻ، تہ وسين ويڙهي وڃ ۾،
عشق جي آهائ ڪي⁽³⁾، اڇي پَر پَسايو پاڻ،
”روحل“ رنگ پَسِي ڪري، ڀڳو ممتا ماڻ،
سائين سدا ساڻ، مون آڄاڻي⁽⁴⁾ ٿي آجهيو.
(13)

بُڌان جان بيهار، تان تون اکين کان پي اوڏو،
”روحل“ وسين روح ۾، وٽ نہ پائڻيان وار،
جئن جو سج صبح جو⁽⁵⁾ ٿو ڪري باغ بهار،
بيت نہ پائڻجو ماڻهو! هي وحدت جو ويچار،
دل ۾ ڪيا ديدار، عشق جنين اکين سين.

(1) ڏٺوسون (ب) (خ).

(2) اڳڻ (غ) (ع).

(3) آهاڙ تي (ب).

(4) مون اڳيان آئي تي آجهيو (خ).

(5) جئن سو سنجھ صبح جو (ب).

(14)

جن کي عشق اندر ۾، تن کي اُج نہ بنڪ،
وحدت منجهه وصال جي، ٿا سدا ماڻن سک،
ڏور تنين کان⁽¹⁾ ڏک، جي ”روحل“ رتا روح ۾.

(15)

پنهنجون اڪيون پاڻ ۾، جوڙي رکيون جن،
سي سو پيرا ساعت ۾، ٿا پلپل پرين پسڻ،
تن تحصيلون تمام ڪيون، محب جنين جي من،
”روحل“ مٿون تن، لٿا حرف حساب جا.

(16)

وڻج وهائڻ ڪاڻ، ڇو وڃين ٻئي هٿ،
توڪي پڪ پٽيهه پانهنجو، اٿي وڻج مڙيوئي وٽ،
جنهن ۾ نشو نينهڻ جو، سا ڪا ڪوئي پڪ،
”روحل“ محبت مور نہ مٽ، توڪي سک مان ٿيندو سوجهرو.

پورب جو سر

(17)

جي ننگ ڇڏي نانگا ٿيا، تن نانگن ڪهڙا ننگ،
گنگا ۽ گرنار جا، تن سامين ڇڏيا سنگ،
نڪي واهن سڱيون، نڪي چورن چنگ،
”روحل“ لڳو زنگ، تن لاهوتين لقاءِ جو.

(18)

جي تن ۾ تيرت ڪن، سي گنگا وڃن نہ گودڙيا،
تن سامين سنڌيءَ سک جا، ٿا دونهان دل⁽²⁾ دڪن،

(1) توڻ (غ).

(2) درد (خ).

پير سڃاتو پرجو، لوڇي لاهوتين،
لڳورنگ، ”روحل“ چوي، اندر آديسن،
کوڇي ڪاهوڙين، وڃي اونهي ۾ آسڻ ڪيا.

(19)

اونهي ۾ آسڻ ڪري، وڃي ماڳ لڌائون مَور،
تن تي جا آئي پهر اُڪنڊ ۾، ٿا ڪن تنوارون طُور،
اُت ”روحل“ رات نه ڏينهن ڪو، نڪو سس⁽¹⁾ نه سَور،
وڃي نوري گڏيا نَور، لنگهي پيا لاهوت ڪان.

(20)

نائي ڪنڌ ڪماه⁽²⁾ ڪان، جن نهاريو ناسوت،
راتيان ڏينهان، ”روحل“ چوي، اُهي ماڻن ٿا ملڪوت،
پير سڃاڻي پرجو، جڪتا ۾ جبروت،
جوڳي جفائون ڪري، لنگهي پيا لاهوت،
سي آديسي اوڌوت، وڃي نانگا گڏيا ناٿ ڪي.

(21)

نانگا گڏجي ناٿ سان، وري پيو پَه پيون،
سا ڳڻيائون ڳالهڙي، جو گُر ڏس ڏئون،
”لا حجاب بيني و بينڪ“، وڃون سڀ ويون،
تهون پوءِ پيون، وڃي پيوند پيچ پرينءَ سان.

(22)

ڪو پَه پيو جوڳئين، تن ڪنيون ڪڙائون،
جاترا جوڳ جُهار جي، مور نه مڃيائون،
سا پُون سوجهيائون، جنهن ۾ جوڳ نه ڀوڳ ڪو.

(23)

ڪو پَه پيو جوڳئين، پُريا تنهين پار،
جت گنگا نه گومتِي، نڪو جوڳ جُهار.

(1) ست (خ).

(2) سامي ڪنڌ ڪمان ڪان (ث).

نه ڪو ذڪر نه فڪر ڪو، نه ڪو سڏ تنوار،
 نه ڪا رات نه ڏينهن ڪو، نه ڪا جيت نه هار،
 لڳو رنگ ”روحل“ چوي، اُت آديسين آپار،
 جنهن جو آر نه پار، وڃي تبت ڪيائون تڪيو.

(24)

برهه ۽ بيرايگ جي، جن⁽¹⁾ جڙ لڳي منجهه جي،
 سوجهي سچ⁽²⁾ سرير مٺن، تن پريمڻ پاتو پئي،
 مرڻ جيئن جو من مٺن، تن سامين لڳو سئي،
 ناٿ نماڻا ٿي، وڃي ”روحل“ رتا رام سين.

(25)

جي رنگ رنجي رام جي، لاهوتي ٿيا لعل،
 سر ڏنائون سڪت ۾، ڪايا، مايا، مال،
 ويا تن ڪان وسري، ڪوٽا سڀ خيال،
 راتيان ڏينهان، ”روحل“ چوي، واليءَ ساڙ وصال،
 سي نانگا سدا نهال، جن درسڻ پاتو دوس⁽³⁾ جو.

(26)

ڪهڙي تان هرڪو ڪهي، پر رهڻي اوکي بات،
 پتري ٿيندي ذات، رهڻيءَ مان ”روحل“ چوي.

(27)

نَو نشانين نور جون، عاشقن آهين:
 هڪڙي ويهن واٽن تي، ٻيو ڪاڻڻ نه ڪائين،
 ٽيون سر سڀ ڪنهن اڳيان، ٿا نيمو نوائين،
 چوٿون ٻڌي ڪنن سان، وري نه ورجائين،
 پنجون ٻهر پرين سان، ٿا پڪو پچائين،
 ڇهون ڪڇن ڪينڪي، ناتو نباهين.

(1) جن کي (غ).

(2) چو سوجهيائون (غ).

(3) دوست (ب).

ستون سک سچڻ جي، ٿا لئو لئو لڳائين،
 انون ڳالهه عجيب جي، ٿا واري ورجائين،
 نائون ننڊ نيڻن کي، ٿا جودون جاڳائين،
 تڏهن سيٻائين، ”روحل“ دوسائي درٻار ۾.

(28)

نڪا سڪ سمهڻ ۾، نڪو جاڳڻ ۾ جس،
 نڪي خير ڪيلڻ ۾، نڪي روئڻ ۾ رس،
 ذاتي ذڪر زباني، اهو به اوري ڏس،
 من جو مرشد پس، ته ”روحل“ ملين روح الله سان.

(29)

تُهي ڏيئي پاڻ ۾، پڪسان جان پيهي،
 نڪو ملڪ، نڪا خلق، نڪي آسيئي،
 آسين ڳوليون جن کي، سي پڻ آسيئي،
 هي وائي ويئي، ”روحل“ هونگ پرين جي هڪڙي.

(30)

عاشق الاهي آيا، جي قضا ڪين ڪرين،
 نائي ڪنڌ ڦلڻ تان، نمازون نيتين،
 ڏين طوافون تن کي، مڪوئي منجهين،
 ”روحل“ روح سندين، هر دم هوندو حج ۾.

متفرقه

(1)

ڪنبي ڪوڙهي ڪوڙي، اٿي نيچ نماڻي،
سڱ سمي جي سون ڪئي، سڀ جڳ سڀاڻي،
جنهن راءِ ريجهايو پانهنجو، ”روحل“ سا راڻي،
سا مَر مَرڪي مهاڻي، ڪانڌ جنهن جي ڪچ ۾.

(2)

ڪانڌ جنهن جي ڪچ ۾، سا ٿي سرون سر،
سمي جي سهاڳ سان، جنهن کي آيو نام نظر،
سا مٽيءَ منجهون ماڻهو ٿي، ”روحل“ چئي اُڀر،
سا چو گهمي گهر گهر، هوت جنهن جو حمايتي.

(3)

رب ٿيو راضي، تڏهن سالڪ جو سنگ ٿيو،
ڪامل جي ڪرم سان، ٿي اٽڪ کان آجي،
رهي نه رتيءَ جيتري، ”روحل“ محتاجي،
نوري نوازي، ڄام سمي ڄاڻي بجهي.

(4)

جي پانئين جوڳي ٿيان، ڇڏ جيئڻ هي جنجال،
ڪارڻ قوت قرار جي، هٿون ڏئين حال،
راتيان ڏينهان روح ۾، خام ڳڻي ٿو خيال،
اڄ سڀاڻي ڪنڌ تي، ڪڙڪي ايندءَ ڪال،
هي مڏيون هي مال، ڪر نه ايندءَ ڪڏين.

(5)

سائين سڀاجهو سڀ جو، آهي راهه رفيق،
آڏو آهي عشق جو، بيحد بحر عميق،
توحيد طريقي، ”روحل“ نه سمجهي عام ٿو.

سُر سَهڻي

(1)

ڪَچِي جِي ڳَنن جِي، جنين چَري وَسَ،
 سي پڪي پير نه ڏينديون، تن کي چارو ڏي چَسَ،
 ”روحل“ چوي تن جِي، جيئري جايون ڪَسَ،
 سي لپتي پونديون لَسَ، تون مينهون پَسُ مَ مَتِيون.

(2)

ڪَچو جِي چارين، پيٽ چٽائي پانهنجي،
 لالچ لڳي لوپ جِي، وينديون نه وارين،
 ”روحل“ چوي ريج ۾، مينهون سڀ مارين،
 هنجون سي هارين، ٿوري گهڻي ڏينهيڙي.

(3)

جن چلڻ سان چاڙ، سي مينهون پَسُ مَ مَتِيون،
 ڳانيون جِي ڳچيءَ جون، سي کٽين جيئري جاڙ⁽¹⁾،
 جڏهن ورندي واهندي واڙ، تڏهن جائون پوندن جان ۾.

(4)

مانجي جيرا جن جا، پڪي ڪيڙا پاڪ،
 چارو سوچَرنديون، جو موريو مينهن ماڪ،
 ”روحل“ چوي ريج کان، تن جِي سَرهِي سَچي ساڪ،
 سي ٿڪي ڏين نه ٿاڪ، اندر اڃا جن جا.

(5)

پڪو جِي چَرَن، تن جون مينهون پَسُ مَ ميرسون،
 اوسر اچي نه اُن کي، توڻي گاهه پُرن.

⁽¹⁾ ڪانون جِي ڪَچي جُون، کٽين ڪيري جاو. (غ).

”روحل“ ريج نہ رنجيون، هُوَ جي ڦانڪين منجهه ڦرن،
 سي هڏين ڪين مڙن، ڏکائيءَ جي ڏک سان.

(6)

ڪاچو ٿا ڪڇين، طنابي تڪَ تاب مڻ،
 آڻي لامر منڍي ۾، ٿا سَوُ سَئُون سارين،
 ”روحل“ رائرتن جا، نالا پُڪارين،
 جا ڪڇي ٿا چاڙهين، سا پَڪي ٿيندي پتري.

سرائڪي ڪلام

(1)

دنيا ڏوندي تے طالب ڪُتے، سينا مل ڪرتاڻي،
هڏي اُتے هوڏ تنهاندي، وڙهندے عمر وهائي،
انڌيان عشق آله دا چوڙيا، پئڙے ولوڙن پاڻي،
”روحل“ راهه رباني باجهون، ٻي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.

(2)

حج حضور تنهين ڪون لکيا، سچ سڪ جنهين دي،
دل درياهه محبت دے وچ، تانگهن تانگهه تنهين دي،
رهن پيپرواهه هميشه، ڪيا پرواهه ڪنهن دي،
”روحل“ رنگ رباني لاڳا، پئتي آس منهن دي.

(3)

ڪا يا ميت پريت ڪر، پٿر اُتون محبت ڪلس چڙهائين،
من محراب سدا رک ڦهلي، جي تون شاهه ريجهائين،
پنج جماعتي پڙهن نمازان، هر دم سنجھه صباحين،
”روحل“ روح ڪيتا مل سجدا، حج حضور اٿاهين.

(4)

چُڪي دل دروني اندر، بڻي حوض ڪوثر دي،
پُر ڪر پيتي شوق شرابون، وڻي عشق آمر دي،
جنهن گهر ڪون مين ڏونديندي، گهڻي لڏي تنهن گهر دي،
”روحل“ رات ڳئي، دن پايا، صورت دلبر دي.

(5)

عشق چراغ ٿيا جب روشن، پني رات انڌيري،
گيان انجن وچ پاءِ اکين دے، اُٿي ڪاڏي ڦيري،
جت ديڪان اُت آيا-درسي، سڀ گهٽ صورت ميري،
”روحل“ رات ڳئي، دن پايا، نا ڪو وير نه ويري.

(6)

چشما آب حياتي دا، دل اندر حوض حضوري،
سِر دے سودے پندے عاشق، پريت جنهان دي پُوري،
سے جينديان "موتوا" تي ڪر ٻيٽے، پايا سڪ صبوري،
"روحل" رنگ هڪ دے رتے، سے نور ملے وچ نوري.

(7)

ڄاڻ خودي تان خود ڪو پهچين، نال خودي خود پائين،
آه دوئي وچ ديدار سجن دا، جئن درين وچ ڄائين،
بنا كيف لطيف نه ليندا، سڻ تان سچ آڪائين،
"روحل" رانجهن دل وچ وسدا، ڍونڍ نه سڃيان ڄائين.

(8)

ايه سنسار ڻڳان ڻڳ بازي، اکين نال ڏٺو سے،
ڏيک تماشا محب ملڻ دا، اهو فڪر پيو سے،
چشما آب حياتي دا، دل اندر ڳول لڏو سے،
دستون ساقي ٿيا، عنايت، پُر ڪر جام پيتو سے،
"روحل" وچ رندان دي مجلس، نوشه ڳول لڏوس.

(9)

تون درياھ سَير، مين مڇلي، تون سنگ سدا سهيلي،
تيڏے عشق بنا جڳ جيوڻ، ڏکي عمر ڏهيلي،
جس ڪون نينهن لڳا نوشه دا، وقتے راج ڳهيلي،
"روحل" راز صنر دا، جنهن تے ساماڻي سِيچ⁽¹⁾ سهيلي.

(10)

ڪو جو ڪامڻ ڪيتو، دلبر باز برهه بچايو،
ڇپ چڙپاتي سَے ڪون، گهن دستون پڪڙ جڳايو،
دل اندر ديدار ڪيتو سے، وڇڙيا ڦيرے ملايو،
"روحل" ريجھه رهيا رنگ تيڏے، اکين عين وڪايو.

(11)

ڏتا ساقِي شوق شرابون، پُر ڪر جام پيالا،
 گردش دور فلڪ دا سارا، مٽ ڳيا ڏک ڪشالا،
 عشق خمار چڙهيا من ميڏي، سدا مڳهن متوالا،
 ”روحل“ رنگ رانجهن دا چوڪا، چوڙ ڪيڙا منهن ڪالا.

(12)

ديدار دروني اندر، پاءِ ڏني جب جهاتي،
 تڻا تارا، ڪلف ڪفر دا، تيا ذڪر گهٽ ذاتي،
 اڪريان، اکين رنگ لڳو سي، ڪليا باغ جناتي،
 ”روحل“ عشق پيالا پيتا، ڪنون وصال حياتي.

(13)

خانہ زاد ٻانهي جنهن در دے، تنهن ستي ڪياها ماڻان،
 نال سائين دے ڪيهڙا ليڪا، جنهندا پيتا ناڻان،
 عشق جنهن دا اندر آڪي، لوڻ لوڻ وچ سَمائان،
 ”روحل“ آپ تنهن ڪو ڏتا⁽¹⁾، جنهن هٿ جيءُ وڪاڻان.

(14)

آت سندر، ٻه رنگي مورت، من ميڏي وچ اٽڪي،
 لڳا عشق، وسر گئي ڪايا، مٽ گئي ممتا مٽڪي،
 جنهن دي سک سوئي شه پايا، لٽڪ تنهن دي لٽڪي،
 ”روحل“ پریت لڳي تنهن دي، چوٽي دل چل چٽڪي.

(15)

چپ چپاتي ويڙهي دے وچ، ميڏا نوشه آيا،
 نه مين سرمو سيند گنڌائي، نه مين چندن لايا،
 لوڻ لوڻ دے وچ جهوڪ جنهن دي، تي راضي رنگ لڳايا،
 مين مت هيڻ نِماڻي دا، چا سائين پاڻ وسايا،
 ”روحل“ راهه فقيري دا، ڪنهن پاڳ پراپت پايا.

(16)

اهو رانجهن، اهو ماھي، اهو ھير آڪاڻي،
جيون پاڻي وڃون⁽¹⁾ ٿيو ٻالا، نھين پالا اهو پاڻي،
سڀ گھٽ دے وڃ تو نھين وسندا، لالن لامڪاني،
بہ رنگي گھر نا مين ڪيلي، ديك دوئي شڪ نہ آڻي،
”روحل“ راھ الڪ دا اوڪا، گيان عينڪ گھٽ ڄاڻي.

(17)

نہ نيھي لا بہن جماعتان، نا اُستاد سڏاون،
دل درياھ محبت دے وڃ، رات ڏينھان تڙڙاڻون،
جنھن دا درد تنھين دے درے، نت اے آپ ڪُھاون،
سڀ صورت صاحب دي ڄاڻن، دُوئي دل نہ لاون،
”روحل“ رنگ ھڪي دے رے، سے سڀ ڪنھن سيس نماون.

(18)

جي نيھي وڃ سڄڻ دے، رات ڏينھان رنگ رے،
ڪُنون شوق شراب حقيقي، پي پي پيالي مَنگھ معے،
دوزخ بهشت انھان توڻ نيارے، نھين سيتل نھين تتي،
”روحل“ رات ڳئي، دن پايا، گھول اندارے گھتے.

(19)

جنھن ڪون نينھن لڳا گھر اندر، سا ڪيون باھر وے،
جنھن ڪون تار برھ دي لڳي، چرخي تند نہ گھتے،
جا ڏيئي ڳل ٻانھن ستي شھ سیتے، سا ڪيون آڻڻ ڪتے،
”روحل“ رنگ تنھان دا ڳوڙھا، جي عشق رڱڻ رنگ رتي.

(20)

جڏان تو ايھ جيءُ پئي ڪر ماڻيا، تڏان تو راھ سڃاتي،
وڃ دروني جھوڪ رانجهن دي، ڪول فُقل⁽³⁾ پاءِ جھاتي.

⁽¹⁾ بچ (گ).⁽²⁾ چرخا (گ).⁽³⁾ ڪلف (گ).

دل اندر ديدار سڄڻ دا، چشما آبِ حياتِ سي،
 ”روحل“ پُر ڪر پيءُ پيالو، ذات ملي وڃ ⁽¹⁾ ذاتِ سي.

(21)

جنهان رمزِ رباني لڳي، سي ئي صاحبِ اڪيلي،
 وحدت وڃ وصال تنهاندا، ڪرن نال سڄڻ هر ويلى،
 دوئي دا داغ لڻا تنهن دل توڻ، نت رات ڏينهان دے ميلے،
 ”روحل“ رات هجر دي هئي، مليا يار سويلے.

(22)

سهڻي صورت ويڪڻ ڪارڻ، عشق لڳا من ميرا،
 سڪ سڄڻ دي آڪر لايو، دل دي اندر ديرا،
 پنج مورتِي محڪر ڪيتي، گيان گهڻيءَ وڃ گهيرا،
 ”روحل“ رات گهڻي دن پايا، مٽ گيا سڀ انديرا.

(23)

ذات ملي وڃ ذات ماهي نال، تڏان سڀا بن آئي،
 انگ لکيا ڪاتب روز ازل دے، ڪس ڪون خبر نہ ڪائي،
 نال رانجهن دے، حق آساڏا، تڏان تو محبت لائي،
 ”روحل“ رمزِ رباني لڳي، پاڳ پراپت پائي.

(24)

ڪايا ڪوٽ، دسين دروازے، دل دلبر دا ديرا،
 لوڻ لوڻ دے وڃ ٿي خوشحالي، ڪيتا نوشه ڦيرا،
 ڪوڙي سَٽ گهٽين دوزخ وڃ، ٿيسي سچ نبيرا،
 ”روحل“ رات گهڻي دن پايا، مٽ گيا سڀ انديرا.

(25)

بيخبري دي نيند وڃون، آ دستون پڪو ڪے دوست جڳايا،
 وڃ اندارے ٿي روشنائي، دلبر آ ڪے درس و ڪايا،
 ذکر فڪر دے جهڳڙے لڻے، سڀج اُڻے چڙھ نوشه آيا،
 ڏي ڳل ٻانه پيارے سَٽے، سهج ڪنون چا انگ لڳايا،
 هجر وصال ڪنون جند چڻي، ”روحل“ وڃون روح الله پايا.

سي حرفي

الف الله ڪرياد سدا، نت وحدت وچ گذارين،
 جيوڻ دے هن چار ڏهاڙے، خام خيال نہ گھارين،
 ايہ دنيا ڏوتي سپ جڳ موھيا، چيت چيلن مت هارين،
 ”روحل“ راھ فقيري دے وچ، غفلت مَنُون وسارين.

بي بديان تون ڪرين سدائين، فرصت ڪرين نہ ڪائي،
 مين وچ لَل نہ ليڪڻ ڪوئي، نڪا ڪران ڪمائي،
 تيدے راج ڳران البيلي، وتان ٻانھن لوڏائي،
 ”روحل“ راز خسر دا جنھن تي، جڳ سهاڳڻ سائي.

تي تن گھول گھتين دلبر تُون، سينا منول نہ تنگين،
 جام شراب رندان دے هئون، پريم پيالا منگين،
 چئي جند جواب سوالون، تے جھيڙے جنگين،
 ”روحل“ راھ رباني دے وچ، ڏينديان سر نہ سنگين.

ثي ثابت ڪر انتر يامي، جي تون عاشق ٿيون،
 شوق شراب رندان دي مجلس، پلپل دے وچ پيون،
 لهي هول حساب حشر دا، غير مَوا وک جيون،
 ”روحل“ رات پرم دي پَجهے، نيھي نانءُ سڏيون.

جيمر جهان دنيا دا طالب، چوڙ تنھين دي ياري،
 حرص، هوا، تڪبر ڪون، تڪ مارين ڪيبر ڪاري،
 جنھان عشق الله چايا، تنھان تيدِي تاري،
 ”روحل“ ٿي قربان تنھان تُون، جنھان ممتا ماري.

حي حضور هميشہ هر دم، پُلهے پَرے ڏونديندے،
 ڪامل مرشد ٻاجھون اُتدے، ناحق سڏ ڪريندے،
 وچ اُتدارے بنا روشنائي، ناحق هٿ مريندے،
 ”روحل“ خسر جنھاندا جھولي، سَکي سَے ٿي جاليندے.

خي خالق دا خيال جنهان کون، مِٺي لڳے نہ مايا،
 سَے عاشق وحدت وچ وَرُوندے، وسري سندر کايا،
 جي وت نينهَن نماڻے کيٽے، رات ڳئي دن پايا،
 ”روحل“ رتن امولڪ مليا، پاڳ پراپت پايا.
 دال دامان دل دے اندر، نر پئي^(۱) چوٽ چَلاوين،
 پنج مواسي کايا دے وچ، محڪم مار هٿاوين،
 هو ڪا ڦير حقاني والا، نَنگري سڪ وَساوين،
 پيڇے ”روحل“ در دوستان دے، درسَن بيڪيا پاوين.
 ذرا ڪُچ تو بن ناهين، جهر جنگ تيڏيان جهوڪان،
 هڪنان دے گهر حلوے سيرے، هڪنان دے گهر سوڪان،
 سڀ گهٽ دے وچ تونين وسدا، سڀ مين تيڏيان نوڪان،
 ”روحل“ کون تون آپ پَلاوين، پريمر پيالا موڪان.
 ري رانجهن دي سڪ جنهان کون، هر دم رهے هميشان،
 سهڻي سيچ نہ پاوے تنهان کون، کيٽے پريمر پريشان،
 سَے عاشق صادق نَريوُ نيهي، هٽڪے رهن نہ خويشان،
 ”روحل“ در دلبر دي بيڪيا، پايا خير درويشان.
 زي زاري وچ رهيَن هميشه، توڙے ملے دلاسا،
 ايہه جڳ بازيگر دي بازي، رکين نا پرواسا،
 ڏاڍے نال شراڪت کيہي، کين تولا، کن ماسا،
 ”روحل“ تيءَ رضا سَے راضي، پائين سڪ سواسا.
 سين سچڻ دا صحيح سچاڻي، ڪَپيري وچ پييرا،
 لوڻ لوڻ دے وچ جهوڪ جنهين دي، دل دے اندر ديرا،
 سر سَرواه ڪرين چا صدقي، ڪيا لاڳے هٿ تيرا،
 ”روحل“ رات پرم دا پَڪجي، مِٽيا سڀ انديرا.

(۱) نريوُ (ڳ).

شين شتاب عمر وهائي، پيڇي ڪيا ڪريسين،
 جوپن دے وچ ڪنڌ نہ پايو، پُلي هٿ مليسين،
 نال سهيليان آتڻ دے وچ، ڪيها منهن گهن ويسين،
 ”روحل“ خسر جنهين دي جهولي، سک سائي جهليسين.
 صاد صبوري ڪر دل کوجين، جت سجن دا واسا،
 دے سر بار بره دا چائين، مَول نہ موڙين پاسا،
 چندن ورکا⁽¹⁾ ڪليا وچ ويڙهے، ڪنهن ڪوت ڦرين اُدا سا،
 ”روحل“ رتن امولڪ مليا، پايا نيهن نوا سا.
 ضاد ضرورت مليا لوڙين، ڪوڙي چاڻ نہ چول،
 ڪايا ڪوئي ڪلف⁽²⁾ ڪفر دا، عشق ڪُنجي گهر ڪول،
 لوئن لوئن دے وچ جهوک جنهين دي، دے پتڪے گهر ڪول،
 ”روحل“ روح رتن هي تيڏا، گيان ڪُندي گهٽ تول،
 طبي طالب مطلوب ملڻ دا، ڪر گهن ساڃهر سعي،
 دل تيسڏے وچ دلبر وسندا، مرشد راهه بتايا،
 جنهن دے درد ويوانے ڪيٽے، سوشه الله ملايا،
 ”روحل“ روز ازل دا لکيا، چندر جهولي وچ پايا.
 طبي ظاهر باطن سڀ سائين، بيشڪ شرڪ نہ آئين،
 رک يقين ارادا سڃا، جي چائين سُڪ ماڻين،
 ڪوڙے هرگز جاءِ نہ لهسين، سَچيان سائين سائين،
 ”روحل“ راهه الڪ دا اوکا، گيان عينڪ گهٽ چائين.
 عين عنايت ڪيٽي ساقي، ڏتس پريسر پيالا،
 پيوڻ نال شراب طهورا، اندر تيا اُجيا لا،
 لوئن لوئن دے وچ ٿي خوشحالي، مٽيا ڏک ڪشالا،
 ”روحل“ رنگ ربابي رتا، سدا مَگن متوالا.
 غين ڪڍين چا غير وچون، تان اهو عين سڏيون،

⁽¹⁾ چندن ورڪ (گ).⁽²⁾ قفل (خ).

ڪا يا نقطي سڀ جڳ موهيا، ويڪ مطيع نه ٿيون،
 آمر پيالا مرشد والا، سر ڳهڙي رک پيون،
 ”روحل“ وڃ رندان دي مجلس، عاشق نانءُ سڏيون.
 في فڪر چوڙيا جنهان، سڄي ئي فقير سڏيون،
 هر دم رنگ رباني رهي، ڏکي مڙول نه ٿيون،
 نت ٺيهي ميخاني دے وڃ، آمر پيالا پيون،
 ”روحل“ رنگ تنهان دا ڳوڙها، ”موتوا“ ٿي ڦير جيون.
 قاف قيوم ڪرم ڪُننده، اسان تيدے تارے،
 عقل فڪر دي چوپڙو رچيا، توپاسا جڳ سارے،
 حڪم رضائن تيديان چلن، رعيت کون ويچارے؟
 ”روحل“ بازي تنهان جيتي، ڄاڻ سمجھ جنهان هارے.
 گاف گيان جنهان دے اندر، اُپريا سورج سارا،
 پني رات پرم دي تنهان، مٽيا سڀ اندارا،
 چوڏھين طبقين تي روشنائي، ڪلينا گل هزارا،
 ”روحل“ تے رب راضي ٿيا، پايا نينهن نظارا.
 لامر لکن دل اندر لڳي، ڏٺي صورت ساري،
 پريم پيالا مرشد ڏتا، چڙهي عشق خماري،
 جنهن دي سک سوئي شه پايا، من دي ممتا ماري،
 مليا دوست مٽي دلگيري، ”روحل“ ملڪ تمھاري.
 مير محمد پيدا ڪيتو، ڪارڻ روپ ٺھورا،
 ذاتي روح تنھين وڃ گھتيو، وائي انحد تورا.
 گگن منڊل وڃ پيني چوڪي، چڪي شراب ٺھورا،
 ”روحل“ پُر ڪر پيءُ پيالا، مرشد مليا پورا.
 نون نيا هو رنگ تنهان، جے عشق الله دے رتي،
 کنون شراب حقيقي، پي پيالي منگھ مٽے،
 مليا دوست لٽي دلگيري، کون وڇوڙے گھٽے،
 ”روحل“ جنهن تے نوشھ راضي، سا ڪيون چرخا ڪٽے.

واو وصال وڃوڙي دا هُن، دوڪا مول نه آئي،
 چوڏهين طبقتن هڪو سورج، سڀ گهٽ جوت سڻائي،
 جيون جل ۾ ڦري البيلي، جيت ديڪي تيت پائي،
 ”روحل“ رمز رندا دي مشڪل، ڪنهن هڪ ورلي ڄاڻي.
 هي همراز هميشه دلبر، پريز لڏا وڃ پيرا،
 عشق چراغ ڪيتي روشنائِي، مٽيا سڀ انڌيرا،
 لئون لئون دے وڃ ٿي خوشحالي، مليا محرم ميرا،
 ”روحل“ ريجه رهيا رنگ تيدے، ڪرے عبادت ڪيرا.
 لام لقاء ڏيڪڻ دے طالب، هر دم رهن حضوري،
 هڪ پل پاسي مول نه ٿيون، پريت جنها دي پوري،
 مٽيا درد لڏي دلگيري، پناي سانت صوري،
 ”روحل“ ٿي قربان تنهان تون، جي نور مليا وڃ نوري.
 الف اول آخر سوئي، ذاتسي ذڪر فقيران،
 در دلبر دے آپ ڪُهاون، بنا کاتي تڪيران،
 سر دے سودے عشق ڳڏوني، اهو پرچا پيران،
 ”روحل“ روءِ تنهادے ڏنيان، تَن طاقت من ڌيران.
 ي ياري ڪر عشق ڏتوئي، ڪيتا عين ڪرامت،
 ويڪون شاه ڦرون متوالي، لڏي من ملامت،
 آندے ڪون ول اڪيان ٿيان، مليا ايمان سلامت،
 ”روحل“ ڪون هُن منا لڳيا، تيرا نانءُ نعمت.

سي حرفي

الف الله دے نالے ہاجھون، کوڑی اور کماڻي،
 دنيا ڌوتي سڀ جڳ موڻيا، تيڪون سمجھ نہ آئي،
 نال رزالي لائڻ ياري، ڌاريئہ ڄاڻ نہ کائي،
 جنهن ائين رن ڪنون منهن موڙيا، ”روحل“ راه حقيقي پاڻي.
 بي بازي واہ بڻائي صاحب، طالب طلسم والي،
 کوئي سمجھي پُرش حقيقت، ساري اُٺي چالي،
 حال حقيقت حاصل ڪر گھن، جھوئي قيل مقالي،
 سر دے سودے ہاجھون ”روحل“، لڳدي مشڪل لالي.
 تي تات طلب رک هر دم دل ڀر، طالب دلبر والي،
 باطن هويا برحال جنھندا، ڄاڻي نہ اٽڪل ظاهر والي،
 هر رنگ دے وچ ويڪي ظاهر، قدرت قادر والي،
 راز حقيقي ويڪين ”روحل“، ڪولين ڪڙڪي اندر والي.
 ٿي ثابت ٻولي دلبر والي، باقي ڪوڙ ڪھاڻي،
 هر جا وسدا حسن حقيقي، ڄاڻ اهوئي ڄاڻي،
 رمز حقيقت والي ظاهر، هڪو ٿوڻا پاڻي،
 حال اهو جے پاوين ”روحل“، منزل اعليٰ ماڻي.
 جبر جدھانڪر سر تے چاير، بار محبت والا،
 حال عجائب سر تے آيا، هر دم حيرت والا،
 هر جا راڳ رُپويي ڳاوے، مطرب وحدت والا،
 سڀ دي همت ناھين ”روحل“، ڄاڻي همت والا،
 حي حقيقت حق دي هر جا، ڪڏان جلال تے ڪڏان جمال هويا،
 هر رنگ دے وچ وسدا اُوھي، گرچ بيچون بيمثال هويا،

اُهنڊا درجا آڪان ڪهڙا، جو حال حقيقت نال هويا،
 محنت واليان نون آسان، ”روحل“، جنهن ڪيتا اُونهال هويا.
 ڇي خُمر حقيقت پي ڪي طالب، خيال خودي دا ڪاوين،
 بار برهه دا سر مٽي ڇاوين، غير نه اندر لاوين،
 ”الانسان سري وائاسره، گيت محبت ڳاوين،
 سر دا سودا ڪر ڪي ”روحل“، وچ ميدان معرفت ڇاوين.
 دال دما مٽي دردان والي، سر عشاقان وڃدے،
 سُولي اُتي مشڪن چڙهندے، ساجن ڏيک نه رڃدے،
 وير وروڌ نه ڇاڻن هرگز، صاحب صُولت سڃدے،
 ”روحل“ ڏيک بديان تون ظاهر، قرب والي او ڪڇدے.
 ڏال ذکر فڪر دے نال رهين، اي به دنيا ڌوئي ڇاڻين،
 جڳ نون جوئي رول گهٽيندے، وحدت ويسه آڻين،
 هر گهٽ جلوا دلبر والا، جي تون جوت پڇاڻين،
 ”روحل“ راهه حقيقت پا ڪي، رتبہ اعليٰ ماڻين.
 ري رمز رُوبسي ڇاڻن والي، ذکر ڪماون ذاتي،
 دم دم ويڪن دلبر صيبتے، پاڪے اندر جهاتي،
 چُٽ ڳڻي مام مجازي ساري، رهي نا صفت صفاتي،
 ”روحل“ ڏونهين رُتبے اُهنڊے، ڇا نفي ڇا اثباتي.
 زي زباني ڪلمان پڙهدے، مول نه معنيٰ ڇاڻن،
 جنهان ڪلمان دل دا پڙهيا، سيچ سُڪان دي ماڻن،
 ”لا يُحتاج“ گذارن هر دم، وائي اور نه واڻن،
 وحدت دے وڻجارے بڻڪے، ”روحل“ سر سڃاڻن.
 سين سڃاڻن سر سڃڻ دا، اوڪا بار اُٺاوڻ،
 وحدت والي وادي اندر، مشڪل پيرا پاوڻ،
 سردا سودا ڪر گهڻ اول، پيچي راهه پڇاوڻ،
 ”روحل“ سب دي حاجت ناهين، ڪيميا قلب ڪماوڻ.

ش شهر رڳ ڪنن پي ڪولون وسندا، دوئي گهٽيندے دورِي،
 سيس نوا ڪے اندر ويڪين، ظاهر پريمي پوري،
 هر گهٽ دے وچ رنگ اُنھيندا، ناري هے يا نوري،
 ”روحل“ جيون ساڪي باجهون، حق دي ڳال آذوري.
 ص صاحب دي ياد ڪرين، ايھ ساھ اُتے ويساھ نھين،
 محبت والي راھ ڪنن پي، روشن ڪوئي راھ نھين،
 بار ملامت سرے چاوين، لوڪ رے پرواھ نھين،
 ”روحل“ دامن عشق دا پڪڙين، اُس جيھا شهنشاھ نھين.
 ض ضرورت تيڪون ڪهڙي، پئنا ڪوڙ ڪماوين،
 نال بُران دے صحبت تيڏي، انگ پيوت لڳاوين،
 امل حياتي قدر نہ ڄاڻين، ناحق ويل وچاوين،
 ”روحل“ نانءُ الله دے باجهون، ڪوئي خير نہ پاوين.
 طي طالب ترڪ ڪرين جي، طمعي ٿال تماامي،
 هفت ولايت تيڏے خاڏر، بڻجن صاف سلامي،
 تون صاحب دا، صاحب تيڏا، رمز نہ ڄاڻي عامي،
 ”روحل“ موت نہ مارے تيڪون، جي هوئين عرش مقامي.
 ظي ظهورا ظاهر هر جا، قدسي ذات دا سارا،
 موجا موج تلاطم اندر، پريمر گنگا دي ڌارا،
 ڪرگهن حاصل حال حقيقت، ول عمر نہ آسي يارا،
 ”روحل“ اڪيان ڪول ۽ ويڪين، ڪٽے سڪندر، دارا.
 عين عجائب رمبز رباني، حال حقيقت والا،
 جنهن ڄاتا ڄاڻ محبت دا، مَگن ڦِڙن متوالا،
 عشق خمار دے وچ گهاري، ڪيا گرمي ۽ ڪيا پالا،
 ”روحل“ گُر اگر مين هويا، وسر ڳڻے ڪشت ڪشالا.
 غين غنا دے صاحب صوفي، نظر تنهان دي عين عنايت،
 ڪيني ڪيميا قلب ڪماون، هر دم چاهن عشق سلامت،

ڀڄي ٿو هورا آبهياتي، ماڻن نيھي نينھن نہايت،
 ھر حالت دے وڃ رھندے راضي، شامت آے يا راحت،
 في فقر ڪنن سڀ حاصل هووے، پے معنيٰ ايھہ دلگيري،
 دنيا آے دين گنوائين، ڪوڙي شيخي پيري،
 ساڌ سڌاڪے مايا ميڙين، ڪشف ڪرامت ميري،
 ”روحل“ راهہ حقيقت هٿ ڪر، باقي ڇاڻ زھيري،
 ڪاف ڪتابين پڙھ ڪے خود ڪون، سمجھين عالم دانا،
 ڪنز قدوري ڪافيہ آسان، مشڪل محبت معنيٰ،
 علم عقل ڪنن جو وڌ گڏي طالب، او فرد فرید فرزانا،
 ”روحل“ رمز محبت والي، سچ ڪو ڇاڻے مرد يگانا،
 قاف قدر فقر دا ڇاڻے اوڻي، جو رمز رندي دا حاصل،
 موھ ڪنن جو پاسي هويا، پُرس اهوئي ڪامل،
 ڪامي ڪهڙي اوديا اندر، رھندا هر دم شامل،
 ”روحل“ ساڌ سنگت دے ٻاجھون، مڪتي من دي مشڪل،
 لامر لنون لنون دے وڃ جھوڪ جنھان دي، آون ياد سدائي،
 ظاھر باطن ذڪر تنھان دا، اور نہ وڻدي وائي،
 ”فاذڪروني اذڪر ڪر“ دي، مرشد بات بتائي،
 ”روحل“ مليا يار يگانا، انگ انگ راحت پائي،
 مير موج محمدي اندر پاتر، سارا سر الاهي،
 رحمت عالم بڻ ڪے آيا، ڏيندا جڳ گواهي،
 عرشون منزل بالاتھن دي، جيت اور نہ پھت راھي،
 ”روحل“ اشرف عالم اندر، بيشڪ ميڏا ماھي،
 نون نوبت وڃدي عشقان والي، پير اُٿانھين ڪو پاوے،
 بار برھہ دا اوکا ڏاڍا، سر ڏے ڪے سورھيہ ڇاوے،
 موھ اھڪنار ڪنن ڪر پاسا، ڪام ڪروڌ ڪون ڍاوے،
 ”روحل“ مرڻا اڳے جوئي مردے، ول موت نہ انھان نون آوے.

وار ويکين جنسار حقيقت والا، ماهي هر جا حاضر،
 گگن منڊل دي گردش اندر، نقش اُنهيندا ظاهر،
 گل ڦل جوت جمال دے شيدا، ذکر ذاتي وچ ذاڪر،
 ”روحل“ شڪ نه آئين ڪوئي، اهو اندر ٻاهر.
 هي هدايت حق دي ٻاجهون، جوڙ نه ڪوئي جوڙين،
 چوراسي لک پڇري دا، سنسا سارا توڙين،
 نرمِل نوري طوطي دا، حال حقيقت ووڙين،
 ”روحل“ رمز رباني ٻاجهون، اور طريقا چوڙين.
 لام لنون لنون دے وچ لات لطيفي، اور نه ڪوئي ٻولي،
 پريم ساگر دي چڙهي لهدي، رهندي هر دم چولي،
 رتن املوڪ مل ڳيا مينون، پر ڳئي خالي جهولي،
 ”روحل“ آند هويا حاصل، پريم دي لڳ ڳئي هولي.
 بي يقين دي منزل ڄاڻين، عشق حقيقت، عشق طريقت،
 عشق بنا اِيه عمر آڄاڻي، عشق هي عالم، عشق هي دولت،
 ڄاڻ اهي ڪنن مڻهن نا موڙين، عشق هي مذهب، عشق هي ملت،
 ”روحل“ قول اهو نا فاسد، عشق عبادت، عشق هي طاقت.

كافيون

(1)

- سڄڻ مٺون پاڻ ڀير ڪيو، رهيو اندر روح،
سڄڻ مٺون پاڻ ڀير ڪيو، رهيو اندر روح،
1- اڄو ڪنڊيس اُن جا، تاري مٿان توهه.....
2- منهنجو من مٺي پيو، ڇڏي ڪارا ڪوهه.....
3- وڻ تڻ وائي هيڪڙي، پريان جي پاڻوهه.....
4- سينگارينديس سنگ جان، ڏيئي روغن روح.....
5- ”روحل“ رتو رنگ ۾، ويٺو ڪري ورونهه

(2)

- پوءِ پروڙيم پنڌ، جيجان جو گيڙن جو.
1- نڪي ڏاهي هليا،
نڪي جوڙيائون هنڌ، وو...
2- نڪي وڄائون مڙليون،
نڪي چوريائون چنگ، وو...
3- نڪي ڌوڻيائون ڌوڻيون،
نڪي ڌوڻيائون لنگ، وو...
4- نانگ نڪتا ننگ مڙن،
تن نانگن ڪهڙو ننگ، وو...
5- لڳو لاهوڻين جو،
”روحل“ توکي رنگ، وو...

(3)

سانول تنهنجي سڪ، ڏاڍي شهر پنيور ۾!

- 1- ڳجهيون ڳالهيون شهر پنيور جون،
لوڪون ڪر لڪ لڪ...
2- راتين رات ڏينهن اُن روح ۾،
چولي ڪيو چڪ چڪ...

- 3- سر ڏئي سُرڪي سي پين،
وڻيءَ ۾ پڪ پڪ...
4- ”روحـل“ روح الله سـان،
وڃي ٿيو هڪ هڪ...

(4)

- ڏونگر ڇا ڪندو، جبل ڇا ڪندو،
جڏهن پئي آهيان حبيب هنج ۾.
1- بيحاليءَ جي مڪان ۾، راس ڪونه رهندو—
سچو امر الله جو، وات وٺي هلبو.
2- جاني هن جهان ۾، وت رت روئندو—
حالا ڪير هزار، وريو ڪونه ورنڊو.
3- ”روحـل“ روءِ نه ايڏو، هل پيرين پنڌ ڪندو—
پلصراط جي وات، لحظي ۾ لنگهندو.

(5)

- ڪنڊڙيءَ ۾ ڪلتار ڏنوسي، رانجهو رمزن وارو يار.
1- ”وڻي انفسڪم افلا تبصرون“، مخفي هي اسرار...
2- رمز رندن جي ڪوڪو پرڪي، بره جو باري بار...
3- وحدت واري وات وڻج تون، وڻي نه اڻڻج وار...
4- ”روحـل“ رهجان رمز انهيءَ ۾، ٻي سڀ ڪوڙي ڪار...

(6)

- ماهي ميڏا مير ٿي آيا، سَنڌ سَنڌ وڃ مل جي جڳايا.
1- ڏيو مبارڪ مل مل سنيان، گود حبيب دي آن ڪے پٺيان،
وه ميڏا، مين اهندي ٿيڻان، ديڪيا درس، بهت سڪ پايا.
2- انگن آيا پريتـم پيارا، باجي نوبت نينهن نقارا،
لُون لُون وسدا مليا چٽڪارا، سُن سُن ڏن پريت گيت گايا.
3- مين آياڻي نينهن ڪيا ڄاڻان، نال نماڻي دے ڪر نا ماڻان،
”روحـل“ دے تون ساه سنيباڻان، مين ٻانهڙي ڪون ڇاڳل لايا.

(7)

- نینھن لگا من پیارے دا،
 پیارے دا، کلنگی وارے دا،
 1- پنھان لوکان نون مت مَریندا،
 عاشق قتل نظارے دا...
 2- چند کڑیا سارا عالم ویکی،
 سین ویکان رخ پیارے دا...
 3- ہر دم جہان چ کُں رہیا ہے،
 ہکڑی گل ہزارے دا...
 4- ”روحل“ رَس ہجر دی گئی،
 دیوند لڈا گھر سارے دا...

(8)

- لگڑا ہاٹ ماہی دا من وچ، ہو حیرانی کڑیاں،
 1- خونی دو چشمان یار میڈے دیاں،
 زور دونالیاں لڑیاں...
 2- درد مندان دے مارٹ کیتے،
 فوجان حسن دیاں چڑھیاں...
 3- ”مین“ دا کوٹ کڈتے اتکن،
 بھن جگر وچ وڑیاں...
 4- ”روحل“ روپ رانجھن دیاں رمزان،
 پا کر پیچ اُٹائیں اڑیاں...

(9)

- یار طبیب، وے میان، دوست طبیب وے میان،
 تیدی گالہیان مول نہ پیاوین،
 1- سُول ہی میکون یار سجن دا،
 نبضان نون ہٹ نا لاوین، یار طبیب...
 2- اگٹ عجیبان دے ویندے،
 ہیشا حال سٹاوین، یار طبیب...

- 3- ٻُڪيان ٿُڪيان ٻے ڪون ڏيون،
 مين ڪون محب ملاوين، يار طبيبا...
 4- ٿُڪيان تيڏيان فرق ناکرينديان
 ناحق هرج نه لاوين يا طبيبا...
 5- آکے ”روحل“، رب حسين دے،
 درسن پاڪ وڪاوين، يار طبيبا...

(10)

ايهه دل ڍولڻ سائين، جند ويڇوڙا سهندا ناهين،
 اڪيان سڪندي ويڪڻ ڪيٽے، ڪول گھونگھٽ ڇا سائين.

1- تو بن دل هے درماندي،

سيج سَٽے نيٿان نند نهين آوندي،
 ڪڙ رستي آے پيجان پانڌي،
 ٻولے ٻولے ڪانگ اڏائين.

2- ڪنهن سپاڳي سڏ سڻايا،

جان جاڳان تان جاني آيا،
 اڪيان ويڪ ماهي ڳل لايا،

شادي مين ڪي هڻ ڍول وڄائين.
 3- عشق سوداگر اه ڪر ڪيتا،
 سر دا سودا رانجهن نيتا،

”روحل“ آءُ مليا مَن مَيتا،

ڏے ڳل ٻانهن سدا سک پائين.

(11)

سُهيلڙي عاشق ٿيوان، ميسڏے دانا وے،

عشق الله دا مشڪل پوندا.

1- عشق الله دا اوکا آٿانگا،

نهين رکدا سر دا سانگا،

خون جگر دا پيوان—

عشق الله دا مشڪل پوندا.

2- جوڳ جڳت وچ آهن جاڳا،

سُرت دي سئي، ڌيان دا ڌاڳا،

گيان گودڙي سيوان—

عشق الله دا مشڪل پوندا.

3- ”روحل“ آڪي مست موالي،

درد وندان دي هه، اهائي چالي،

جيئندے مَر ڪر جيان—

عشق الله دا مشڪل پوندا.

(12)

سئيان ڙي مين ايءُ نه ڄاتا ڄاڻ، وسندا دل وچ.

1- مين متوالي ٻاهر ڏونديندي،

جهنگل روهر پئي ووڙيندي،

شهر رانجهن دے ڪاڻ— وسندا دل وچ.

2- لوڻ لوڻ وچ هه جهوڪ جنهندي،

ڳالهه نهين هه چوڻ آڪيندي،

او ميڏاڻ، مين اهندي هاڻ— وسندا دل وچ.

3- پانچ سڪي مل منگل ڳايا،

”روحل“ رات ڳئي دن پايا،

چوڙيا ممتا ماڻ — وسندا دل وچ.

(13)

اڪئين پريم پيالا، ڪا جا سڪيان چالي.

1- جيت ويڪيان اُتے موهني مورت، ماهي ميڏے والي...

2- لوڻ لوڻ وچ هه جهوڪ جنهندي، جاءِ نهين ڪا خالي...

3- جنهن دل اندر ديدار نه ڪيتا، ڪاڏا نانگڻ ڪالي...

4- ”روحل“ رنگ رباني رتڙا، درجا پاتا عالي...

(14)

- لوڪ آڳي هے ”روحل“ ٻوليندا،
 ڪوئي آڳي هے ذات زنگيجا:
 نهين ”روحل“ نهين ذات زنگيجا،
 اي ڪو سرِ الاهي هے.
 1- ڪفر اسلام ڏونهان تون نيارا،
 جيون جل دے اندر ڏيڪن تارا،
 دل دريا وچ ڪيڏ اسادا،
 جيون پاڻي وچ ماهي هے.
 2- ڪيئي ڪوڙا ڪيئي سچا سڏيندے،
 رمز رندي دي نهين سمجهيندے،
 او ڪيا ڄاڻن حال اسادا،
 جنهن دل داغ سياهي هے.
 3- ڪامل مرشد راه بتايا،
 ”روحل“ وچون روح الله پايا،
 آخر ذات ملي وچ ذاتين،
 ڏيندا عشق اوگاهي هے.

(15)

- م——ماهي وسندا دل دي ني——ڙي،
 گهول گهٽان تنهن تون ڪي——ڙي.
 1- ساڏي پيت سهاون ڄاڻين،
 جت وسندا رانجهن نيڙے،
 نت ويڪان سنجھ صباحين،
 طغے ڏيندے ڏکي پيڙے.
 2- ميڏي دل وچ تيڏيان جهوڪان،
 ڏر دي، لڪ نه سگهان مين لوڪان،
 لڳڙيان عشق تيڏيان دي نوڪان،
 تنن بن مول نه پاون ويڙھے.

- 3- سيڇ اتي چڙھ نوشھ آيا،
 سھڇ ڪنن ڇا انگ لڳايا،
 جنھن دي آھر سو شھ پايا،
 لڳي محبت ڪون بگيڙي.
- 4- دلبر دل دي ڪڙڪي ڪولي،
 لُڪ چوراسي دي سمجھي ٻولي،
 ”روحل“ چنڊ پيا وڃ جھولي،
 تڻي سياليان دے جوئے جھيڙي.

(16)

- سئيان مين نون ايوين پاوے،
 چڙھ عرش ڪرسي تے درسن دڪاوے.
- 1- تن من دا مين ڪران، وڃاڻان
 سيڇ پيئا چڙھ آوے...
- 2- پانچ سڪي مل منگل ڳاوے،
 هير ماهي در پاوے...
- 3- ”روحل“ روح دا مليا ماهي،
 ڪيڙان دي ڪوڙي دعاوے...

فقير مراد صوفي

سندي كلام

معرفت

(1)

سا مَن⁽¹⁾ سڪ⁽²⁾ ”مراد چوي، جا پڙ پتنگن،
اچن اَجَلِ سامهان، سِرَ جو سانگ نه ڪن،
جن ڪي موت مشاهدو، سي رَتي ڪين رهن،
ساعت سين نه سهن، پاڻ برابر پِرَ جي.

(2)

جي اچين تان اڄ، اُتي اڄ ”مراد“ مشاهدو،
پَئي پروانن جان، رنگ پريان جي رَڄ،
پَسي موت مَ مَڇ، اُتي سِرَ جي ساڻي سَپرين.

(3)

جي ٻارين تان ٻار، اندر باهه برهه جي،
مَٽي مَڇ، ”مراد“ چئي، ڪئي پتنگن پِچار،
ته جيئري جانب نه مِڙي، توڻي حِلا ڪرين هزار،
دوساڻيءَ درٻار، ٿا مَوا ڪن مشاهدو.

(4)

جي اچين تان آءُ، اُتي اڄ ”مراد“ مشاهدو،
پُءُ تون پروانن جان، مَٽي عشق اُهاڙ،
ترس مَ پَسي تاءُ، اُتي سِرَ جي ساڻي سَپرين.

(5)

محبت جي ميدان ۾، ڏيڻ سرِ ثواب،
جو آڏو عجيبن ڪي، آهي هئڻ جو حجاب.

⁽¹⁾ سامين (غ).⁽²⁾ سڪ (غ).

مَر تہ ٿئين، "مراد" چوي، محبوبن جو باب،
جئن سو گل گلاب، ٿي⁽¹⁾ پيش چڪايو پاتشاه.

(6)

جي تون عاشق آهين، وڃي سور وهاءِ،
سدا سڪ پرين جي، اندر روح رهاءِ،
اڪين منجهه "مراد" چئي، ڪر جانب جي جاءِ،
پل پل ۾ پيو پاءِ، سرمون سپرين جو.

(7)

جي تون سڄي ساه، آهي سڪ پرين جي،
تہ مَرُج مَ ملامت کون، هيءَ رهبر اٿي راه،
ٻڌي ٻوڙو ٿي تون، ڪنين وجهه ڪپاه،
ڪُڇ ڪنهن سان ڪينڪي، جا وڻي سا واہ،
صبر ريءَ صلاح، ٻي کانهي مَور، "مراد" چئي.

(8)

جي تون سڪ پرين جي، تہ ناحق ڏور مَ ڏور،
"هُوَ الاول، هو الآخر"، جيئن سو نيئين نور،
"هُوَ الظاهر، هو الباطن"، هر دم آه حضور،
پيا سڀ فنڊ فُتُور، ماري ڪڍ، "مراد" چئي.

(9)

مُئن جي مت، "مراد" چئي، هنئين آڻ مَ هَڏ،
پانڊو پَڇ پَرم جو، هي نڪرُ ٺوڪي ڇڏ،
تہ ڪُنير ڪَڇئين گڏ، توڪي ٻيهر ٻاري ڪينڪي.

(10)

مُئن جي مت، "مراد"، چئي، تون هنئين هَڏ مَ آڻ،
سو نڪرُ ٺوڪي ڇڏ تون، جنهن پانڊي پيڙو پاڻ،
تہ ڪُنير ڪَڇئين ساڻ، توڪي ٻيهر ٻاري ڪينڪي.

(1) تنن (غ).

(11)

هڪ وار نه ڏنڻي يار، ٿو وايون ڪرين وصال جون،
 ڪيئي نه قطري جيترو، دل اندر ديدار،
 لاقون اڳيون لوڪ جي، ٿو هڻين لڪ هزار،
 "لَعَنَتَ اللّٰهُ عَلَيَ الْكَافِرِينَ"، هيءَ ڪوڙن سين ڪار،
 جي پُڄئي ته پار⁽¹⁾، نه ته مٺي ماڻ، "مراد" چئي.

(12)

جئن سو سڀس سمنڊ ۾، لهرين⁽²⁾ لڪ هزار،
 تئن وحدت جي درياه مان، ٿيو پيدا سڀ سنسار،
 ڄمڻ مرڻ "مراد" چئي، پَس پاڻيءَ جو پار،
 ٻيو ڪونهي ڌڻي ڌار، آهي سڀ گهٽ نور نسهر.

(13)

ڪهڙي ڪهي سڀڪو، پر رهڻي ڪين رهن،
 ذات نه پُرجهن پانهنجي، ٿا ٻڌيو بات بڪن،
 سي مَن ميرا "مراد" چوي، لکيا ڪين لڪن،
 توڙي ڪوڙين مڪر ڪن، ته به پارين آهن پٿرا.

(14)

جن کي عشق جا ڳاڻيو⁽³⁾، سي نيڻن ننڊو ڪئن ڪئن،
 پي پي پيالا پُر ٿيا، هڻئون حبيبئن،
 صورت سڀرين جي، اڻ ٿي پهر پسن،
 "مراد" مرادون تن، پَر گڏجي پوريون ٿيون.

(15)

جن کي منجهه معراج، آهي حج "مراد" حضور جو،
 سي مڪي جا محتاج، ڪامل ٿين ڪينڪي.

⁽¹⁾ جي ٻولين ته پاڙ (ب).⁽²⁾ لهريون (غ).⁽³⁾ جڳائيو (ب).

(16)

وحدت جن وجود، آهي ڪعبو تن جو ڪوڏيو،
سي ڪنهن کي ڪن سجدو، جي پاڻ "مراد" مڪو ٿيا.

(17)

دنيا ڪارڻ دين ڪي، ٿو ورسيا وسارين،
ڪٽي بازي بانورا، هٿين ٿو هارين،
ماري مَن "مراد" چئي، جي وحدت ڏي وارين،
ته هوند جاڏي نهارين، تاڏي سڄڻ پَسين سامهان.

(18)

تَن پرين، مَن پرين، چِت پرين، دل يار،
اندر ٻاهر سـپرين، وٽ نه آهي وار،
اڪين منجهه "مراد" چوي، پيو ڪونه قريبن ڌار،
جاڏي ڪريان نهار، تاڏي سڄڻ پَسان سامهون.

(19)

تون آهين تئن پرينءَ سان، جئن پاڻي ۾ ماڪ،
ڦوڙاڻو، فراق، توتي ڪونهي مَور، "مراد" چئي.

(20)

تون آهين تئن پرينءَ سان، جئن پاڻي ۾ پارو،
هيءَ پَس مَ پَسارو، جو آهي مڙو⁽¹⁾ محب، "مراد" چئي.

(21)

آئن ٻهرن مان ٻهر، ۽ پاءِ پَهر کان پي ڪم،
گهڙي تان گهڙو ٿئي، جي دُرس ڪڍي هڪ دم،
ته هوند لَهَنين گوندر غم، محشر جا "مراد" چئي.

(22)

اڪر پڙهي سڀڪو، نڪتو پڙهي نه ڪو،
ورق جو وصال جو، ساري سڀڪي نه ڪو.

⁽¹⁾ مڙي (غ).

معني ڪارڻ "مراد" چئي، هٿ هڻندو پوءِ ⁽¹⁾،
واڻي تنهن کي وو، جنهن دوست نه ڏٺو دل ۾.

(23)

ڪَنز، قدوري، قافيه، توڙي پڙهين نحو صرف،
توهه ملن کان "مراد" چئي، ايندءِ ڪين الف،
جنهن کي هاديءَ ڏنو حرف، تنهن کي علم سڀ عيان ٿيو.

(24)

حاجي مڪي هليا، ۽ ٿا عاشق عرش وڃن،
هُو سِر ⁽²⁾ پسي سرها ٿيا، هُو ٿا حج حضور پڙهن،
هن تَن مَن منجهه طواف ڪيو، هُو ٿا پورا پٽ پسن،
سي انڌا ساڻ سڄن، ڪئن موافق ٿين "مراد" چئي.

(25)

هڪ عابد باغ بهشت لاءِ، ٿا ياد عبادت ڪن،
بيا طالب طريقن ۾، مُوڙها پَس منجهن،
ڪي قلبي، روهي، خفي، اخفا، سري نا سمجهن،
مهندان محب "مراد" چئي، ٿا حيف حجاب وجهن،
پر آءُ قرباني تن، جن هي پرڌا ڦاڙي ڇڏيا.

(26)

"لا" ڪي لائو جن، ۽ ثابت ڪيو اثبات ڪي،
سي عاشق اولاءِ ۾ آيا، ٿا نيت نماز پڙهن،
سي ذاتي ذات کي ويجهو ٿيا ⁽³⁾، ٿا سنمڪ سجدو ڪن،
سي هر دم پرين پسن، جي "موتوا" ٿيا "مراد" چئي.

(27)

هادي! هدايت جو، ڪو پيالو مون پيار،
مستي جا محبت جي، سا مون ذات ڏيار،

⁽¹⁾ پوءِ (غ).⁽²⁾ سچ (ب).⁽³⁾ ذوالوجهين (ب).

وسِرُ ڪيمر "مراد" چئي، مَر ڪي مون وسار،
سا ڪا نظر نهار، جنهن سان تنهنجي رنگ رڃي رهان.

(28)

ڪلمو پڙهي سڀڪو، پر پُرجهڻ پري ٿيو،
پڙهي جن پُرجهيو، تن ڪينو ڪين ڪيو،
"انا احمد"، "مراد" چوي، وحدت منجهه ويو،
وڃي تبت پيو، جيت حق حقيقت هيڪڙي.

(29)

ڪلمون قلوب ۾، سي هر دم حق پسن،
وڃي وحدت ۾ پينا، پرتا سا پرين،
ري الله اڪين ۾، پيو قطرو ڪين سهن،
"مراد" مرادون تن، پري پسي پوريون ٿيون.

(30)

چڙهي چيئن رنگ، لُنءُ لُنءُ ۾ لالي،
خاوند ريءَ خالي، سئيءَ پاھو نه ڏسان.

(31)

هئن ساڻ الله، عيش نه عيشن جهڙو،
چاڄي روءِ زمين جي، شاهي ڪري شاه،
پرتنهن کان بهتر آھ، هڪدم هئڻ هوت سان.

سر سهڻي

(1)

جنهن کي عشق اُتاريو، سا سانگو ڪري نه ساه،
 موٽڻ تنهن کي ميهڙو⁽¹⁾، پسي دور درياه،
 جهلي رهي نه جهول ۾، ڏي لهرين مٿي لاه،
 ساهڙ جي صلاح، وڃي ملي مُنڌ، ”مراد“ چئي.

(2)

مئي مٽي مهراڻ جو، نه ڪو آڙ نه پار،
 لهرين ليکوناھ ڪو، اونهو جت آجهار،
 اڻ تاريءَ کي تار ۾، جئن تارين تئن تار،
 منهنجي ساڻ ميهار، ڪج ملاقات ”مراد“ چئي.

(3)

تون تارين تان تار، هيءَ اڻ تاري مهراڻ ۾،
 لکين لهريون لَسَ وهن، اويارون اوتار،
 جت ڪپر ڪُن ڪڙڪا ڪري، پيو آڏي بجهي پار،
 اُت⁽²⁾ پرين لنگهائج پار، ڪج مون مُهت ”مراد“ چئي.

(4)

سپَر سائر هيڪڙو، لهرين لڪ هزار،
 ”تون“ جي هن تار مون، پلي ويهه پچار،
 مَرِجيو، ”مراد“ ٿي، پيهي ويهه پاتار،
 تان نائي نيڻ نهار، ته منجهيئي موتي لَهين.

(1) ميهڙو (غ).

(2) هت (ب).

(5)

نه آوار نه پار ⁽¹⁾، نڪو ساهڙ سِيرَ ۾،
چا ڪي چوليءَ ۾ گهڙين، اٿي مَن ميهار،
توهي ⁽²⁾ ۾ تڪرار، آهي مُنڌا "مراد" چئي.

(6)

توهي ⁽³⁾ منجهه مهران، تو ۾ ماڳ ميهار جو،
دلبر اٿي دل ۾، چوپاڻيءَ وجهين پاڻ،
ويشي ڪر قريب سان، اندر روح رهڻ،
تو ساهڙ توڻي ساڻ، آهي سڀ ڪنهن مهل "مراد" چئي.

(7)

جنهن سيبائي ساڻ، سيڻه ڪنئين سچ جي،
لهر نه لوڏي ⁽⁴⁾ تن ڪي، جا گهوري گهري پاڻ،
محبت جو مهران، ٿو تاري اڻ تاريءَ ڪي.

(8)

جن ڪي سيڻه سچ جي، سي تهرهي تات نه ڪن،
ڪين نه ڪاڻ ڪنڀار جي، پيلي ڦٽي نه ڦيلن،
رڪي روح رضا تي، ٿا طالب تار تارن،
سي محبتي مڙن، وڃي محب ساڻ "مراد" چئي.

(9)

پيلي تي مَ پُلا، جو ڪچي مان ڪين ٿئي،
توه تنهنجو تهره، ٿو لهر يون لَسَ لنگهءَ،
ڪهڙو پَوُ پَرِيَن جو، جن پيڙي ٻاجه سندا،
اچي پرين پاڻ پَساءِ، ڪر مون تي مُهت "مراد" چئي.

⁽¹⁾ نه آو آر نه پار (ب).⁽²⁾ تونهن (غ).⁽³⁾ تونهن (غ).⁽⁴⁾ اوڏي (غ).

(10)

تَرَجَ كيمَ تَرسُ، محبتَ جِي مَهِراڻَ⁽¹⁾ ۾،
 پڇاڻيندي⁽²⁾ پَرَڪِي، خوفَ مَ پَائنُجَ خَسُ،
 ويٺي ماڻَ "مراد" چئِي، روزَ رهاڻيون⁽³⁾ رَسُ،
 تون پاڻ پُرجهي پَسُ، جو اُٿي ساهون ساھڙ اوڏڙو.

(11)

مَري جيئن تان مَنَگَ، پيالو پريتَ جو،
 نهوڙيندِ نڪڙيان، اُٿي نينهن نهننگَ،
 تائِي نيندِ تار ۾، وجهي وحدتَ وَنگَ،
 تون ڏيندي سرَ مَ سَنگَ، تہ پَسين محبَ "مراد" چئِي.

(12)

جڏهن سَئائين سانير، تڏهن سانير ٿي سَهڻِيءَ کي،
 وَتُون ور اُٿي ڪَري، وڃي پئِي وِرين ور،
 جا گهڙي ڪَر ڪُنن ۾، تنهن جي قادر لهجَ ڪَر،
 سا نئي ميڙ ميهَر، منجهون مهرَ "مراد" چئِي.

(1) مَهِراڻَ (غ).

(2) پڇاڻيندي (ب).

(3) ڏهاڙي (ب).

بيت سوال - جواب سسئيءَ جا

سوال:

تَر تَر تَڪَ مَ تَور، ۽ ڪيچ ڪڇاڙي ڪي وڃين؟
نڪي هاڙهي هوت ويو، نڪي حَب، هنگورو،
موٽي وڃ "مراد" چئي، پوري! منجهه پنيور،
ناحق ڏيهه مَ ڏور، اٿسي دل ۾ ديرو دوست جو.

جواب:

عاشقن ائين، ڪين سَري ري سڇڻين⁽¹⁾،
موٽڻ جا "مراد" چئي، تون ڪئن تَو ڏَسَ ڏئين،
پيالو پريت جو، جي هٿئون هوت پئين،
تہ جانڪو ڏينهن جيئن، تان ڪوڪون ڪرين قاف ۾.

سوال:

قاف ڪڇاڙي ڪاڻ، ٿي ڪوڪون ڪرين قرب⁽²⁾ لئ،
جن پرين لئ پنڌ ڪرين، سي تان توهي⁽³⁾ ساڻ،
موٽي وڃ "مراد" چئي، اوڳي منڌ اڃاڻ،
پيهي نهارج پاڻ، اٿسي دل ۾ ديرو دوست جو.

جواب:

چي دوست پنهنجي دل ۾، سڇڻ ڏنو جن،
ويهڻ تين کي وهه ٿيو، نڪي سَڪ سمهن،
موٽن ڪئن "مراد" سي، محب جنن جي مَن،
هڪ تات نہ اٿسي تن، پيو اُڪندين آڏو ورين.

⁽¹⁾ سڇڻان (ب).

⁽²⁾ ڪوڪون ڪرين ڪانڌ لئ (ب).

⁽³⁾ توهين (خ).

سوال:

اُڪُندين آڏو وريئن؟ سَنئون ڏنوسون ڏس،
 محبتن "مراد" چئي، شل گهوري لڳي مَ کَسُ،
 دلبر اٿي دل ۾، رڙهي تنهن کي رسُ،
 ته جڳ پڻ چئي⁽¹⁾ جَسُ، هوت به گڏجي هُتهين.

جواب:

جَسُ تين کي لکيو، جي جودون جهڊ ڪن.
 گهڙي لڏائون گهٽ ۾، سندو پير پرين،
 وه پيا وحدت جي، پيون ڏنائون ٻن،
 تن سک نه سالڪن، ويا هي-هي ڪندا حق ڏي.

سوال:

هي - هي هِنئين ۾ ڪجي، تون ٻاهر بات مَ بَڪُ،
 "الانسان سِرِّي وَاَناسِرَّة"، ساري پڙه سبق،
 "نحن اقرب اليه من حبل الوريد"، واري پس ورق،
 ته هاري! توکي حق، هوت به گڏجي هُتهين.

جواب:

جي هُتهين هوت ٿيوم، تان پي ڏاڍي ڪنهن ڏک مڙي،
 "السَّاتِرُ بَرِّكُم"، "قالوا" ڪن پيوم،
 "كُل شَيْءٍ قَدِير"، سڻي سک ويوم،
 تهان پوءِ ٿيوم، پسڻ پار پرين جو.

سوال:

جي پسين پار پرين جو، تان رڙهڃ مڻي راه،
 دلبر اٿي دل ۾، ڪاڏي ڪنديئَن ڪاه،
 "ڪل شيءٍ محيط" سڻج هيءَ صلاح،
 ساڄن شامل ساه، اٿي محب "مراد" چئي.

⁽¹⁾ رهڻي (ب).

جواب:

ساجن تون سو وار، سر صدقو ڪريان ساه سان،
تن ۾ اتم تنهن جي، اٽڪي پهر پچار،
جي پاڻ نه هليڻ ڀر ڏي، ته وينديڪن هڏ مر وار،
توڙي حيل ڪرين هزار، تان پي پير پوڻاهون نه ڪشان.

سوال:

ڀڏر ڪڻ م پير، هل هينئين سين هوت ڏي،
تو هي منجهه ”مراد“ چئي، سپريان جو سير،
سي سڀ سڄڻ تنهنجا، جي ڏجهڻ پانيئي ڏير،
وچون لاهي وير، هل ته پسين هوت ڪي.

جواب:

جن پروڙيو پاڻ ۾، وريو تن وصال،
ويا تين کان وسري، ڪايا، ميا ڪال،
محو ٿيا محبوب سان، ڪيڻ ڦيل نه قال،
سي ڪيڙا نينهن نهال، محبتي ”مراد“ چئي.

سوال:

وڃي هاڻي، تو سمهندي صبح^(۱) ٿيو،
”موتوا قبل انت موتوا“، ڄاڻي نه ڄاڻي،
پاڻ نه ماريئي پر لئ، ٿي واتون واکاڻي،
حيف وڃايئي هوت ريءَ، جوپن جواڻي،
هاڙهيائي هاڻي، پرينءَ منجهه پروڙ ڪي.

جواب:

آءُ چئي چونديس ڪيترو، ڳالهه مڙسائي هڪ،
جنهن ڪي سڄي سڪ، سا پسندي پرينءَ ڪي.

^(۱) صبح (ب).

بيٺ سلسلي (باب وصال)

(1)

وٺي ڪونه ويو، آهي هوت تنهنجيءَ هنج ۾،
چا ڪي ڏورين ڏونگرين، ساڻي هوت سندو،
تو ۾ محب ”مراد“ چئي، نڪي⁽¹⁾ ڪين لڪو،
پَسُ متان پرين پوءِ، اُتي پاڻئون پرين اوڏڙو.

(2)

هينڙي هوت ٿيو، تون ڪيچ ڪُڇاڙ ڪي وڃين،
توسان محب ”مراد“ چئي، سڄڻ آهه سندو،
وندر ڪين ويو، ڪڏي وَرُ نهارِج وَتِ ۾.

(3)

وندر سي وڃن، جنين وَرَ وڃائيا،
منهنجي محب ”مراد“ چئي، مونهيَن وَتِ وَسَنِ،
جي پل پل پرين پَسَنِ، سي چو ڏورن ڏونگرين.

(4)

سُڌڪيون چو سُوَر، ٻڌائين پين ڪي،
اوڳي اورج مام سان، محبتن مذڪور،
ماندي ٿي مَ ”مراد“ چئي، ڏيهه نه اُٿي ڏور،
آهن⁽²⁾ هوت حضور، پر جي پيهي پاڻ نهارين.

⁽¹⁾ لڪي (ب).⁽²⁾ آهي (خ).

بيت سسئي (تاكيد طلب)

(1)

سرتيون سڪي ساه، پڻ عينَ اُداسي اُن ري،
پسڻ خاطر پير جي، روز نهاريان راه،
وئي محب "مراد" چئي، ويا آريائي ارواح،
آئين شال الله، تہ ڏسيو لاهيان ڏڪڙا.

(2)

حجت حبيب سان، ڪاٿياريون ڪئن ڪن،
جن حق نہ رکيو هوت جو، سي چو دعوا در هٿن،
ڪهڙو منهن "مراد" چئي، وئي ڪيچ وڃن،
شل اوڳڻ ڳڻ نہ ڪن، پوي باجهہ بروج ڪي.

(3)

اُتي سنيہ سسئي، پير پنهور جو پَس،
تان ڪي ڏورج ڏونگرين، جان ڪي لڳئي وَس،
موتج ڪير "مراد" چئي، چڙي گونگن⁽¹⁾ گَس،
مَن ڪو ڏيئي ڏَس، سُونهون انهيءَ ساٿ جو.

(4)

وڻ وڻ هيٺ نہ ويہ، مرندينءَ ڪين "مراد" چئي،
توڪل جا تنبو آڏي⁽²⁾ چلي چير پيہ،
ڏونگر تنهنجو ڏيہ، لوچ تہ لهين پير ڪي.

⁽¹⁾ گنگين (ب).⁽²⁾ ڏي (ب).

مومل راڻو

(1)

تون سوڍو آهين سون، جهڙا پيا جهان ۾،
پيا جي راڻا، راڻيا، تر برابر تون،
تنهنجو مٽ "مراد" چئي، آءُ ڪامل ڪريان ڪون،
سرس ٿيان ڪون سون، جي اچي پارس پاسو تون ڏئين.

(2)

تون راڻو تون راڻيو، تون راوَن⁽¹⁾ جو راءِ،
ڪامل قرباني ڪريان، ڪٿي سوڍا سڀ مٽاءِ،
تنهنجو مٽ، "مراد" چئي، آءُ لهان ڪانڌ ڪٽاءِ⁽²⁾،
عاقلاً اڳڻ آءُ، ته سرتين سڪائون ڏيان.

(3)

سرتين سڪائون، تولد مڃيون مينڌار،
آءُ تان انهن ڪي ڏيون، وِتر واڌايون،
عاقلاً آرڏيون، اچي منهنجون ميت "مراد" چئي.

(4)

جئن سو ساھ سرير ۾، تئن سوڍو ساماڻو،
ڍٽ پڪت وائي هيڪڙي، سڀ راڻوئي راڻو،
پر جي مون جئن ڄاڻو، ته پَسو محب "مراد" چئي.

(1) راڻن (خ).

(2) ڪوا، (ب).

عمر مارئي

(1)

عمر مانُ مَ ڪَر، پسي دَور دَماڪ،
تو پليرا پونءِ ۾، خان ڪَپي ٿيا خاڪ،
خندءِ موت مٿي ٿي⁽¹⁾، هاڃي سنڌي هاڪ،
پانڻج ڪيم مذاق، ڪٿي باندي موڪ ”مراد“ چئي.

(2)

عمر ڪر مَ مانُ، پسي ڪوٽ ڪچهريون،
هي سَڪَ سانگي سَومرا، ڪين هلندءِ ساڻ،
هت وايون ويندءِ وسري، جت پاڪ پچندءِ پاڻ،
نه تا نيئي ميڙا ماڻ، ماروئڙن ”مراد“ چئي.

(3)

عمر مانُ مَ ڪَر، پسي ڪوٽ ڪچهريون،
هوندءِ ڪين هميشه، هيءَ دنيا دولت در⁽²⁾،
مٿانهين ”مراد“ چئي، ڪڙج نيڪ نظر،
”ڪُل يَوم بَسَر“، هي سڄ قول ڪنن سين.

(4)

هن منهنجي حال، جي سڌ نه آهي سومي،
”وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ“، واحد ڪَيَم وصال،
پسي نَور نسوهر، ٿيڙا نيڻ نهال،
پلي ڪيڙو پيال، گڏيا محب ”مراد“ چئي.

⁽¹⁾ تو (ب).

⁽²⁾ زر (غ).

بيت نوريء جا

(1)

ڪُني ڪوڄهي ڪُوڙِي، نُوڙِي نماڻِي،
هٿئون وٺي جنهن جي، ڪو پيئي نا پاڻِي،
سا محلن منجه ”مراد“ چئي، ٿي مرڪي مهاڻِي،
جِلهان سمي سِباڻِي، تِلهان سونهي منجه سرتئين.

(2)

ڪُني، ڪوڄهي ڪُوڙِي، نُوڙِي نماڻِي،
ٿي آئي ڇٽ مڇيءَ جي، جنهن مون ڪالهه ڪِڪي هاڻِي،
اڄ سمي ڄام سهاڳ سان، ڪئي راڻين جي راڻِي،
سا مرڪي مهاڻِي، جنهن سڀ معافيءَ ۾ ”مراد“ ڪيا.

(3)

مر مرڪي ملاحن ۾، نُوڙِي نُوڙاني،
جنهن جي جهوليءَ ڇنڊ جهلي پيو، سمو سلطاني،
تنهن معافيءَ ۾ ”مراد“ ڪيا، ٿيا سمي جا ٿاني،
جي هئا ڏيهه سدا ڏاني، تن جو ڏيهه اچي ڏاني ٿيو.

(4)

نُوڙيءَ، سان نيشن، ڏيئي رمزون راءِ ريجهائيو،
سمي جي سهاڳ سان، ٿي جهولي جهروڪن،
تنهن مٿڪي مهريءَ مصري، لائسي ملاحن،
سڀ معافيءَ ۾ ”مراد“ ڪيا، ڪٿي ڄام تماچي تن،
سي مرڪو ڪينجهر ۾ ڪن، جن توڙن لڏا حرف حساب جا.

(5)

هو جي هئا مَڪت، سي راڻي ڪٿي ڪت چاڙهيا،
ريءَ پڪت پهرن ڪينڪي، پيو پير نه ڏين پت،
پيئن مَت ”مراد“ شراب جا، جن ڪالهه مٽي هئا مَت،
سي اڄ ويهي پاسي وٽ، وٽن وٽ سمي سلطان جي.

ليلا چنيسر

(1)

هيئن ليلان پانيو هو نه، ته مڪر ڪوٺروءَ مَن ۾،
نه ته هارَ مٿون هڏ هيڪڙي، وارُ ڏئي تنهن تون نه،
سا نمائي ”مراد“ چئي، ڇاڪون پسي چو نه،
جنهن جو ڪامل توريءَ ڪونه، تنهن کي دَستون ڇڏ مَ، داسٽڙا!

(2)

ويچاريءَ ويساه، آيو ڪوٺروءَ جي ڪُوڙن تي،
نه ته مَتي ڪئن مٽئي تي، محب پنهنجو ماهه،
سا نمائي ”مراد“ چئي، ڏئي ڪهڙي ڏاهه⁽¹⁾،
جنهن کي ڪنڌي ڪانه ڪا، والي توريءَ واهه،
تنهن کي لڳ الله، دَستون ڇڏ مَ، داسٽڙا!

(3)

جو تو هاري پانيو هارُ، سو تان مٿيو مُور مَڪر جو،
هن ڪوٺرو ڏٿيون ڪيتريون، ليلان لَڪَ هزار،
موهي منصوبي سان، نَڪرُ وٺي وٺي نار،
انهيءَ مهل ”مراد“ چئي، ويلو اُٿي وار،
نه ته موٽي ڄام⁽²⁾ ڄمار، دست نه ايندءِ داسٽڙو.

⁽¹⁾ ڏيهه وڌائي واه (ب).

⁽²⁾ ڄمر (خ)، (م).

بيت گھاتو جا

(1)

کوڏيا ڪُن ڪلاچ جا، عاشق جي اچن،
سي عشق ڪچونءَ جي وات مان، موٽي کين وڃن،
جن کي موت مشاهدو، سي چو نه "مراد" مرن،
آءُ قرباني تن، جن جيئريءَ جيءُ نه واريو.

(2)

عاشق ڪُن ڪلاچ ۾، اچي جي پيا،
سي عشق ڪچونءَ جي وات موٽن، موٽي کين ويا،
مشاهدا "مراد" چئي، تن مري منجهه ڪيا،
سي جانڪيتا جيا، جن جيئريءَ جيءُ نه واريو.

(3)

عاشق ڪاهون ڪاهه، ٿا اچن ڪُن ڪلاچ تي،
ڪاٺ ڪچونءَ جي وات ۾، ٿو لاهي ڪنڌ ڪلاه،
پيئي رت رڳن جي، مهڻو ڪائي ماهه،
سي هٿ سانگو ڪن نه ساهه، جن کي موت "مراد" مشاهدو.

بيت سامونڊي

(1)

جنين جي جهاڙ ڪي، ساڄا سڙھ سڪان،
 ڏس ڏهاڙي ڏيهه جا، معلم ڏي مهندان،
 سي ڪٿي آيا خير سان، سفر صاب پيان،
 ستر ساويرا ڍڪيا، بندر بار سندن،
 سڀي سنگ مٿان، ٿيڙا معاف ”مراد“ چئي.

(2)

جنين جي جهاڙ ڪي، سدا لڳي سوا،
 ڏس ڏهاڙي ڏيهه جا، ڏي معلم تن مهندا،
 ستر ساويرا ڍڪيا، ننگيا ناکوجا،
 تن جي مال مٿا، ٿيا معافي سَنگ ”مراد“ چئي.

بيت پرياتي

(1)

آءِ ڏڏ، ڏڏان ئي ڏڏ، ڏڏ نـ ڏڏن جي هـ ٿو،
سڻي آيس سڏ، ڏاٿرا! تنهنجيءَ ذات جو.

(2)

ڏاٿرا! تنهنجيءَ ذات جو، نڪي آر نه پار،
جهڙو ڪونه جهان ۾، پيو ڏاٿارين ڏاٿار،
دان مڱان ديدار، ڪر سائل سرفراز تون.

(3)

سائل سڻي آيو، سڀ سِر سِر سڏو،
ڪڏهن ڪونه ٻڌو، ته ڪو هتون موٽيو منگتو.

(4)

سير تنهنجي سِر ۾، نه ڪا اُج نه بڪ،
اچن جي آس ڪري، ڏور تين تون ڏک،
لهن سدائي سڪ، هت مڱڻهار "مراد" چئي.

(5)

نه مون ڪلهي ڪينرو، ڪيرت ڄاڻان ڪانه،
تون اجهو اڀو جهن جو، مهر پويئي مان،
مون تي ڪر "مراد" چئي، عنايت احسان،
جو تون سدا سلطان، تو نالائق نوازئين.

(6)

مون جي هـ ڏڏ ڏي هـ ۾، تو جي هـ ڏاٿار،
جان چڪاسم چوتار، تان پيو ڪونهي مور "مراد" چئي.

(7)

آءُ اوڳڻ ڳڻيان ڪيترا، جي بيحد ڪون بيان،
پر جان نالو تو رحمان، تان مون ڪونهي وهم ”مراد“ چئي.

(8)

آءُ ڳڻي ڳڻيندس ڪيترا، عيبن آنت نه ڪوءِ،
پر صمد نانءُ سندوءِ، تان مون ڪونهي وهم ”مراد“ چئي.

(9)

اوڳڻ عيبَ آپار، لڪڻ ليڪو ناھ ڪو،
پر جان سندوءِ نانءُ ستار، تان مون ڪونهي وهم ”مراد“ چئي.

بيت پورب جا

(1)

نانگا چڙ نه ننگ، ٿو لائين رک لڱن ڪي،
توڪي چوس چوسڻ جي، رام نه لڳڙءِ رنگ،
مايا ساڻ "مراد" چئي، ڪوڙو ڪيو⁽¹⁾ ڪُسنگ،
ڏوئي ڏوڙ نيسنگ، ويئي لڄا نڪري.

(2)

جوڳي تو نه جڳاءِ، جو ٿو ڪن چيرائين ڪاڀڙي،
سامي سانت صبر جي، مَن ۾ مَنڊرا پاءِ،
سڪ سڱي ڪر سڄڻا، وينو وير وڄاءِ،
سيلهي سيل، پريت پٿر، اندر الڪ جڳاءِ،
لڱين رک لقاء جي، لاهوتي تون لاءِ،
روح ۾ رام ريجهاءِ، چڙ ٻاهريان مڪر "مراد" چئي.

(3)

جت نانگا نينهن لائين، تن "نانهن" بنان ٻيو نانهين ڪي،
ڳوڙها ڳالهين ڳجهه جون، ڪاڻي ناڳائين،
جي پرجهڻ ڪان پري ٿيون، سي واتون نا وائين،
سي روح ۾ رام ريجهائين، جن جي مالها ماڻ "مراد" چئي.

(4)

گيان گنگا دل دوارڪا، ڪايا ڪاسي، جن،
سي پورب ۽ پچم جا، چاڪون پنڌ پچن،
ماري من "مراد" چئي، ٿا ريءَ تَن تيرت ڪن،
سي نت نانگا نات پسن، جن کي گڏيو گر گر نار ۾.

(1) ڪيو، (ب).

(5)

تَرَڪ ڏنائون تَنَ ڪي، ماد ڪيائون مَنَ،
 سي بابو بديهي ٿيا، ويٺڙا منجهه وطن،
 لامڪان ”مراد“ چئي، ڪيا آسَڻ آڏوتن،
 سي نِت نانگا نات پَسَن، جي واحد وحدت ۾ ٿيا.

(6)

جي رنگ رتا رام جي، تن ڪالهه ڇڏي ڪاسي،
 ويئي تن کون وسري، چِتُون چوراسي،
 لنگهي پيا لاهوت کون، اوڏو ابناسي،
 تن جوڳين جاتون پُنيون، جي هئا پيءُ جا پياسي،
 لامڪان ”مراد“ چئي، ٿيا وحدت جا واسي،
 سي سَنمڪ سناسي، وڃي نانگا گڏيا نات ڪي.

(7)

سُڪ نه ڏئي سرتيون، ويراڳين ويراڳ،
 لوچي لامڪان ۾، ملڪوتين ڪيو ماڳ،
 جيئري مرڻ ”مراد“ چئي، لاهوتين جو لاڳ،
 ڏيئي ڏيل ڏهاڳ، وڃي سامي سُهاڳي ٿيا.

(8)

سُڪن جو سرتيون، سامين چڪيو سا،
 هر دم هلن هُو ۾، چِت جَنين جي چاءُ
 منجهه ئي منجهه ”مراد“ چئي، ڪيو لاهوتين لقاء،
 تون پڻ تنين ڪاءُ، وڃي سِڪ ته سِڪ پرائين.

(9)

سامي سي چئجن، جن ڪي سِڪ سرير ۾،
 سي لاهوتي لال ٿيا، جي هُو ۾ هُو هلن،
 ماري مَن ”مراد“ چئي، ٿا نانگا نات پَسَن،
 تون پڻ وٺُون تن، وڃي سِڪ ته سِڪ پرائين.

(10)

جن لاتا نيرَ ننگ جا، تن ڪَسيهو ننگ نانگن،
 لنگهي ڪيا لاهوت ڪون، آسڻ آڏوتن،
 روح رتائون رام سان، ٻيون وڌائون ٻن،
 منجه ٿي منجه ”مراد“ چئي، ٿا جوڳي جاتون ڪن،
 تون پڻ وٺون تن، وڃي سِڪ تہ سِڪ پرائين.

(11)

نانگي ڪي ناسوت، ڪڍي پير پَسايو پيرَ جو،
 تنهن ڪاهوڙي ڪرو پيو، ڏس منجهون ملڪوت،
 سڃاتائين سپرين، جاءِ وڃي جبروت،
 لنگهيو جن لاهوت، تان ٿيو هو ۾ محو ”مراد“ چئي.

(12)

گهر چورن جي گهل، ۽ ٻاهر سانگ ڪرين ساڌن جا،
 مڪر جي ”مراد“ چئي، ڏوڙ مَ منهن ڪي مَل،
 تَسيو ڏئي تَن ڪي، جهيڙي جهَٽي جهَل،
 پاڻ پنهنجو پَل، تہ ٿين سنگت جوڳو سچڻين.

بيت متفرقه

(1)

ڇاڪي چِتُ ”مراد“ ڪري، گهاٽو من گهماءُ،
ساري سُرَت نِرت جا، ڏينھڪ ڏاند وهاءُ،
تُه تاري ڪي تَنَ مَوْن، سرھ صاف پيڙاءُ،
تهان پوءِ تون لاءِ، لڳين تيل لقاءِ جو.

(2)

ڪر ڪبو تر روح ڪي، دل پڇري پارينس،
سرھ صاف سُرَت جي، چُوڻي چِت وارينس،
پاڻي پاڪ پرست جو، پلپل پياريئس،
هُو ڇر محو ”مراد“ ڪري، ٻي وائي وسارينس،
سا ڪا بازي سيڪارينس، جنهن سان وڃي وحدت ڀر پوي.

(3)

نِڪر ”نانهن“ ڪلهي ڪري، وڄا سڀ وڄاءُ،
رياضت جا روح ڀر، فڪر ڪر فنا،
حال هلي حيرت سين، تون منهن مهندا پاءُ،
عدم منجهان ”مراد“ چئي، ڪنهن کي رسي نه ڪاءُ،
هت ٻئي جي جُڙي نه جاءِ، ٿو پاڻ سڃاڻي پاڻ کي.

(4)

نِڪر ”نانهن“ ڪلهي ڪري، ڇڏ تعين تات،
هليو وڃ حيرت ڀر، جتي ڏينهن نه رات،
عدم منجهه ”مراد“ چئي، جهت ڪانهي جهات،
نفي نڪو اثباب، ٿو پاڻ سڃاڻي پاڻ کي.

(5)

تنهن کي سَل مَ سور، جنهن کي سَڌ نه آهي سَور جي،
 جنهن کي گهڻا نه آهي گهٽ ۾، ڀڄ تنهن کان ڏور،
 جي وهر پريان جي وڌيا، رهڄ تن حضور،
 هيءُ اٿي محبت مَور، "موتوا" تي "مراد" چئي.

(6)

هتون لويي من! لڏي، وڃي پاڙي ويهه پرين جي،
 پڪا پڪن سامهون، اوڏا ويهه اڏي،
 موتي چيڪ چڏي، توکي شال چڏيندا ڪينڪي.

(7)

هن تن ۾ من! مَ ويهه، جو آهي چوڪس چلهه چورن جي،
 نڳند نڳيءَ سان، اٿي نڳ نڳن جو ڏيهه،
 انهيءَ مهل "مراد" چئي، وڃي پڪي پير جي پيهه،
 سنڌ سو ساڻيهه، جنهن ۾ وار ونگوئي نه ٿئي.

(8)

رهزن نفس نفيءَ سان، توڻي ڪوڙين ڪارون ڪن،
 توءَ گڻ ڏسي اوگڻ ڪري، ڏئي ڏهاڙيون ڏک تن،
 تنهن کي مار "مراد" چئي، جيئرو چڏ مَ چن،
 سا بيله ڪڍي وجهه ٻن، جنهن مَون جيءَ جو ڪو ٿئي.

(9)

توڪي معلوم سڀڪي، منهنجو حال حبيب،
 چئي چونديس ڪيترا، اوگڻ آءُ عجيب،
 پنهنجو قرب ڪريچ تون، مون سان ڪرم قريب،
 جو تو ريءَ تَن طبيب، پيو ڪونهي مور "مراد" چئي.

(10)

اڏيون مون گهر عيد ٿي، آيم اڄ عجيب،
 ٿي سرهائي ساھ کي، لڏي ڪَر قريب،
 پسي حال حبيب، ڪيو مون تي مهت "مراد" چئي.

(11)

اوڏي ٿيان نه آرٽ، ڪاڻ ڪوريءَ جي نه ڪيان،
هڪ پڇن پڇارن ڪي، پيو هر هر وڃن هٿ،
مَٽَندِيون ”مراد“ چئي، ڪوٽ جنهين جي گهٽ،
وَر منهنجي وٽ، ڪمي ناهه ڪَٽَڀَڙَ جي.

(12)

پهرين ماءُ جي پيٽ ۾، جڏهن هُئَڙين نُطفو نير،
پاري تنهن پيدا ڪيئڻ، وجهي ساهه سرير،
تو هون مهڻد ”مراد“ ڪيو، تنهن رَت رڳن مون ڪير،
جو اهڙي سَڪ سَڌير، سو ڪيئن ڇڏيندءِ قوت ري!

(13)

جان ڪر منهنجي جيءَ ڪي، لڳي عشق لپاٽ،
تان ڪر هڪڙو حرام ٿي، نيٺين ننڊ نپاٽ،
صبر سڪ وڃائيو، ويٺي پَڪَسان واٽ،
اڪين اُڇ اُساٽ، اچي وٽي ڏيڇ وصال جي.

(14)

ويچارا ورسيا، ويهي ڏيئي وٽ،
مهندان مرليٽر جي، پاڻ هڻن ٿا پَٽ،
موٽي مهڙو ڏي، ڪن سوالِي سَٽ،
سو گهڙي نه پسڻ گهٽ، جنهن ۾ محب ”مراد“ چوي.

(15)

جتي سوئي ڄاڻ، جنهن جي جويون ڏين شاهدي،
تنهن سَٽ پيري سورهيه جي، ويهي ڪن واکاڻ،
سائين جهين ساڻ، تنهن کي مهٽ ”مراد“ چوي.

(16)

جئن اٺ ناڪيري نڪ ۾، ۽ جَٽ هٿ مهار،
اٿي، ويهي ۽ هلي، سر تي ڪڍي بار،
جو جيڏهن تائي تنهن ڪي، تڏهن تَرَت تيار،
تئن وس وڃي پيو يار، منهنجو من ”مراد“ چوي.

(17)

جِيلهائي هت ڪري هاري، تيلها ڪُني ٿي ڪاري،
 چَرُ چراتيو چنڊڙو، سڀ عمر ساري،
 ڏهاڙي ڏوين جي، ٿي مارَ جهلين ماري،
 مري ٿي ”مراد“ چئي، سڪي قرارِي،
 چوڏاگهه چڙهين ڌاري، پڇ ته چُٽين باهه ڪان.

(18)

طوطا توکي ڪهڙو، اندر قيد قرار،
 آءُ اڏام ”مراد“ چئي، هت ماريندئ منجهار،
 هيڪر هندستان جا، جي پڪسين باغ بهار،
 ته موٽي سڀ ڄمار، پير نه ڏئين پڇري.

(19)

سو⁽¹⁾ ساءِ مَٽايو سڄڻا! ڪو جو واڻون واءِ،
 ياري⁽²⁾ يارن کان وئي، مٽي مٽ نه ڪاءِ،
 پُٽ نه وڻي پيءُ کي، پيو پائڻ چڏيو پاءِ،
 سُوڄهي سڀ ڪنهن جو، جان لڏوسين تر پاءِ،
 ته هڪ ڏٺي! توڌارا، ٻي ڪانهي ماڙ ”مراد“ چئي.

(20)

منهنجا مٺا چٽ وٺا، دل جا دغا باز،
 جن کي عادت عداوت جي، ٻي هڏ نه ڄاڻن هاڃ،
 پر پٺ گوز گلا جا، منهن تي ڪن مينج،
 جن جا اهڙا ڪوڙا ڪاڄ، تن کي مَور نه پَس ”مراد“ چئي.

(21)

پَن حلوا هالار جا، ور پڪن جي پڪت،
 جي سڄڻ هون سنگت، ته ڏکيا ڏينهن نه ساريان.

(1) پسو (ب).

(2) سوياري (ب).

(22)

ور پُسي پدمات جي، ٻن حلوا هالارَ،
جي هون هيڪاندا يارَ، ته ڏکيا ڏينهن نه ساريان.

(23)

ويا هَنجھ هَلي، آيا ڪانءُ ڪُنبن تي،
مورن جي، ”مراد“ چئي، مُرن جاءِ جهلي،
چِهن سان چُلي، ٿي مَينا مقالون ڪري!

(24)

باري پروردگار ڪيا، وڻ ڪامل ڪڪاڙين جا،
ٽاريون ٽالپرن جون، ٿيڙيون باغ بهار،
سي مَرڪن شال ”مراد“ چئي، سنڌ صوبي سردار،
جن کي ڏنو ڏيهه ذاتار، مرڪائن خان خوشيءَ سان.

(25)

ٽاريون ٽالپرن جون، پرور پوکايون،
دائمر تنين دعا جو، اسين پاڻي ٿا پايون،
سي سدائي سايون، جن جي مدد محمد ”مراد“ چئي.

سي حرفي

- (الف) الله العالمين، ساراهايان س——بحان،
جنهن قادر "كُنْ فَيَكُونُ" سان، جوڙيو سڀ جهان،
خلافت خلق جي، ڪيائين آدم تي احسان،
تنهن ۾ وڏو روح رحمان، "مِنْ رُوحِي"، "مراد" چئي.
(ب). بدعات ڇڏ تون، خودي خام خيال،
سڄو ٿي صاحب سان، اٿئي وقت وصال،
وَنءِ وهي وحدت ۾، جتي جوت جمال،
"دَعْ نَفْسُكَ وَتَعَالُ"، ته پسين محب "مراد" چئي.
(ت) توبهه ڪر تن کون، ڏينس ترڪ تمام،
پردو ڪڍ پرينءَ کون، ننگ ناموس ۽ نام،
"مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ"، پيو ڪڇ ڪين ڪلام،
جو آهي اسلام، محمدي "مراد" چئي.
(ث) ثابت ڪر سچ ڪي، ڪوڙ نه ايندءِ ڪم،
ڪاڀا، ماڻا، مال ڏن، دام نه هوندءِ دم،
تِرُ نه نيندين تنهن موئن، جو جوڙي ڪيڙءِ جَم،
پوءِ غافل ڪائيندين غم، نه ته ساجهر سمجهه "مراد" چئي.
(ج) جدائي ڇڏ تون، وٺ پرين جو پير،
هٿ نه ايندءِ ايهڙي، پوءِ ورونهن وير،
صبح سين مَ سمه تون، ٿي هيڪاندو هير،
سُري وڃ سوير، تو منجهه حضور "مراد" چئي.
(ح) حياتيءَ ڏينهڙا، تون پرينءَ گڏ گذار،
ماري من "مراد" چئي، وحدت ڏي وڪ وار،
دلبر اٿي دل ۾، دائم ڪر ديدار،
ڪشي نيٺ نهار، آهن سڀ جاءِ سپرين.

(خ) خمر مٿن عشق جي، جنين چڪي چَس،

ويا سڀئي وسري، روح تين جي رَس،

منايا "مراد" چئي، محمودي، مجلس،

عام لنگهيائون لس، محو ٿيا محبوب سان.

(د) دلاسو دل ڪي، ڏنو پاڻ پرين،

وائي ساڻ وصال جي، جيءَ جياريو جن،

"نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ"، آءٌ قرباني تن،

بيو سڀ ڏيئي ٻن، آءٌ تان ڪريون "مراد" مشاهدو.

(ذ) ذڪر ڪر ذات جو، ٻيا وهم سڀ وسار،

راتو ڏينهان روح ۾، پرڻئون ڪج پچار،

"فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ"، سڄڻ لهندو سار،

جي اهڙا سين ستار، تن کي مور مَچڙ "مراد" چئي.

(ر) رياضت رب جي، آهي فرض فنا،

اٿي موت مشاهدو، عاشق ٿين ته آ،

"مُوتُوا، قَبْلَ أَنْتُمُوتُوا"، آڻج آمر بجا،

پوءِ هر دم ذوق بقا، ويٺو ماڻ "مراد" چئي.

(ز) زڪوات ڪڍيچ تون، ڪري نفس نفي،

اٿي وقت وصال جو، اچي عاشق ٿي،

سڀ گڻ لائق سپرين، ڪندو توه تسي،

پوءِ جانڪي تون جي، ڪونهي موت "مراد" چئي.

(س) سيني ۾ تنهنجي، دل بيت المعمور،

"كل شيءٍ محيط"، آهي نسورو نور،

وينو پڙه پريت سان، هر دم حج حضور،

تون ڏور "مراد" مَڏور، اٿي ساهئون اوڏا سپرين.

(ش) شراب ونيچ تون، صاف هٿئون ساقبي،

پي طهورا تڪ ڏئي، مٿن من مشتاقبي،

نئين عمر "مراد" چئي، بخشيندءِ باقي،

مرشد ملاقي، ڪندءِ پهرئين جام پرڻ سين.

- (ص) صبر جو رک تون، روزو اندر روح،
 هوا، حرص، "مراد" چئي، ڪڍ ڪئي وجهه ڪوهه،
 اٿئي پهر پرينءَ سان، ويٺو ڪر ورهه،
 پوءِ هر دم سنجھ صبح، عيدون ڪڇ عجيب سين.
- (ض) ضرور "مراد" ڪڇ، وحدت سين واپار،
 منجهون حوض حضور جي، ويٺو وضو سار،
 منهن محراب پرينءَ جو، نيت نماز گذار،
 تھان پوءِ بيهار، توتي ڪونهي حرف حساب جو.
- (ط) طلب ڪر تڪيو، وحدت ۾ ٿي ويهه،
 ريءَ حقيقت حق جي، ٻيا سڀ مڪر ميهه،
 "لَم يَلِدْ"، "مراد" چئي، پسج پنهنجو ڏيهه،
 سنڌءِ سو ساڻيهه، جت ناهي پيو "نانهن" ري.
- (ظ) ظاهر پيو ذات ريءَ، قطرو آهي ڪين،
 سڀ حقيقت حق جي، ٻولي ٻولج ٻي نه،
 "هُوَ الْأَوَّلُ، هُوَ الْآخِرُ"، سڄي ساڪ سندين،
 سودنيا سودين، جي تون پُرجهين مام "مراد" چئي.
- (ع) عدم مان سپريم، جان واصل ٿيا وجود،
 ته مَلِڪَن اَمَر مِجِو، سڀني ڪيو سُجود،
 پَسِي منهن "مراد" چئي، ماڻيائون مقصود،
 جي هئا ماڳ اُنهيءَ موجود، وڏا طالع تن جا.
- (غ) غين پانئج غير، هي عين اهوئي آهه،
 نقطا جي نفيءَ جا، سي "لا" سوڏا ٿي لاهه،
 ثابت ڪر اثبات ڪي، روح سڃاڻج راهه،
 ڏس مَ ڏيا باهه، هي سڀ سُهائي سج جي.
- (ف) فنا في الله ٿي، پهرين ماڻج پاڻ،
 پري پانءِ مَ پَر ڪي، ساجن تو هي ساڻ،
 "قَايِمًا تَوَلَّوْا"، "مراد" چئي، ثابت ڪر سڃاڻ،
 مَولَ مَڙين مهران، نه ته لهرين ليڪو ناهه ڪو.

- (ق) قلوب المؤمنين، آهي عرش الله،
مٿي تخت "مراد" چئي، پاڻ وينو بادشاهه،
وڃي پهتو پير کي، روح سڃاڻي راهه،
پر هي سانڍ برابر ساهه، ڳالهه پريان جي ڳجهه جي.
- (ڪ) ڪڙو هن قلب کي، لاهه ڪثافت ڪس،
اوجر ڏيئي آرسي، منهن پريان جو پس،
"والظاهر و الباطن"، ٻيو سڀ ڏورون ڏس،
هي عام "مراد" مَس، جو ٻي ڪانهي لڪ لطيف ري.
- (ل) لطف ڪيو سڄڻا، ٻاجهون ٻاجهيا،
نماڻيءَ جي نجهري، اچي پرينءَ پير پايا،
سَوَن ورهين جا ڏکڙا، لحظي ۾ لاهيا،
سي شل موٽي مَ آيا، جي ويا وڃوڙي ڏينهڙا.
- (م) مڙوئي سپرين، آءُ ڪهڙو ڪريان بيان،
عقل اُت اوڏو نه ٿئي، ذڪر ناهي زبان،
"الانسان سري"، سڀوئي سبجان،
جامع ڪُل جهان، آهه حقيقت حق جي.
- (ن) نهايت نانهن ڪا، چوان ڪڇاڙو آن،
بي نمود "مراد" چئي، جنهن جو جسم نه جان،
سو پرجهڻ کان پري ٿيو، لاهيو لامڪان،
هت ماڳ نه آهي مان، ريءَ هدايت حق جي.
- (و) وصال پرين جو، ڪوڙين مان ڪي ڪن،
وايون تن وساريون، واتون ڪين ڪڇن،
وڃي وحدت ۾ پيا، محب جنين جي من،
سي سونهان ڪين منجهن جن جو مهدي محب "مراد" چئي.
- (ه) هدايت رب جي، ٿيءَ رهبر سان رهبر،
پسي ڪين پرينءَ ري، "ما زاغة البصر"،
يار سڃاتو يار کي، ساڻ يقين نظر،
جئن سو شير شڪر، تئن پرين مٺا ٿيا پاڻ ۾.

(۷) لقاء پرين جو، پلپل ۾ پيو پَسُ،

جاڏي ڪاڏي سپرين، خالي ڪونهي خَسُ،

”عَرَفَت رَبي رَبي“، راهه تنهين ڪي رَسُ،

تون پاڻ ”مراد“ مَ پَس، جو آهي نَور نسوهرو.

(۸) اَلَسْتُ بِرَبِّڪُمْ، جڏهن سجدو روح ڪيو،

سڃاڻائين سپرين، وحدت منجهه ويو،

بنا محب ”مراد“ چئي، پَسِي ڪين پيو،

وڃي تَتِ پيو، جت نَور نهايت ناهه ڪا.

(۹) يتين ڪريچ تون، ٻيو ناهه ذرو ريءَ ذات،

اڄ ”مراد“ مشاهدو، ڏاٽر ڏني ذات،

اُتي ڏينهن الست جو، ويهي وڃاءِ نه رات،

ڪلمو جنين وات، هوندا سي ايمان سين.

عشقيه

فقير صاحب "عشقيه" جي اندر درد، فڪر، فقر، نفى ۽ اثباب جو ذڪر نهايت سادي نموني ۾ ڪيو آهي، پر اُن جي اندر معنيٰ وڌي آهي. طالب انهن منزلن تان گذرڻ کان پوءِ ئي وحدت جي ملڪ ۾ واسو ڪري ٿو. هن ننڍڙي رسالي کي "مراد" سائينءَ پنهنجن طالبن جي رهبريءَ لاءِ لکيو هو.

- پيراڳي

عشقيه

ذڪر ذاتي سان رهن جي، مَوران کين مُنجهن،
 ائڻي پهر اندر ۾، ٿا نينهَن نظارو ڪن،
 ”فَاذڪُرُونِي اذڪُرُڪُمُ“ آهي ريت چڱن،
 دلبر جن جي من ۾، سي ٻاهر کين ڏسن،
 ري مشاهدي محبوب جي، هر دم موت مَگن،
 جي ويا واديءَ وحدت جي، سي موٽي کين لين،
 وحدت جي واديءَ جي، ڏکي وات ڏسن،
 سانگو چڏي سِرَ جو، ٻَڌن سِرَ ڪئن،
 ڏسي ٿاڪ ٿَڪر کي، ڪڏهن کين ڪَنين،
 سوريءَ ڏيندي سِرَ کي، سالڪ ٿا وهن.

پهرين منزل

(درد)

پهري منزل تن جي، گهٽائي درد چئون،
 بانڪا ٻيڙواهي ٿي، وڏي هيڃ هلن،
 جت حاجت ناهه هلڻ جي، سِرَ پَر اُت رڙهن،
 تنگ تاريڪي جاءِ جي، ڏسي کين پُلن،
 ٻولي ٻولين کينڪي، توڙي سُور سُهَن،
 اندر اورن پاڻ سان، ٻاهر کين سَلن،
 سختيون ڏونگر جون ڏسي، طالب نا ترسن،
 اڪيون پريل آب سان، پر ڳوڙها کين چنڊن،
 همت سان ”مراد“ چوي، سي چاڙها سخت چڙهن،
 مڙجون محبت جون سي، مائڻو ٿا ماڻن.

منزل بي

(فکر)

لنگهي منزل درد جي، جڏهن طالب تيز ٿيا،
 سامهن پنهنجي فڪر جا، تن رستا سوڌنا،
 هلندي پنهنجي راهه تي، ڀلا ڪين ڀليا،
 سي صاحب سرت سمجه جا، پنهنجي واٽ ويا،
 جهاتي انهيءَ جهنگ ڪي، وحدت تي وڌيا،
 ونگيون واٽون عقل جون، اوڏانهن ڪين وريا،
 ”يَمشي في الطريق التصوف“، انهن پَهه ڪيا،
 پردا سمجه صلاح جا، تن ڏاهي سڀ ڇڏيا،
 دوئيءَ جي درياهه کان، پڪڙڻ پار ٿيا،
 ڪينو ڪن اندر مان، تن ڪوري سڀ ڪڍيا،
 ڪڍي ڪام ڪروڙ ڪي، وڃن خوش ڪيا،
 اوندھ جي اُجهرائين کان، مٿي نيٺن نيا،
 اوجھڙ کان آجا ٿي، مَرڪن مرد ميا،
 ”طالب الدنيا مخنث“، سي ڄاڻن حال هڪيا،
 طالب العقبِي، ڀرتي پنڌ پيا،
 طالب المولا مذكر، ڳڻن ڳاڻ گڻيا،
 فائق انهيءَ فڪر سان، روهي رمز رسيا؛
 محبتي ”مراد“ چئي، سدا قلب ڪڙهن،
 موجون محبت جون سي، ماڻهو ٿا ماڻن.

منزل ٽين

(فُقر)

ڇڏي منزل فڪر جي، نوريَن ڪئي نظر،
 ڏٺو ڏاهن فُقر جو، سامهن پاڪ پٿر،
 ڪنيو سامن سِر تي، ڪيڏو سَچ سفر،
 واڍوڙيا واٽن تي، ڪن گينور ٿا گذر،

بُڪَ بلائون پاڻ سان. نِت سورن جو سمر،
راتيون ڪاتين رڃ ۾، ٻڌي پيٽ پٿر،
ڏکي انهيءَ حال ۾، ڪيا سي خوشتر،
نامرادي نجهرو، جن جو اٿڻي پهر اکر،
هاري آب اکين کان، ڪن اندر ڪي اوچر،
راتيان ڏينهان سر تي، محبت جو مڱگر،
ظاهر نماڻا خلق ۾، پر باطن ۾ بحر،
ڪڙو لاهي قلب جو، تن آجو ڪيو اندر،
ڏسي ڪين ڏڪن سي، آوارو اثر،
ڪڍي ڇڏيو بت مان، ڏاهن سي ڏمر،
راضي رياضت ۾ رهن، ڄاڻن ڪين هنر⁽¹⁾،
وڙهي آمري نفس سان، کٽڻ ٿا خيبر،
تن ڪي اوڏو ڪينڪي، آهي خوف خطر:
سي فائق فقر کان لنگهي، ٿا اڳتي پنڌ پون،
موجون محبت جون سي، ماڻهو ٿا ماڻن.

منزل چوٿين

(نفي)

منزل ماڳ نفيءَ تي، وڃي ڪئي لاهوتين،
هڻي نعرو ”لا“ جو، سي پاڻون پاڻ وڃن،
نالو انهيءَ ملڪ جو، ٿا نيهي ”نانهن“ چون،
ڏاها انهيءَ ڏيهه جو، ڏاڍو ڏس ڏين،
جي ويا انهيءَ ڏيهه ڏي، سي موٽي ڪين ورن،
ڇڏي جار جُسي جو، روهي رمز رسن،
”لا اله“ جي لار سان، روز رهاڻيون ڪن،
وڃي پيا ڪن ”ڪين“ جي ڪُنا ڪين ڪڇن،
دانهه ان درياهه ۾، راتو ڏينهن رَمَن.

⁽¹⁾ هنر کان هت مطلب قريب ۽ نڳي آهي. (مرتب)

تارون سي ان تار جا، رهيا موج مڱن،
 ”لا خوف عليهم“ ڪي ٻڌي، لڏا پڪو سندن،
 آجهاڳي عميق ڪي، جهاڳي چوٽ چڙهن،
 اُن ولايت واسئا، جت نڪو سڏ سڻن،
 ملڪ اهو آ ماڻ جو، جنهن ڪي سڪوتيا سمجهن،
 هوڏون هستيءَ جون پڇي، پنهنجو پاڻ پڪسن،
 ڀولي، ڀرم ۽ پيد جو، بت ڀڳو آڏوتين،
 ڪيني، ڪام، ڪروڙ جي، رتي ناه وٽن،
 جن نفي ڪيو پاڻ ڪي، ڪلا ڀاڳ سندن،
 محبتي ”مراد“ چوي، سي مري ٿا جيئن،
 موجون محبت جون سي، ماڻهو ٿا ماڻن.

منزل پنجنين

(اثبات)

ڇڏي ملڪ نفيءَ جو، ويا طالب اثباتي،
 هرجا ديرو دوست جو، تن جهاتي جان پاتي،
 ماري آماري نفس ڪي، ٿيا بالا براتي،
 ”الا الله“ جي اور سان، ڪيائون حاصل حياتي،
 هرجا موج محبت واري، لات لطيفي لاتي،
 چشمو آب حياتي مليو، زائل ٿي ظلماتي،
 چوڌر ايڪا ايڪ نظر ۾، وڻي دوئي درجاتي،
 منزل حق حقيقت واري، ڪوڙي صفت صفاتي،
 ذات ملي وڃي ذات جي اندر، هرجا هوڪو ذاتي،
 ظاهر حقيقت وارو، ڪنهن حقيقت ڄاڻي،
 ماڻ جي اندر منزل تن جي، قرب جي ڪنڌ تي کاتي،
 سڏ پڙاڏو وسريو تن کان، ڇيهه لڳو تن ڇاتي،
 چولي اندر تن جي لاتي، هر دم ڀرڻ چواتي،
 ساه جي اندر سانڍيو، ساندين سونهون ساڻي.

عروج نزول کان اڳتي آهي، عجب عشاق اوقاتِي،
 كشفِ کرامت چائن ڪاڻي، مرد آهي مصلحتِي،
 مونن ۾ سي موجون ماڻن، چارئي پهر چپاڻِي:
 لکِي الڪ اندر ۾، سدا ٿا وهنن،
 موجون محبت جون سي، ماڻيو ٿا ماڻن.

منزل چهين

(وحدت)

مُلڪ نفي اثبات کان اڳتي، وادي وحدت آئي،
 جت "همه" جو هو ڪو هر دم، ٻي نه ٻڌ جي وائي،
 مذهب ملت اوري اُن ک ان، منزل جنهن هيءَ پائي،
 شاهد ۽ مشهود اُتي هڪ، ٻي نه ڪيرت ڪائي،
 صاحب واري رمز اها سڀ، "روحل" مون سمجهاڻِي:
 موج "مراد" هي حاصل جن کي، مانجهي هو مَرڪن،
 موجون محبت جون سي، ماڻيو ٿا ماڻن.

(ه 10)

سرائڪي ڪلام

بيت

(1)

رندان روز الست کنون کر چایا نینهن نہنگان،
جوت جمال حسن دے وچ پوندے آء پتنگان،
سے موت کنون کیون مژن، جنہان دے خاطر نال ختنگان،
پر جي منگين "مراد" مشاہدا، تان وچي ملين مست ملنگان.

(2)

میخانے شہہ مستانے ہاجھون، سڈڑیا سہل نہ آوے،
خواباتیان، دي مجلس دے وچ، صوفي کیون سماوے،
جو سزرک تلي سے آوے، تنهن کون جام جگاوے،
پر گوء میدان اتاہين، جو کتي سو کاوے.

(3)

سر ڈیوٹ تان کھڑا سانگا، صوفے سوپ نہ ٿیوے،
وچ میدان محبت دے، نت "موتو" موت مریوے،
سر سرواھ سجن تون صدقے، تن من گھول گھتیوے،
یار "مراد" ماٹيسي سو، جو جیندیان مرکر جیوے.

(4)

جي لک کروڑ کرين قرباني، تان مویا مول نہ جیوے،
پر رندي جام مغان دے هتون، هكواري گهن پیوے⁽¹⁾،
تہ عزرائیل نہ آویس نیڑے، نت جگان جگ جیوے،⁽²⁾
"مراد" مغان دي مجلس دے وچ، کنين موت نہ سٹیوے.

(5)

ٿيا ايمان سلامت تان جان زلف زُنا ر ہدوسے،
لٿي قفل کفر دے سپے، کنجي عشق کیتوسے،

⁽¹⁾ پر جي رندان والا جام مغان دي هتون، هكواري گهن پیوي. (خ).

⁽²⁾ تہ عزرائیل نہ نیڑي آوي نت جگان جگ جیوے (خ)

دستون ساقِي ٿيا عنايت، شوق شراب پيتو ۽،
 ”مراد“ مغان دي مجلس دے وڃ، نوشه ڳول لڌو ۽.

(6)

پير مغان ميخاڻے دے وڃ، رندي جام پلايا،
 دستون ساقِي ٿيا عنايت، رات ڳئي دن پايا،
 آب حيات ڪنون ده چندان، آها سرس سوايا،
 ”مراد“ مغان دي مجلس دے وڃ، نوشه الله ملايا.

(7)

چوڙ ميست ڳيسُ ميخاڻے، توڙ زنار ڪفر دے،
 رندي جام مغان پرڏتا، ساقِي حوض ڪوثر دے،
 چٽي جند جواب سوالون، لڙے هول حشر دے،
 ٿيا شفيع ”مراد“ محمد، ولے ورق هجر دے.

(8)

جنهن ڏينهن نُور محمد ڪون، مين صدقون سجدا ڪيتا،
 تنهن ڏينهن غير سڀو چا ساڙير، ڏے ڪر برهه پليتا،
 نُور خمارون ٿيا اکئين، جنهان مست پيالا پيتا،
 مين ”مراد“ تنهن ڏينهن چا، دست دامن وڃ سیتا.

(9)

عشق شراب ڏتو ۽ ساقِي، پي ڪر مست ٿيو ۽،
 دل ڪعبي وڃ بت ڪفر دے، ”لا“ دي نال لڙيو ۽،
 برڪت دين محمد دے وڃ، وحدت وڃ پيو ۽،
 مالڪ رضوان دي محتاجي ڪنون ”مراد“ چٽو ۽.

(10)

جنهن ڏينهن پير مغان دے هٿون، شوق شراب پيتو ۽،
 تنهن ڏينهن يار يقين ٿيا، سڀ دل دا شڪ لٿو ۽،
 چوڏهن طبق ٿيو ۽ روشن، اڪبر حج ڪيتو ۽،
 پر ٿيا دیدار ”مراد“ جڏهان ڪر، هے سر عرض رکيو ۽.

(11)

پر ڪر قدح ڪلال ڏٺو ۽، روشن جام الستِي،
 پيوڻ نال وصال ٿيو ۽، چُٽ پئي دل دي خستي،
 رهون هوشيار هميشه، توڙي مست ڦرون وچ مستي،
 ڏي سر يار ”مراد“ ڳڏو ۽، سودا دست بدستي.

(12)

جي تو طلب ملڻ دي سڄڻا، تان سر ڪون نال نه چائين،
 اول عقلون ڪرين جدائي، پير پيچي تون پائين،
 چوڙي خام خيال خودي دے، ”مئن“ ڪون مار منائين،
 چو جينديان سندي جاءِ نھين، بن مويان ”مراد“ اٿائين.

(13)

ڪيتي عين عنايت ساقي، ڏٽس جام پراڻا،
 پيوڻ نال شراب طهورا، دل تون غر سڌاڻا،
 لڏي هول حساب حشر دے، يار مليا من پاڻا،
 سڀ وڃائي ”مراد“ سَٽا سک، ڏي سر هيٺ وهائا.

(14)

تَن مَڪا، من مدينا، دل ڪعبا ڪر چاڻي،
 رب رسول ڏونھين وچ پيڻي، نال يقين سڃاڻي،
 ”من عرف“ نبي فرمايا، بيشڪ شڪ نه آڻي،
 جو حج حضور ”مراد“ اٿاهين، ٻي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.

(15)

مسلمان مسجد ويندي، هندو پوچندي پتر پاڻي،
 اُوھ مڪا، اُوھ مَٿرا ويندي، ايويں عمر وهائي،
 اے دل عظيم عرش الله دا، جنهن وچ جوت سماڻي،
 تن من نال ڪرين تبت سجدا، بيشڪ شرڪ نه آڻي،
 جو حج حضور ”مراد“ اٿاهين، ٻي سڀ ڪوڙ ڪهاڻي.

(16)

ڪيا مقصود مسيت وڃڻ دا، جے تون نفس نہ مارين،
من دي ميل نہ ڏووين من تون، ول ول وضو سنوارين،
منهن ڪعبے ڏے، سرت سيلائي، سهج نماز گذارين،
لوڪ رڻائي ڪرے ڪمائي، عمر آجائي هارين،
پر سڀي فرض ”مراد“ تيون، جے دليون دوست نہ وسارين.

(17)

جے مقصود ملڻ دا هووے، ڪر گهڻ ساڄهر سعياءِ،
وچ ميدان محبت دے، نت رکين قدم سوايا،
اے سودا سر ڏيوڻ ٻاجهون، محض نہ پلے پايا،
پر جيندے مرڻ ”مراد“ سڃايا، پيڇے مرڻ آجايا.

(18)

عاشق نام سڏاوڻ سوڪا، پر عشق اڻانگا لاوڻ،
لاقان لڪ مَريندے، پر هے مشڪل توڙ نپاوڻ،
ڪم ڪنھان وريامان دا، سر رک تلي تے آوڻ،
پلپل يار پيارے هڻون، ول ول آپ ڪُهاوڻ،
ڪُئي مرغِي وانگون در تے، رات ڏينھان تڙڦاوڻ،
هر دم باھد برھ دي وچ، مڪڻ شيخ پڇاوڻ،
دل اندر ديدار تنھان ڪون، ٻاهر پير نہ پاوڻ،
ڪامل عشق ”مراد“ تنھان دا، ٻيا سڀ ڪوڙ ڪماوڻ.

(19)

نيھي نيھي سڀڪو آکے، پر سڀل نہ نيھي ٿيوڻ،
پھلي نيھن نشاني ايھا، جينديان مرڪر جيوڻ،
دستون ساقي آب حياتي، پلپل دے وچ پيوڻ،
تڏان ”مراد“ مناسب تنھن ڪون، نيھي نام سڏيوڻ.

(20)

جے نيھي وچ نيھن سجن دے، هن رنگ رباني رے،
رندي جام مغان دے هڻون، پي متوالے مے،

بیپرواہر بٹی تے شاکر، کامل عشق کہتے،
زلف زنجیر "مراد" تنہا کون، پیچ پیچاں وچ گھتے۔

(21)

نیہی دے دل اندر دونہاں، کت کون دونہاں دکاوے،
نیہی رنگ ربانی رتا، انگ پیوت نہ لاوے،
نیہی نت رضا وچ راضی، سہج بٹی سر چاولے⁽¹⁾،
نیہی ہمیشہ "مراد" سجن کون، ویک سیو سک پاوے۔

(22)

اول فرض نماز جنازے، عاشق ادا کَریندے،
ڈیندے ترک تعلق سپکون، مَر تکیپر مَریندے،
چشمے عشق حقیقی دے وچ، سر ڈی وضو سَریندے،
سے مشتاق "مراد" پیچھے وت، کھیسے قرض پَریندے۔

(23)

عاشق چشمے عشق وچون، سر ڈے وضو سنوارن،
ترک کرن تَدیران سیئی، مَر تکیران مارن،
دل بیت اللہ دے وچ ہردم، نال نماز گزارن،
عشق امام "مراد" جنہاں دا، سے کیوں وقت وسارن۔

(24)

مک مہتاب سجن دا قبلا، زلف غلاف سنوارے،
ہن ابرو محراب عجائب، چشمان نُور نظارے،
عشق امام، "مراد" جماعتی، نت نماز گزارے،
سیی فرض قبول تیا سے، ڈنے یار پیارے۔

(25)

سہج مسیت، صبور، ستر، سیل، سنتوک منارے،
مک محراب، تے سنوات مصلا، سکمن وضو سنوارے،

⁽¹⁾ سہج نہ ہی سر جاری (خ)۔

مير سکر منبر تي چڙھ ڪر، "انحد" بانگ پُڪارے،
عشق امام، "مراد" جماعتي، نت نماز گذارے،
سجدے سَھو نہ پوے ڪڏھان، نڪر وقت وسارے،
سپے فرض قبول ٿياسے، ڏنڻے يار پيارے.

(26)

زاهد زور رکے ظاھر تے، باطن ڪنن بيگانا،
پارسائين دے پردے جنهن ڪون، سڄھے نا نادانا،
ڏينهن دا انڌا مُول نہ ڏيکے، دوست و سَ ھر خانا،
پير مغان دے مجلس پاڄھون، ها رڳيا حيوانا،
"موتو" مُورڪ مُول نہ ٿيوے، ڪنان ڏونھين جھانا،
يار "مراد" مليا ميخانے، شڪرانا صد شڪرانا.

(27)

واعظ ڪرے بيان نصيحت، ظاھر وچ زمانے،
محشر دے مذڪور ڪنن، ڪوئي هول پيا حيوانے،
"ضعطوا" فرقان نہ سمجھي، غرق ٿيا غمخانے،
يار "مراد" مليا ميخانے، شڪرانه تي شڪرانه.

(28)

سيڪوئي عاشق نوشه دا، ڪيا دانے ڪيا ديوانے،
هڪ ٻيڻے پڙھن مسيتيان وچ، بے مست رهن ميخانے،
ڪے ڪعبے ڪون ڏيون سجدے، ڪے وڃن بُتخانے،
سوئي وستے دي وچ وسندا، سوے وسے ويرانے،
جهر جهنگ يار "مراد" مليوسے، شڪرانه تے شڪرانه.

(29)

جے ڪرين رياضت رب دي، تان تون صورت سمجھ صفاتي،
اول مال زڪوات ڏيوين، سر ڪر هٿ "لا" دي ڪاتي،
روزا رکين غير ڪنن، تان عين ٿيون اثباتي،
جو حج حضور شريف اٿاهين، دل وچ پائين جهاتي.

پڙهين نماز "مراد" مدامي، رهين ذکر وچ ذاتي،
تان ملڪ الموت ڪنون چنڊ چڻي، حاصل ٿيو ٿي حياتي.

(30)

شربت موت پيالا ساقي، سڀ ڪنهن ڪون ڏيسي،
شاه گدا سنڀال نيسي سڀڪون، هڪو ڪون چڙيسي،
پر جنهن ساه سنڀال سجن ڪون ڏتا، تنهن ڪون ڪون مريسي،
يار "مراد" جنهان دي جهولي، سان ٿي ذوق مڙيسي.

(31)

شربت موت، پيالا ساقي، ڏيسن سڀ ڪناهان،
شاه گدا نه چڙسي ڪوئي، ڪرن توڙي لک دانهان،
پر جيڪو جينديان مر ڪر جيوءَ، مين قربان تناهان،
يار "مراد" پيو تنهن جهولي، ڏي پئي گل ٻانهان.

(32)

شربت موت، پيالا عاشق، پيند ٿي نبت نماڻي،
ساه سنڀال ڏتوسي تنهنڪون، جنهندي دست وڪاڻي،
هر دم نال وصال ڪريندي، گهلا لوڪ ڪيا ڄاڻي،
يار "مراد" جنهان دي جهولي، رب پي ٿي پاڻي.

(33)

گردش دور فلڪ دا هنر، ڪوئي علاج نه ڄاڻي،
توڙي لک طبيب مڙن، سڀ افلاطون سياڻي،
تان بي شه سلیمان، سکندر جيءَ، صاحب چوڙ سڏاڻي،
فلڪي مار فلڪ ڏي نيتي، ناڻگي ڳڻي نماڻي،
پر يار "مراد" ڏيون چنڊ جينديان، چوڙ ڪمي ماڻي.

(34)

همت ڏيک هندو ڏي زن دي، ڪيها ڪم ڪريندي،
جو ٻولي سو پالي اپنا، پيچا پير نه ڏيندي،
سيج وانگر چڙه به ڇڪيا آئي، مرڻ قبول ڪريندي.

سترُ جھولي رک صدقے ٿيندي، جيندئين جان جليندي،
وچ ميدان محبت والے ”مراد“ ويندي گوءِ مريندي.

(35)

لاف ماريندے لڇ نهين آوندي، عاشق نانءُ سڏيندا،
همت هنبو دي زن جِلتي، تون ڪاهر نهين ڪريندا،
اُو مَر پوندي مُردے اُتي، تون دل دلبر نهين ڏيندا،
پر يار ”مراد“ مريسي سوئي، جو جيندئين مَر ڪر جيندا.

(36)

جے دل ويندي وحدت ڏے، عادت وڃڻ نه ڏيندي،
بَچ هزار، هزاران خطرے، رهنزن راه مَريندي،
غول بيا بان وانگر ڪڙي، ڪپے سڳے سڏيندي،
هادي حق ”مراد“ جنهين دا، سا دل وچ ديدار ڪريندي.

(37)

يار يقين جنهان دا هويا، سَ اُٽڪي رهن نه عادت،
روح دي راه روان ٿي، وچ سالڪ پوءِ وچ وحدت،
اُٽي آپ ”انالحق“ هوءَ، ڪنهن دي ڪرن عبادت،
محض ”مراد“ محقق ڪُون، هے ڏيون سر سعادت.

(38)

سِرَ ڏے سِر حاصل هوءَ، دل ڏے دل جاني،
روح ڏے دل روح ٿيو، ”سبحاني اعظم شاني“،
قطرا وچ پيا وچ قلزم دے، هويا بحر حقاني،
ٿيا محيط ”مراد“ وهر وچ، رهندا لا مڪاني.

(39)

نَين سوداگر دلبر سودا، عشق دلال ڪيتو سَ،
سِر سَرواه سڀو وچ سودے دے، تن من نال ڏتو سَ،
مليا دوست، مِستي دلگيري، سودا ساب پيو سَ،
رب سبب ”مراد“ ڪيتا، جو ڪَڪ ڏئي لک ڳڌو سَ.

(40)

دل درياھ، محبت پيڙا، ڪوھِا توڪل ڪيتا،
 ٻڌ سڪان صبر دا محڪم، سڙھ همت دا سیتا،
 معلم وچ وطن دے سونھان، ڪامل مرشد ڪيتا،
 مال "مراد" يقين تنھين وچ، صحيح سلامت نيتا.

(41)

خوراسي لڪ پچرے دے وچ، هڪو ٻولڻ هارا،
 تنهن نرمِل نوري طوطي دا، نڪوانت نہ پارا،
 پانٽو پانٽ بوليندا ٻولي، روپ ورن سڀ نيارا،
 ڪاوے پيوے مويھان ماڻھے، ڪون "مراد" ويچارا.

(42)

آپ ڪنون لڪ ٻيٺا آپے، ڪنھن نا آپ لڪاے،
 آپے ٻيٺا ويھڪے سيڪجھ، اندر آپ الھے،
 دل دي تخت اُتي چڙھ نوشھ، هر دم حڪم هلاے،
 هے اول آخر، ظاھر باطن، بے دي جاءِ نہ ڪاے،
 ڪيا وچ "مراد" ويچارے دا، جو ناحق نانءُ ڳڻاے.

(43)

تن من دے وچ تونھين تون، ڦر تن من تو بن ناھے،
 دل دے اندر ديڙا تيڏا، هڪئين تحقيق آڻاھين،
 آپے ڪاوے آپے پيوے، سڀ رس سنجھ صباحين،
 منھن بوليندا، ڪننن سڻيندا، نيڻين نال نگاھين،
 "مراد" ڪنون هڻ ڪيون ڪر لڪسين، جو لڏڙا جاءِ بجائين.

(44)

تن پي تئين تون، من پي تئين تون، سر پي گھول گھمائين،
 هڪ پل پاسے مَول نہ ٿيوين، نيت اکئين نال وڪائين،
 سيج سَتيان ڳل بانھن سيراندي، ماڻھے سڪ سڌائين،
 دلبر دل ديان لاهين سڪان، سڀ "مراد" پڇائين.

(45)

دل دلبر ٻن رهندي ناهي، آپس عشق ليوئي، درد چيوئي،
وچ بند دام زلف دے وچ، قابو قيد پيوئي، سڪ ڪيوئي،
نت مريندے ناز نينان، دے ڪيتا پيش آيوئي، جوڳ ٿيوئي،
پر غبغب دے وچ مار غوطا، جے يار "مراد" مليوئي، بخت وليوئي.

(46)

درد سهڻي دلبر دا مين تان سو سڪ ست ڪر چايا،
ميت ڳڻے خام خيال خودي دے، جان دل اندر آيا،
شالا هووے هميشه نوان نيت روز بروز سوايا،
برڪت نال "مراد" جنهين دے، نوشه الله ملايا.

(47)

درد نهين ڪو دارون دل دا، جو پيوے سو جيوے،
جے روز چڪن رمز خماري، مرون هميشه ڪيوے،
ميت وچن سپ مستي ۾، دے مستي حق لپيوے،
يار "مراد" وسے وچ ويڙهے، جو ڪو عاشق ٿيوے.

(48)

درد دوائي محبوب جنهن ڪون، عشق طبيب ڪو اے،
رتي روڳ نه رهے اندر وچ، غير گمان وچاے،
"مئين" دا پڙدا ڦاڙ ڪرا هڻ، اکين "عين" وڪاے،
يار "مراد" وسے وچ ويڙهے، جو ڪو جهاتي پائے.

(49)

"مئين" ڪون سمجهه ته "مئين" ڪون پائين، جو "مئين"

وچ "مئين"،

"مئن" دے وچ ملين تون مئين ڪون، ڏونڊ نه سڃيان جائين،
"تون" وچ "مئن" تي "مئن" وچ "تون"، جا دل دا غير وچائين،
"الاسان"، "مراد" سڃاڻين، "مئن" وچ "مئن" ملسائين.

(50)

سيڪو لوڇو ساڌي ڪون، تـ اسان چوري چائي،
 رستـ چوڙ پيا سـ جهنگل، سائين سـج وسائي،
 پيران باجهون پنڌ ڪيتو سـ، هٿان باجهه ڪمائي،
 سمجهين ملڪ ”مراد“ امولڪ، پاڳا پراپت پائين.

(51)

ننڌڪ لوڇن سنگي ڪون، تـ نيهي ننڌيا چائي،
 جنهن ملامت وچ سلامت، سا اوھ پڪـڙ پائي،
 سـڻ ڪر سمجهـ جواب نہ ڏيندا، ويندا ڪنڌ ولاٽي،
 پر چائي گوء ”مراد“ جنهن، مـن ڪو مار منائي.

(52)

جنهن دا ڍول سلامت هوو، ساڪت ڪارڻ ڪتـ،
 ڦـرے البيلي، راڄ ڳهيلي، چرخي تند نہ گھتـ،
 ڏيھون اڳے ڦـرے، رڪے رنگ برنگ رتـ،
 جنهن مهر ”مراد“ خضر دي، پاڳ تنھن دے مے.

(53)

ايوين ماڻ ڪرين نا ڪوڙے، ڪٽڻ مـول نہ چوڙين،
 ويڪ سهاڳ نہ ڪيچے حجت، هوند ڪنون منهن موڙين،
 چيتي نال ڦرائين چـرڻا، هڪا تند نہ توڙين،
 هو حليم ”مراد“ هميشـ، نال ادب هٿ جوڙين.

(54)

نا مئين رنگ نہ روپ نہ صورت، نا مئين ڪيرت ڪائي،
 نا مئين سـرخي سـرما پايا، نا مئين ميندي لائي،
 نا مئين مـڪيا چڪيون چندن، نا مئين ڌڙي ڳنڌائي،
 نا مئين هار سينگار بنايا، نا مئين ڪـران ڪمائي،
 ڪـل ڪـلڪين سيئي مئين وچ، ڪت ڪون ڪـران وڌائي،
 پر جنهن تي مهر ”مراد“ خضر دي، جڳ سهاڳڻ سائي.

(55)

جيڪو ڄاڻي مٿين ڪُڇ ڄاتا، ڄاڻ نسي ڪُڇ ڄاتا،
جنهن ڄاڻي وڃ ڄاڻ نه پائيس، سو ڄاتا ٿيا ناڄاتا،
پر ڄاتا ڄاڻ "مراد" تهين، جنهن اڻڄاڻا ڪر ڄاتا.

(56)

وڃ ميدان محبت دے، جي عاشق آءُ وڪاڻي،
اندر عيش "مراد" تنهان ڪون، ٻاهر ڦرن ڪوماڻي،
درد مندان دا درد مندان بن، ڪهڙا قدر سڃاڻي،
ڳوٺن ڄاڻي پا ڳوٺ دي لذت، ڳوٺ ڪاوے سو ڄاڻي.

(57)

سنگي سو جو تن من سنگي، سک رهي يڪرنگي،
تنهن سنگي ڪون ڏے نه سنگين، جے سنگي سر منگي،
بن يڪرنگي ڪيها سنگي، بن سنگي ٻهه سنگي،
مورڪ سنگ "مراد" نه ڪيجهي، فرق رهي فرسنگي.

(58)

بيوفائي ڪار زنان دي، مردان وفاداري،
جي لائين تان سر ڏئي چاهين، توڙ نڀاهين ياري،
ڪوڙے قول نه ڪرين ڪڏاهان، پاس سخن سچاري،
سے وريام "مراد" بيان ڪم، ڪرن نه جيند وساري.

(59)

ايهه رن نال جنهان دي ياري، سو ڪيونڪر رب پياوے،
روڳي راون ڪيتا رن سوڳها، چمڙي سے دل لاوے،
ڪوڏي بدلے لعل لکيڙان، نامعقول مڪتاوے،
سو زن مريد "مراد" اسان ڏي، مولا منهن نه لاوے.

(60)

دنيا دنيا سڀڪوئي آڪے، دنيا نهين اے ڏٺي،
اے رنڊن رن راهه نه وڃين، ڪُتليان ڪيڏے مٽي،

جنهان نال نڪاح پڙهياس، تنهان سنگ نه سَتي،
گهَتي وير وڙهائي ڪُتي، ڪَتي ماهه دي ڪُتي،
پر لاهه "مراد" مڙهين منهن تي، پيران دي جُتي،

(61)

دل وچ درد نهين دلبر دا، عشق نه چوچي لاياءِ،
باهر ويس فقيري دا، تي من وچ مقصد ماياءِ،
چوڙ توڪل تڪيا رب دا، بے لڄي لڄ وچاياءِ،
جنهن دنيا ڪارڻ دوست وساريو، ساتا ڪوڏي ڪم نه آيا،
يار "مراد" ڪتوري دا سَت ڪر، چا ڪني ڪاري چاياءِ.

(62)

دل وچ درد نهين دلبر دا، عاشق نانءُ سڏايو،
چت وچ جوتِي، سر رے توبي ڪر ڪے بيڪ وڪايو،
نانگا ٿي ڪر، ننگ نه چوڙيو، اُٿا ويس لڄايو،
ساري عمر "مراد" مڪر ڪر، حارص هٿ ڪيا آيو.

(63)

جو ڪُچ ڪَتڻ واليان ڪيتا، سو مئن ڪَت نه ڄاڻان،
ڪامل ڪانڌ ڪُچين مئن ڪون، هيٺوڙے مے هرساڻان،
ماڻ "مراد" ڪيها تنهن سيتي، جنهن هٿ جيءُ وڪاڻان.

(64)

جے تون عاشق ٿيون مئن رے، مئن معشوق توائين قولھ بهائين،
جے تون معشوق ٿيون، تان مئن توسيتي دل لائين جنديان تائين،
جے تون سچ اُتے چڙھ آوين، تان مئن سھج ڪون ڳل لائين سو سڪ پائين،
وس "مراد" پيا وچ تيڏے، سَڻ تان سچ آڪائين سھڻا سائين!

بيت هير رانجهو

(1)

مئن تان ويسان جهوڪ رانجهن دي، توڙي لوڪ ڪرے لڪ حيل،
مئن مشتاق ٿي هان تنهن ڏينهن لاکون، جڏان چوڙيم ڪُڙم قبيلا،
ڪامل عشق حقيقي ڪيتر، وڃ وڪيل وسيل،
جنهن مئن ڪون آڻ ”مراد“ ملايا، سو رانجهن رنگ رنگيلا.

(2)

جنهن ڏينهن روح ڪيتر رب پيدا، ته ڪاني قلم، مَسَ سياهي،
لکيا انگ ازل دا ميان رانجهو نال تڏان، ڪيڙان خبر نه آهي،
روز ميثاق ”مراد“ آساڏے، روح ڳڏا سنگ ماهي،
بنهان ڪون وڙ ماءُ پي ڏٺڙا، پر ميڪون آپ الاهي.

(3)

درد جنهن دا تنهن در تون، چوڙ نه هرگز ويسان،
هڪ دل آهي، لُٽ رانجهن نيتي، ڪيڙان ڪون ڪيا ڏيسان،
رنگپور شهر شيطاني ويڙها، تنهن ڪو چوڄي لاءِ سڙيسان،
ذات ڪيڙان دي وچون مئن، هڪو ڪانه چڙيسان،
ڏے ڳل بانهن ”مراد“ ماهي ڪو، مئن هر دم ذوق مڙيسان.

(4)

جيڪر وس لڳا پي ميڏا، ويري ڪُل مَريسان،
ماءُ ماسي ته پيڻ پاڇائي، رانجهن هٿ وچيسان،
وير پرا ته ٻاڀل چو چڪ ٻڌ بانهي ڪَر ڏيسان،
ذات ڪيڙيان دي وچون مئن هڪو ڪانه چڙيسان،
ڏي ڳل بانهن ”مراد“ ماهي ڪون، هر دم ذوق مڙيسان.

(5)

مين تان ويسان جهوڪ رانجهن دے، توڙے لوڪ گهتي لڪ وڙے،
 ڪَپاسر چوچڪ چنڊا، هڪ جهيڙے پيا جهلے،
 ماءُ مراد ملائي وانگر، ول ول اڳئون وڙے،
 مين تان ويندي طرف رانجهن دے، "مراد" ميڏے سَوڻ سڀ سولے.

(6)

تن من تخت هزارے دے وڃ، هڪوئي رانجهن وڙے،
 لُون لُون دي وڃ ڪيتس ديرا، ڏے رمزان دل ڪسے،
 ڪيڙيان خالي ڏے نيڪالي، هڪ مئي پي نسي،
 ڏے ڳل پانهن "مراد" ماهي ڪون، ماڻسے سڪ سمے.

سي حرفي

(جهولڻو)

(الف) الله دل نال هميشه پناد ڪر.

جان جان دم جيوين، تان تان تون نت ڏر:

لا ابالي درگاهه نه چاڻين خندگي،

تن من نال "مراد" ڪرين نت بندگي.

(ب) بديان ست گهٽ، چڱائي هٿ ڪر،

سودا سمجهه وهائين، ويسين ول نيٺ گهر:

ويڪ مٿان مورڪ وڃين مول ڪوه،

سنجڻ نال پارس، سون ڪرين وت لوه.

(ت) توبهه تقصير ڪنون ڪر بار بار،

نفس نحنس دے نال نه ٿيوين يار غار:

چوڙ صباح، سٽ آيه مايا، مال، زر،

پهتے موت "مراد" ڪرين، سو آج ڪر.

(ث) ثابت ڪر چاڻ سڃاڻ حق تون،

سي گهٽ سرڇڻهار، نه آئين شڪ تون:

جے دل ڏيکين ڪول ته نرمِل نُر،

هئين چوڏهن طبق "مراد" پريا پير پور.

(ج) جدا نهين هڪ دم، هے تئين نال،

غفلت مَنون وسار، جو هي وقت وصال:

هے يار جنهان دے نال، سے رهن سڪالڙي،

پرير پيالا پي ڦرن موجون متوالڙي.

(ح) حياتي وڃ هدايت چاڻ،

سنمڪ صاحب نال، سدا سڪ ماڻ:

ڪيها پروسا ڪيڙي، ڪوڙي دم دا،

جو نهين نيباهه نال، سو ڪيڙي ڪم دا.

- (خ) خالق جملي جهان دا،
 کيتس خوب خيال، زمين آسمان دا:
 اربع عناصر دي پئنا جوڙ گهر،
 ڏيکين نت تماشا "مراد" رنگ ڪر.
- (د) دعوا دا دم نا مارين،
 ٿي تون يار يگانا گهارين:
 چيئن نال هميشه چيت لائين،
 وحدت وے وچ "مراد" سدا سک پائين.
- (ذ) ذکر ڪر ذاتي، چوڙ صفات،
 ڏينهن ڏنا ٿي روشني، گئي آنديري رات:
 حاصل ڪرين "مراد" هميشه حج حضور دا،
 نت پي شراب طهورا، نرمِل نور دا.
- (ر) رضا مند رهڻا وچ رضا دے،
 سڀي هن سھڻي سرے حڪم قضا دے:
 "موتوا" ٿي وسيلا "مراد" ديدار دا،
 مرڻا ٻاجهون نه ملندا درسِن يار دا.
- (ز) زودون ذکر ڪر، روز نهين جو آوڻا،
 من دا پرم توڙ دے، هے راءِ ريجهاوڻا:
 تان توڙيکين، نت نظاري نور دے،
 نور دے، سرور دے، محبت دي مذڪور دے.
- (س) سعادت مند سوالي سچ دے،
 مولا نه لاوے نيڙے، ڪوڙي ڪچ دے:
 اندر ٻاهر سڀو سچ ڪماوڻ،
 سمجھه "مراد" زبانون سچ آلاوڻ.
- (ش) شهيد ڪرين تون نفس نفي ڪون،
 وچون ڪيون وچوڙا پاوين پي ڪون:
 ٻاجهون هٿان يار دے، مَر ڪر جيوڻا هے،
 آب حيات "مراد" پيالا پيوڻا هے.

(ص) صفا ڪر تون سـڀا،

ڪل مار ڪر ڪڍ، نه ڇوڙين ڪينا:

رنگ ڪر سرير رنگ وڃ، "مراد" سڃاڻي پاڻ ڪون

جو اهڙي ٻاجهه نه ويڪين، اڪئين "مراد" آپ ڪون.

(ض) ضرور زڪوات زمان منگيسي،

آسي موت مهل ٿي، رهسي نه سنگ سنگيسي:

پر جيئندڙ جهڏ ڪرين، ليڪا لاهين ساھ تون،

چٽ رکين چيئن، من "مراد" صلاح تون.

(ط) طالب مطلوب تيڏا تو نال ھ،

من دا محرم هر دم حاضر حال ھ:

جے تو طلب ملڻ دي ھے مطلوب ڪون،

تان ڇوڙ سرير، "مراد" ملين محبوب ڪون.

(ظ) ظلمات اُڇي ھن خضر دا خيال ھ،

دل وڃ آب حيات حاضر حال ھ:

پُر جام جڏان پر مرشد مئون ڏيو،

پيوڻ نال "مراد" وصال ڪر ليو.

(ع) عجائب پييتي پريم پيالڙي،

رتي رنگ ديدار دي ڦرون متوالڙي:

عشق عيسيٰ دم رمل روح جڳايا،

انتر جامي عشق "مراد" ملايا.

(غ) غروري ڇوڙ، غريبي پاڻ،

نيڪي دا ثمر سر ٿي ڇا:

سمجھ صوري نال، چيئن چٽ لاوڻ،

ڏے دل دلبر يار "مراد" ريجهاوڻ.

(ف) فنا ڪر فڪر ڪنون غم کاوڻا،

يار تيڏا تو نال وڃي، غم من پاوڻا،

جو وڃي وڃي، پڇاڻي سڄ ڪون،

تنهن مورڪ ڪنون "مراد" نه پڇاوين پڄ ڪون.

- (ق) قُلُوبُ الْمُؤْمِنِينَ عَرَشَ اللَّهُ دَا،
 نَت كَرِين طَوَافِ تَهِينِ كُونِ سَنَجْهَ صَبَاحِ دَا:
 لُونِ لُونِ دے وِجِ لَوِينِ رَنگِ لَقَاءِ دَا،
 تُونِ مَانِ "مراد" هَمِيشَ ذُوقِ بَقَاءِ دَا،
 (ک) کُتَانِ هِينِ تُونِ، پَاکِ لَطِيفِ هے،
 غَافِلِ غَيْرِ نَهِ جَاثِينِ، ذَاتِ شَرِيفِ هے:
 هَتُونِ دِينِ گَنَوَاءِ هے کِیا کُفَرِ کَمَاوْثَا،
 سَاَجْهَرِ سَمَجْهَرِ "مراد" نَهِينِ وَلِ آوْثَا،
 (ل) لَطِيفِ لَذُوسَے، دَلِ وِجِ گُولِ کَرِ،
 پُونِیِ مَرَادِ، دُذُوسَے دَرَسَنِ دُوسَتِ گَہَرِ:
 سُونِ سَرِیرِ تِیا، پَکَتِ پَارِسِ پَايَا،
 جَنَہِنِ دَا مَوْلِ نَهِ تُولِ، سَوَرَتَنِ آمُولِکِ آيَا،
 (م) مَبَارِکِ دِیَوَنِ سَچِٹِ گَہَرِ آيَا،
 نَالِ جَنَہِنِدَے دَلِ دِیَانِ گَالِیَانِ، اَللّٰہِ مَلَايَا،
 چُکُتِیِ جَنَدِ، لُٹَا فُکَرِ فِرَاقِ دَا،
 مَطْلَبِ سِپِ هُوِيَا پُورَا، هُنَّ "مراد" مُشْتَاقِ دَا،
 (ن) نَوِ نِہَالِ تِیا سَے، سَچِٹِ مَلِیا اَنَدَرِ وِجِ،
 سِیٹِیِ سُکِ پِیا سَے، اَنَتَرِ مَلِیا گَہَرِ وِجِ:
 لُگَا رَنگِ، تِیا نِ خوشِ حَالِیَانِ،
 لُٹَا فِرَاقِ "مراد" مُتَوَالِیَانِ،
 (و) وَحْدَتِ وِجِ وِیساہِ کُیْتَا،
 وَسَرِ گُٹِیِ سِپِ تَاتِ، پَرِیمرِ رَسِ پِیتَا:
 دَلِ بَیستِ اَللّٰہِ وِجِ، لَقَاءِ لَطِيفِ دَا،
 کَرِينِ "مراد" مُشَاہِدَا، ذَاتِ شَرِيفِ دَا،
 (ه) هَرْدَمِ هَرِ دَے اَنَدَرِ، دُوسَتِ دُونِہِڑِیِ،
 سِیجِ اُسَے سُکِ سُتِیِ دَے گِلِ ہَانِہِنِ سُونِہِڑِیِ:
 اکیانِ نَالِ اکُتِینِ دِیِ لَوَنِ یَارِ یَانِ،
 مُسْتِ رَہِنِ "مراد" هَمِيشَ خُونِیِ خَمَارِیَانِ،

(۴) الله دي ذات سڃاتا ذات ڪون،
 آپ هي داتا، آپ هي پاتس ذات ڪون:
 ذات صفات "مراد" سمايا،
 بيرنگي نڪون رنگ مين آيا.
 (لا) لتے سپ دل تون وهم وصال دے،
 ڪل هنس ڪر ڳل لايو محرم حال دے:
 سرڏے سچڻ ڳڏو سے جيوڻ پايا،
 يار "مراد" مليو سے، تيا بخت سوايا.
 (ي) يقين تيا لاپڻ لاپ مے،
 حاصل حق تيو سے سج پرتاپ مے:
 جت ويڪان تان او روپ اپار مے،
 آپے يار "مراد"، آپے ديدار مے.

کافیون

(1)

- وارو ڙي وارو، يـسار، هوت اچي پس حال مون.
 1- آءُ پيادي ڪين پڄان، موٽج سڀڻ ستار...
 2- آئي ويل وصال جي، وٽ نه سهان وار...
 3- صبح سندي آسري، هوتان ورسيون لک هزار...
 4- مون کي اڄ "مراد" چوي، ڏي دوست پنهنون ديدار...

(2)

- سُڪ نه سمهڻ ساه، ڏاڍي ڏير ڪري ويا،
 آيل ماءُ!
 1- ٻارڻ ٻاري ويا، اندر برهر جي باهر،
 آيل ماءُ!
 2- عينِ اُداسي اُن ريءَ، سَرتيون سِڪي ساه،
 آيل ماءُ!
 3- پَسڻ ڪارڻ پَر جي، روز نهارين راهـ،
 آيل ماءُ!
 4- "مراد" سِڪي توجن لئـ، تن کي آڻي من الله،
 آيل ماءُ!

(3)

- آ ويڙهي وڃ اُنسا سائين، ميڏا رانجهن سائين،
 1- چولے اندر پينا ٻولے، ٻهون لڳا مئن نون مئا...
 2- ڪنان دے نال سُئيندا هم، اڪيان دے نال مئن ڏنا...
 3- پريم حسن ديان فوجان چڙهيان، بن کاتي دے نال ڪُنا...
 4- آڪ "مراد" مليوے ماهي، فضل ڪريسي مرشد مئا...

(4)

رانجهي ميڏے گهر آيا، سنڀيان!

1- وفي انفسڪر ڏيڪ تو نهن تون،

سو دل اندر پايا...

2- جنهن ڪپڙي مٿن ڏونڊيندي رهندي،

سو شه الله ملایا...

3- جنهن ڏي حقيقت "مراد" ڪريندا،

تنهن ڪول آڪي ڳل لایا...

(5)

هٿن سڀ بڻ ۾ هڪ سانگ فقيري،

هڪ فقيريءَ دا ڪال.

1- ڪا پي ڪر سڀ پيٽ پريند،

سمه ڪي ساري رات گنويند،

ساري عمر دا ايهو حال.

2- فقير هوڪي بيڪ مڱيند،

مايا ڪو برهم ڪر ڪي پوچيند:

من وچ ميٽڙن مقصد مال.

3- گيان ڌيان سڌي دور بهيند،

بيڪ بنا ڪر لوڪ ريجهيند:

رات ڏينهان هڪ اڪي خيال.

4- ڪيا مٿن ڪيتا، ڪيا هٿ چاڀان،

پانند ڳچي ڳل تڻ ڪون پايان:

ڪر "مراد" مٿي پلا پال.

(6)

سودا عجب سامان هڪ، مٿن گهر آيا ڏول.

1- سِر سِرَوا هڪ سڀ سودي دے وچ،

تن من ڏتر تول...

2- سرت نرت سڀ گنواڪي آکان،

وسن هميشه ڪول...

3- گهر گهر وندا، سڀڪجه ڏتر،

ساه سجن تان گهول...

4- مفت "مراد" ڪيتو سودا،

جنهن دا تول نه مول...

(7)

- چاک سڏيندے گھول گهٽان، نينهن لڳا رانجهو نال.
 1- نا مئن ڪنهن دي مڱ مڱيندي، نا مئن هير سيال...
 2- رانجهن ميڏے سر دا سائين، جنهن دي نينهن نهال...
 3- يار "مراد" مليسي ماهي، ڪريسي رب اپنا پال...

(8)

- آوين سڄڻ ول، هوئي اے درماني دل.
 1- ڪنهن نون آڪان حال اندر دا، ڏے ٻانهين ڳل...
 2- تو ٻاجهون ڪچ نا پاوے، فالان پاوان پل پل...
 3- يار "مراد" او ڏينهن آوے، هووان نال رانجهن رمل...
 4- رت بسنت تا آوے جاوے، نال نه غيران ويسان...

(9)

- ياران دے نال بسنت هميشه، گهر آپڙے وچ رنگ رليسان.
 1- رت بسنت تا آوے جاوے، نال نه غيران ويسان...
 2- باغ اساڏا باغ بهاران، نال سڄڻ سڪ پئيسان...
 3- بے حجاب ملير دل جاني، ڏے ڳل ٻانهن "مراد" پڄيسان.
 4- رت بسنت تا آوے جاوے، نال نه غيران ويسان...

(10)

- تن من وسندا رانجهن سائين، سر صدقے توتان گھول گهٽائين.
 1- قادر اندر قلوب گذارے، رهندا رکدي تخت هزارے.

روح رتا رنگ يار پيارے،

هر دم ويڪين تي سڪ پائين.

2- جيون جيون تيڏا درسن ويڪان،

تيون تيون مرندي نت مئن جيون،

پرير پيالا تيڏے دستون پيون،

لائق لطفون دير نه لائين.

3- ”مراد“ اندر وچ دلبر ديرا،

گهر فقير دي ڪر وچ ڦيرا،

دنيا هے يه رين بسيرا،

مڪڙا ڪول هے ٻاجهون آلائين.

(11)

بيخبر يار، دم غنيمت ڄاڻ!

1- اهو دم آوے، اهو دم جاوے.

دم هے سُهڪ سڄاڻ.

2- اهو دم عاشق، اهو دم معشوق.

دم ڪون خالي نه اماڻ.

3- اهو دم اول، اهو دم آخر.

دم نون ”مراد“ سڄاڻ.

(12)

اڄ ڍولڻ آسي ميڏے گهر، سپڪا آڪے هلو هلو!

1- ”وتحن اقرب“ نيڙي لڏوسے.

نال سڄڻ دے ملو ملو.

2- دوست مليا، مَن نريا ميڏا،

سپڪا آڪے ڪلو ڪلو.

3- ڳاوڻ اوڻ رلمل سينگيان.

گيت سڄڻ دے آلو آلو.

4- نت بسنت مبارڪ ميڪون.

پاڪے ”مراد“ پلو پلو.

(13)

چرخے چِت لاءِ، ژي، چرخے چِت لاءِ.

1- آتھ سئيان سڏ ڪريندے،

سُتے ڪيھڙا ساءِ...

2- جنھان ڪيتا اوجاڳا، تنھان ڪتيا،

بيٺيان ڍول مَنا...

3- جے تون نال صراف دے ريجھين،

تد پريتون پاءِ...

4- يار "مراد" ماڻيسي اُها،

جا جيندے مر ڪر ڄاءِ...

(14)

سُمھڻ ٻَھڻ آرام نہ آوے،

تو ٻاجھون ڪُچ مُول نہ پياوے.

1- پلپل دے وڃ ڦالان پاوان،

مُلا پيوے روز پُڇاوان،

خاک قدم دي نيڻين لاوان،

تارے ٻڱيندے رات وهاوے.

2- جو ڪُچ ڪيتا تيڏے وڇوڙي،

قسمت ماري پيئي لوڙے،

هُڻ تان اين جند مُول نہ چوڙے،

جے گهر آوين تان سُڪ پاوے.

3- عشق تَساڏے برھ بچايا،

سِڪ تَساڏي سانوڻ لايا،

آوڻ دا ڪر گِھن ساجھر سعيَا،

"مراد" ملڻ دے نا ويرم لاوے.

(15)

- دوست جنهنين دا دل وچ هووے، سا ڪيون ڳليان ڳولے.
 1- لوئن لوئن دے وچ جهوڪ جنهنيندے،
 سا مَول نہ ٿيوے اولے...
 2- اونچے سڏ ڪريندے ڪيئي،
 اُونت وسندا ڪولے...
 3- مل "مراد" نہ وڃڙيا ڪوئي،
 آپ ڪيون گهٽيندے پولے...

(16)

- ڪيئي يار دے نال جو وعيد، ميان،
 درد والي رک ديد، ميان.
 1- وحدت دے وڻجارے هوکے ڏيندے،
 در در "هَلْ مَن مَزِيد"، ميان.
 2- سر دے سودے سورهي ڪريندے،
 سُولي چڙه ٿيون شهيد، ميان.
 3- ماري مدد ڪو ميل ڪر دور ڪرو،
 چوڙ وڃي يهودي يزيدي، ميان.
 4- حب الوطن ايمان اساندا،
 "مراد" ڪرين ايھ عيد، ميان!
 (بياض "بيراڳي")